

ביסאן המורים לערבית ולאולאם

44

משרד החינוך
חמייפות הפלגונית

אגף שפות
הפיקוח על הוראת הערבית והאסלאם

ירושלים, התשע"ו - 2016

Editor
Dalit Selzer

עורכת
דלית זלצר

Editorial Board

Sigalit Shoshan
Prof. Eliezer Schlossberg
Moshe Zaafrani
Prof. Eyal Zisser
Dr. Shlomo Alon
Dr. Naama Ben Ami

חברי המערכת
סיגלית שושן
פרופ' אליעזר שלוסברג
משה זעפרני
פרופ' אייל זיסר
ד"ר שלמה אלון
ד"ר נעמה בן עמי

Graphics
Studio Scorpio 88

גרפיקה
סטודיו סקורפיו 88

Copy Editor
Meira Hass

עריכה לשונית
מאירה הס

Arabic Language Advisor
Nimer Namarneh

يُعَوِّظُ لِشُونِي بِعَرَبِيَّةٍ
نيمر نمارنة

הוצאתה לאור
מח' הפרסומים, משרד החינוך

Editorial Address
Journal of The Teachers
of Arabic and Islam
Ministry of Education
2, Devora Haneviah St.
Jerusalem 9510402

כתובת המערכת
ביטאון המורים לעربية ולאסלאם
משרד החינוך,
הפיקוח על הוראת ערבית ואסלאם,
בניין לב רם, רח' דברה הנביאה 2
ירושלים 9510402

Tel: 02-5603597

טל : 02-5603597

Fax: 02-5603596

fax : 02-5603596

E-mail address:

Sigsh5@education.gov.il

דואר אלקטרוני :

ISSN9985

גילוין זה מוקדש לזכרו של
ניסים עצמן ז"ל

מהוגי ביטאון המורים לערבית ולאסלאם וממייסדי).

איש חזון ומעש, שעסק בהכשרת מורים לערבית
תוך שילוב טכנולוגיות מתקדמות בהוראה, שהקים
את יחידת "SHIPUT" ותרם רבות לקידום הוראת
הערבית והאסלאם בבתי הספר העבריים.

יהי זכרו ברוך.

תוכן העניינים

פתח דבר | 13

מהנעשה בשטח / סיגלית שושן | 20

אופקים - מאמרים ודברי עיוון

לזכרו של עלי סאלם (1936-2015) / נעמי אביבי וייסבלט | 27

קווים לפניה של הטלולה האזורה במצוות התקיכון או: נזידת העמים הערביים
 / פרופ' אילן איסר | 35

העלוויים – פרק א': רקע דתי והיסטורי / ד"ר ירון פרידמן | 39

מאפייני כתיבתו של צבריא תאmr לילדים ומקורות ההשפעה עליה /
 ד"ר אילן פרגמן | 51

מילון המהפכות הערביות – פרק ג' / ד"ר ירון פרידמן | 77

אסימילציה תרבותית יהודית-דרוזית: "אימוץ" שמות יהודים על ידי דרוזים
 / פרופ' נסים דנה | 89

התפתחות המקבץ בשירה הערבית – תיאוריה למחרה / פרופ' סليمאן ג'בראן
 97 |

מורה דרך - הוראת הערבית והاسلאם

'הניצחון' מאת הסופר הסורי צבריא תאmr – ייחודה להוראת הספרות
 / דלית זלצר | 117

בסימן קריאה - ביקורת ספרים

סנווית של שירה אנושית ופטריותית בעיראק / צבי גבאי | 133

כתב העת "אלמגילה" של האקדמיה ללשון הערבית / ד"ר שלמה אלון | 137
 על כנסים ופרסומים / ד"ר שלמה אלון | 139

סימנייה - ספרים שנתקבלו במערכת

"טמְדִיאת", ספר לימוד לכיתה י"ב | 143

"לומדים ערבית", ספר ג' | 145

מבזקים - מידע למורה

שאלוניים של בחינות הבגרות בערבית, תשע"ה 2015 | 149

קווים מוחים לבדיקת תשובות לבחינות הבגרות בערבית, תשע"ה 2015 | 177

שאלוניים של בחינות הבגרות בעולם העربים והאסלאם, תשע"ה 2015 | 186

קווים מוחים לבדיקת תשובות לבחינות הבגרות בעולם העربים והאסלאם,
תשע"ה 2015 | 194

רשימת הכותבים

נעמי אביבי-ויסבלט	מפקחת (לשעבר) על לימודי הערבית במחוז המרכז מפמ"ר ערבית ואסלאם לשעבר
ד"ר שלמה אלון	שגריר בדימוס, מזרחן וმთარგმ შერხ ურბათ פרופסור בדימוס בחוג ללימודים הערבית והאסלאם באוניברסיטת תל אביב ונשיא האקדמיה ללשון הערבית לשעבר
פרופ' ניסים דנה	ראש המרכז לחקר דתות עמי המזרח התיכון ותרבותיהם, אוניברסיטת אריאל סגן הרקטור, אוניברסיטת תל אביב
פרופ' איליל זיסר	מדricaה ארצית לחטיבה עליונה ורכזת ערבית בתיכון עירוני ג' על שם מוטה גור במודיעין מרכז לימודי השפה הערבית באוניברסיטת בן גוריון מרצה במחלקה ללימודים הומניסטיים בטכניון, ומרצה לימודי הערבית בתיכון אורט קריית ביאליק
ד"ר אלון פרגמן	
ד"ר ירון פרידמן	

الفهرست

مقدمة | 13

نشاطات وفعاليات تعليمية / سيلفيت شوشان | 20

مقالات ودراسات

كلمة عن علي سالم المرحوم / نعومي أفيثي - ويسيلاط | 27

التغيرات في منطقة الشرق الأوسط ونزوح الشعوب العربية / بروفسور إyal Zisser | 35

العلويون – الجزء الأول: الخلفية الدينية والتاريخية / د. يرون فريدمان | 39

كتابه زكريا تامر للأطفال / د. ألون فراغمن | 51

قاموس التّورات في العالم العربي - الجزء الثالث / د. يرون فريدمان | 77

دمج ثقافي يهودي-درزي: "تبني" أسماء يهودية عند الدّرّوز / بروفسور نسيم دانا | 89

شبه نظرية للإيقاع وتطوره في الشعر العربي / بروفسور سليمان جبران | 97

تعليم اللغة العربية والإسلام

"الانتصار" لزكريا تامر- وحدة تعليمية / دالิต زلتسيير | 117

زاوية الكتب

شعر الإباء الإنساني الوطني في العراق / تسفي غبאי | 133

مجلة مجمع اللغة العربية / د. شلومو ألون | 137

منتديات ومطبوعات / د. شلومو ألون | 139

كتب على مائدة هيئة التحرير

تحديثات، كتاب دراسي لطلاب الصف الثاني عشر | 143

ندرس العربية، الكتاب الثالث | 145

معلومات للمعلمين

امتحانات البارومتر - اللغة العربية عام ٢٠١٥ | 149

الأجوبة لامتحانات البارومتر - اللغة العربية عام ٢٠١٥ | 177

امتحانات البارومتر - العالم العربي والإسلام عام ٢٠١٥ | 186

الأجوبة لامتحانات البارومتر - العالم العربي والإسلام عام ٢٠١٥ | 194

قائمة المشتركين في كتابة هذا العدد

أفيقي – ويسبلات نعومي	المفتشة السابقة للغة العربية في لواء المركز
ألون شلومو (دكتور)	المفتش العام السابق للغة العربية وعالم العرب والإسلام
جبران سليمان (بروفسور)	بروفسور متلاعِد في قسم اللغة العربية في جامعة تل أبيب والرئيس السابق لمجمع اللغة العربية
دانة نسيم (بروفسور)	رئيس المركز لأبحاث أديان شعوب الشرق الأوسط وثقافتها في جامعة أربيل
زلتسيير داليت	مرشدة قطرية لدى وزارة التربية ومركز اللغة العربية في مدرسة "عironi ج" الثانوية في مודיעين
زيسر إيال (بروفسور)	نائب المدير الأكاديمي في جامعة تل أبيب
عبايري تسفي	سفير متلاعِد ومستشرق ومترجم شعر عربي
فرااغعن ألون (دكتور)	مركز تعليم اللغة العربية في قسم الشرق الأوسط في جامعة بن غوريون
فريدمان يرون (دكتور)	محاضر في قسم الآداب في معهد "التخنيون" للعلوم التكنولوجية ومركز تعليم اللغة العربية في مدرسة "أورط قرية بياليك" الثانوية

פתח דבר

הගילון ה-44 יוצא לאור במהלך שנת הלימודים תשע"ו, ככלי מעשיר ומשמעותי בעבודת המורה, ומטרת מטרת לשמש גשר בין מחקר האקדמיה בתחום הלשון, הספרות והתרבות הערבית לבין המורים המלמדים בתוכני הספר.

את הגילון פותחת רשותה של נעמי אביבי-ויסבלט, הכוללת קווים לדמותו של עלי סאלם, הספר ומחזאי המצרי, שהיא אחד מאנשי הרוח הבודדים במצרים, שתמכו בהסכם השלום עם ישראל. עלי סאלם הלך לעולמו בספטמבר 2015.

על רקע הזעועים העוררים בתקופה الأخيرة על אוזרנו, ועל سورיה בפרט, ייחדנו חלק ניכר מביטאון זה לשינויים החלים בזירה התקונית, ולמאמריהם הסוקרים את سورיה מהיבטים שונים.

פרופסור איל זיסר סוקר בפנינו את הסיבות שהביאו לנידידתם של מיליון פליטים ערביים לתוכן אירופה. ד"רIRON פרידמן סוקר את העדה העלווה השולטת כיים בסוריה, ומציג את הרקע הדתי וההיסטוריה לצמיחתו של מיעוט דתי זה.

חוקר הספרות, ד"ר אלון פרגמן, מציג את כתיבתו של הספר السوري זכריא תאמר לילדים, וכן במסרים שבSİפוריו ובמקורות שהופיעו על כתיבתו. בחלק השלישי של "מילון המהפכות הערביות" מביא ד"רIRON פרידמן את אוסף המושגים הלשוניים, המוסיף להתפתח בעקבות הטלילות הפוקדות את המשטרים הערביים, ובעקבות עליית האסלאם הרדיkal.

פרופסור ניסים דנה מתאר במאמרו את ההשפעות הלשוניות של הרוב על המיעוט במדינת ישראל, בדגש על אימוץ שמות עבריים בקרב בני העדה הדרוזית, ופרופסור סלימאן ג'בראן דן בהתפתחות המקצב בשירה הערבית לאורך התקופה, עד ימינו אלו.

פרק **מורה דרך** מובאים רעיונות חדשים וכליים פדגוגיים להוראת הערבית בבתי הספר העבריים. כהמשך לסקירות שהובאו בגילון זה, העוסקות בספרות הערבית, חוברה בעבר המורים והתלמידים ייחידה להוראת הספרות "הניצחון" של זכריא תאמר.

בפרק **בסיומו קריאה** סוקר צבי גבאי ספר שירה ערבית שיצא לאור בעיראק, הכולל שירים געגועים ליהודי עיראק שנטשו את מולדתם. ד"ר שלמה אלון משתף את הקוראים בפעילותה של האקדמיה לשון הערבית בישראל, מציג את הגילוון האחרון של כתוב העת של האקדמיה "אלמג'לה" וסוקר בפני הקוראים כנסים ופרסומים חדשים בתחום חקר הערבית.

בפרק **סימנייה** מוצגים ספרי לימוד חדשים להוראת הערבית בבתי הספר העבריים.

אנו שבים ומזמינים את ציבור המורים לשЛОח אלינו מאמריהם ומערכות שיעור לכתובות הבאה:

סיגלית שושן, מפמ"ר ערבית ועולם העربים והאסלאם

מערכת ביתאון המורים לעربية ולעולם הערבים והאסלאם

משרד החינוך, רח' דבורה הנביאה 2

ירושלים, 9510402

טל: 02-5603597

fax: 02-5603596

דואר אלקטרוני: sigsh5@education.gov.il

דلتת זלצר

עורכת

הביתאון

مقدمة

يصدر العدد الرابع والأربعون للسنة الدراسية الحالية من مجلة المعلم، حيث تهدف إلى إثراء المعلم في عمله، وهي بمثابة حلقة وصل بين عمل الباحثين الأكاديميين في مجالات اللغة والأدب والثقافة العربية وبين معلمين من مدارس متعددة في جميع أنحاء البلاد.

نفتح هذا العدد بكلمة "نعمي أفيقي ويسيلاط" عن علي سالم المرحوم، الكاتب والمسرحي المصري الذي توفي في أيلول 2015 والذي كان من مؤيدي اتفاق السلام مع إسرائيل. وفقاً للأحداث الدرامية الأخيرة التي تمر بها منطقتنا عامةً وسوريا خاصةً، يتناول جزء كبير من هذه المجلة مقالات تتعلق بالتغييرات الأخيرة في الشرق الأوسط ومقالات أخرى تصف سوريا من وجهات نظر مختلفة.

يعرض البروفسور "إيال زisser" الأسباب التي أدت إلى نزوح الملايين من اللاجئين العرب إلى أوروبا، ويصف الدكتور "يارون فريدمان" الطائفية العلوية التي تسيدت على سوريا اليوم عارضاً الخلوية الدينية والسياسية لهذه الأقلية.

يعرض باحث الأدب العربي، الدكتور "ألون فراغانمان" أدب الكاتب السوري زكريا تامر الموجه للأطفال، ويبحث في الرسائل التي ترد في قصصه وفي المصادر التي أثرت في كتابته. في مقاله الثالث يعرض الدكتور "يارون فريدمان" المصطلحات اللغوية الناتجة عقب التغييرات في أنظمة الدول العربية ونمو الإسلام المنتظر.

يصف البروفسور "نيسيم دانا" في مقاله التأثير اللغوي للأكثرية على الأقلities المقيمة في دولة إسرائيل. وخاصةً تبني الأسماء العربية عند الدروز. ويبحث البروفسور "سليمان جبران" في تطور الإيقاع في الشعر العربي على مر العصور وصولاً إلى الفترة المعاصرة.

يعرض الفصل "تعليم اللغة العربية والإسلام" بعض الوسائل والطرق الحديثة لمساعدة المعلمين والطلاب. استمراراً للمقالات التي نشرت عن الأدب السوري وردت في هذا الفصل وحدة تعليمية للطلاب والمعلمين عن قصة "الانتصار" لزكريا تامر.

في فصل "زاوية الكتب" يعرض "تسفي غباي" كتاباً صدر في العراق يشمل قصائد اشتياق لليهود العراقيين هجرها وطنهم. ويتابع هذه النبذة الدكتور "شلومو ألون" الذي يعرض للقراء نشاطات مجمع اللغة العربية في إسرائيل، ويعرض أيضاً العدد الأخير للمجمع "المجلة"، وبالإضافة يستعرض المنتديات والمطبوعات الأخيرة في مجالات البحث في اللغة والثقافة العربية.

أما فصل "كتب على مائدة هيئة التحرير" فيعرض كتاب دراسية جديدة لتعليم اللغة العربية في المدارس العربية صدرت مؤخراً.

ندعوكم ونلحّ عليكم، جمهور أساتذة اللغة العربية في المدارس العربية، بأن تبادروا وتكرّسوا من وقتكم لتقديم موادٍ تربوية ومقالات تربوية ننشرها في الأعداد المستقبلية لمجلتنا.

مع أطيب التحيّات،

داليت زلتسيـر

محررة المجلة

מורים יקרים לערבית ולאסלאם,

בשעה טובה מונח לפנייכם גיליוון חדש של ביטאון המורים לערבית ולעולם הערבים והאסלאם.

הgilioון הנוכחי מוקדש לסוריה ולהיבטים הקשורים בה: מדיניים, חברתיים, ספרותיים ותרבותיים גם יחד.

אני מבקש לנצל הזדמנות זאת, כדי לקרוא לחוקרים ולמורים לשЛОח מפירות מחקריהם ועבודתם, כדי לתרום בכך לציבור הקוראים ולהעшир אותם באמצעות חוויתיהם וניסיונם.

אני מבקש להודות למפעמי' רית ערבית, גברת סיגלית שושן, ולעורכת הביטאון, גברת דלית זלצר, על תרומתן להוצאה הgilioון. תודה מיוחדת למנהל אגף שפות, מר משה זעפרני, על העידוד ועל התמיכה בהמשך הוצאה הgilioון.

בברכת שנת לימודים פורייה ומהנה,

פרופ' אליעזר שלוסברג

**יו"ר ועדת המקצוע לערבית
ולעולם הערבים והאסלאם**

עמייתי המורים לערבית ולאסלאם

פרופ' אייל זיסר, במאמרו על נזידת העמים שכבר הראה במורה התיכון, כותב:

"המלחמה בסוריה 'יינירה' עד היום כ-8 מיליון פליטים, שלישי מאוכלוסייתה המקורית של מדינה זו. יותר מ-5 מיליון מהם כבר מצאו מחסה במדינות שכנות: יותר משני מיליון נעים ונדים ברחבי טורקיה, עוד מיליון ורבע לבנון, חצי מיליון למצרים ובצפון אפריקה ועוד כמיליון בירדן ובעיראק".

העם היהודי נוד לארך כל ההיסטוריה. בכל מקום אליו הוא הגיע, הוא עשה חיל, עד שנאלץ לנדו שוב. מה גרם להתערותו מהירה בחברה, ומה הביא להצלחתו ולשגשוגו?

בקהילות ישראל מימיין, בדרום ובמערב, דיברו היהודים שתי לשונות ויוטר, כתבו בשפות אלה. רובם השתמשו בעברית לצורך תפילה ולימוד, ודיברו בשפת המקום לצרכים יומיומיים, בין היתר עצם, וכשבאו מגע עם הגויים. לתוכה השפה המקומית נכנסו מילים בעברית; שלובו בה ביטויים, פתגמים ואף פסוקים שלמים, ואת אט נוצר ניב חדש בפייהם של היהודים, שלא היה בשימוש אצל הגויים. בעקבות תהליך זה נוצרו לשונות היהודים השונות: ערבית יהודית, שפת הלאדינו, שפת היידיש ועוד. שפות אלה הן נכסיו蟸ן ברזל של התרבות היהודית.

היום, חלק ממדינות אירופה, נהוגה מדיניות של לימוד שלוש או ארבע שפות. תלמידים בבתי הספר לומדים עד כיתה ז' שלוש שפות; בהמשך, בחטיבת הביניים או בחטיבת העליונה, לומדים שפה נוספת. בכיתות היסוד, תלמידים לומדים את השפה המדוברת של הוריהם, קרי "שפה המורשת" או "שפה הבית", נוסף על שפת המקום ועל שפה בין-לאומית, בדרך כלל אנגלית. תפיסת העולם, העומדת מאחוריו ללימוד השפות, היא חיזוק הזיהות של התלמידים. ככל שפה הבית, על רבדיה, שוטפת ומוכרת, כך ניתן יותר קלות לרכוש את שפת המקום ולהתערות בחברה. זאת התפיסה ששסיעה להקלות ישראל לפירות.

لتפיסתי, ככל שנפניהם את השקפת העולם שהתפתחה בקהילות ישראל, באשר לטיפוח למידת שפות, וגעסוק ב"שפה המורשת" או ב"שפה הבית" של תלמידינו, כך נפתח בקרים, ובקרב העולים החדשניים ובני העולים, עלילותם של ידע ותרבות, ונאפשר להם עתיד טוב יותר; על אחת כמה וכמה בימינו,

כשהטכнологיה מיצמצמת את ה"גבולות" בין המדינות, והופכת את העולם ל"כפר קטון".

במדינת ישראל, אנחנו **חייבים לדבר ערבית** נוספת על שפת האם, עברית. שפה זו מדוברת על ידי מיליוןים. על שפטם, על מורשתם ועל תרבותם חל אותו הדין כמו על מורשת הסביבה اللا-יהודית בתפוצות. עליינו ללמוד לדבר את שפת הזולות, וכך נביא רק טוב לעצמנו ולזולתנו.

אני מברך את כל הכותבים בביטאון, ומאלל לכולנו שהשפה הערבית תהיה דבורה, שימושית ורהורטה בפינו.

משה עפרני

מנהל אגף שפות

לזכרו של יצחק נבון ז"ל (1921-2015)

ב-6 בנובמבר 2015 נפרד מעתנו **יצחק נבון**, נשיא החמישי של מדינת ישראל, שהיה איש חינוך, סופר ומחזאי, חבר הכנסת, סגן ראש הממשלה ושר החינוך והתרבות במשלות ישראל.

יצחק נבון, שהיה דובר ערבית רהוטה, עמד בשנים 1946-1949 בראש המחלקה הערבית של ההגנה בירושלים. הוא שימש גם כמורה לערבית בתיכון ליד האוניברסיטה.

במהלך כהונתו כשר חינוך פעל נבון רבות לקידום הוראת הערבית. בשנים שלאחר מכן החלה על הערבית חובת הוראה לתלמידים היהודיים בבתי הספר הממלכתיים, חובה המתקיימת עד ימינו אלו. נבון יוזם את מפעלות "סל תרבות", ופעל להנחלת מורשת יהדות המזרח וכן להדגשת הדו-קיום היהודי-ערבי בבתי הספר.

יצחק נבון הטביע את חותמו האישי במערכת החינוך, ותרם רבות להוראת הערבית ולהכרה בחשיבותו של המקצוע.

כנס המורים הארץ להוראת הערבית ועולם הערבים והاسلאם יוקדש השנה לזכרו של יצחק נבון.

יהי זכרו ברוך.

סיגלית שושן

מפמ"ר ערבית ועולם הערבים והاسلאם

מְהֻנָּשָׁה בְּשֵׂטח

לכל מורי הערבית ועולם הערבים והאסלאם, שלום רב!
בieten און מורים זה יוצא לאור בשנת תשע"ו, שנה שבה הרפורמה בעיצומה.
תלמידי ערבית ועולם הערבים והאסלאם פועלים השנה בשני אפיקי למידה:
תלמידי ייב לומדים על פי "מתווה העולם הישן", בלי שינויים במבנה בחינות
הברחות, ותלמידי יי' ו-י"א מצוים בתהליך הרפורמה, ומוערכם בהערכת
חולפית מגוונת, שהיקפה בסוף תהליכי הלמידה יהיה 30%.

שנת תשע"ו מתאפיינת בחידושים, ביוזמות ובשינויים שמוביל משרד החינוך
בתחומי הדעת למיניהם, בכלל, ובתחום הדעת ערבית ואסלאם בפרט. יוזמות
אליה נועדו לתת מענה לצורכי המורים והתלמידים, מתוך חשיבה ורצון
להיטיב את מערך ההוראה בכיתות, וליצור הוראה משמעותית וערכית;
הוראה הדוגלת בקידום למידה מעמיקה, פעילה וחוויתית, עבודה צוות,
תהליכי חשיבה וחקיר; הוראה המכשירה את הלומד להתמודד עם אתגרי
המאה ה-21.

בתחום הדעת ערבית ערכנו כמה עדכוניים בתוכנית הלימודים:

- פיתוח אוגדן שיח בין-אישית המותאם לשכבות הגיל השונות. אוגדן זה
הוא בסיס להוראת השיח בערבית ומכיל שאלות ותשובות. אוגדן זה
משמש שיחון לתלמיד, שכן בסוף הלמידה הוא מאפשר ניהול שיח עצמאי
עם דובר השפה הערבית.
- עדכון אוצר מילים. אוצר המילים המצוי בתוכנית הלימודים עודכן
ואורגן על פי שכבות הגיל השונות. כמו כן, התווסףו מילים אקוטואליות
ורלוונטיות. אוצר מילים מעודכן זה יהיה בסיס להיבנות בחינות
הברחות בקי"ץ תשע"ו.
- יצירות הספרות המודרניות: יצירות הספרות נבדקו וחודשו. כמו כן,
בכל שנה יתווסףו סיורים חדשים למאגר הספרותי, מתוך רצון לאפשר
למידה רחבה ורלוונטית.

20

50

כל העדכוניים הללו הם פרי יוזמתה של ועדת המקצוע, בעקבות בקשות שעלו
מציבור המורים.

בנוסף, בעקבות השינויים במבנה היבנות בחינות הברחות, צוות הפיקוח
חבר דגמי בחינות חדשים ומחוונים והתאים אותם לבניה החדש של בחינות
הרפורמה.

פעילות בתשע"ו בנושא ערכים

על פי החלטת משרד החינוך, שנת תשע"ו תהא שנת **ערבות הדדית ואחריות אישית**.

מערכת החינוך הקדישה את שבוע הלימודים הראשון של שנת הלימודים תשע"ו לשיח בנושא אלימות ומונעת גזענות בחברה. החלטה זו התקבלה על רקע אירועי האלימות הקשים בקץ השנה.

באגרת שנשלחה בחופשת הקיץ למנהלים, ציינה מנכ"לית משרד החינוך, מיכל כהן, כי "AIROUIM ALU MACHIBIM AT ANSHI CHINOKH, HANOSHAIM BDAGL HAMOSER, AHAVAT HAADAM VEHACHIRUT LEPEUL BECHOL DERAK CADI LEMANOU HATPESHTOTIM SHAL ROCHOT SHANAHA VUCHORBN". מערכת החינוך מחויבת לפעול לתיקון הנגעים החברתיים הפסולים ולהשרשתם של הערכים המקודשים – השמירה על כבוד האדם וחוירותנו, המוסר והצדקה, אהבת האדם והערבות הדדית".

عقب כך, המצוות החינוכיים והتلמידים יעסקו בתופעות של גזענות והסתה בחברה הישראלית. זאת, במטרה להגבר את המודעות לתופעות גזעניות ולפגיעה אחר. משרד החינוך הגיע לבתי הספר מערבי שיעור, שנועד להטמעה תרבותית של שיח ערכי, הומניזם, סולידריות וקבלת الآخر.

בבתי הספר ישלוואו את התכנים לאורך שנת הלימודים, ולקראת ציון ימים מיוחדים, בהם: יום הסובלנות הבין-לאומי, יום המאבק הבין-לאומי באנטישמיות ובגזענות, וכן יום זכויות האדם. כמו כן, ניתן יהיה לשלב את הנושא בתחום הדעת למיניהם.

בהוראת הערבית ועולם העربים והאסלאם פותחו מערבי שיעור ויחידות הוראה, המפורטים באתר המפמ"ר, ועוסקים במניעת הגזענות ובפיתוח סובלנות כלפי האחר בחברה.

לפיכך, הוחלט, בהוראת הערבית ועולם העربים והאסלאם, להמשיך את המסורת של תחרות עיצוב כרזות/פוסטרים של תלמידים לעידוד לימודי השפה הערבית ותרבותה. התחרות מיעדת לכל בתיה הספר שבהם מתקיים לימודי השפה הערבית ו/או עולם העربים והאסלאם.

מטרות הכרזה/הפוסטר:

- עידוד ערכי הכבود הדדי והסובלנות – בהלימה לנושא השנתי של משרד החינוך: "ערבות הדדית ואחריות אישית".
- העלאת המודעות לאחרר, לשפטו וلتרבותו.

- עידוד "גאונות היחידה" של הלומדים, תוך שימוש בחומר הנלמד בשיעורים (שפה ו/או תרבות).

שלבי התחרות כוללים שלב בית-ספרי ושלב ארצי. הכרזת הזכות תפורסם ותציג את תחומי הדעת ערבית ועולם הערבים והאסלאם.

הכרזות הנבחרות תוצגנה באתר המפמ"ר. הזכאים במקומות הראשונים יקבלו תעודה ושি. אלו רואים חשיבות רבה בכך שכל התלמידים הלומדים ערבית ועולם הערבים והאסלאם ישתתפו בתחרות. התחרות ועיצוב כרזות/פוסטර הם חלק מהתהליך החינוכי ששיאו יהיה בשבוע הסובלנות והעדר הגזענות.

בתוך עולם הערבים והאסלאם

נושא ההערכה החלופית תופס חלק נכבד מבנה ההיichנות החדש. התלמידים ייבחנו בבחינות בגרות חיצונית אחת בהיקף של 40%, וההערכה החלופית תהיה בהיקף של 60%, המאפשר פיתוח החקיר והחשיבה.

המידה המשמעותית מאפשרת ערך לומד ולחברה, מעורבות הלומד והמלמד, ורלוונטיות לומד.

עקרונות אלה מתוכנים להיות מוטמעים ומשולבים בפעולות מערכת החינוך כולה, בארגון הלימודים, ובתהליכי ההוראה, הלמידה וההערכה, תוך העצמת האוטונומיה הבית-ספרית.

לפני שנים מספר התרלנו בהוראת הערבית ועולם הערבים והאסלאם ביישום עקרונות שיכולים להוביל למידה משמעותית:

- שעה פרטנית:** בשעה כזו ניתן להעמק את היחסות עם התלמידים, לקדם התיחסות אישית ואכפתנית כלפי התלמידים, לשלב למידה דיגיטלית, ולהתאים אופני הוראה לצרכים הספציפיים של כל תלמיד.
- למידת עמיתים:** בלמידת עמיתים כל חבר בקבוצה הוא לומד, חוקר, משתתף ומלמד גם יחד.
- פדגוגיה דיגיטלית:** פדגוגיה דיגיטלית מאפשרת עניין, עבודה אוטונומית, גישה ללמידה במרחב מגוונים, יצירתיות, שיפור הקשב ולימוד מותאם

- לכל תלמיד, בהתאם לעניין שלו ולרמותו. נושא זה מקבל תנופה ודגש מיוחד בחוראת הערבית, בשיתוף מורי הערבית והاسلטם, בהתנהלות היום-יומית, בהשתלמויות ובтворכים.
- **עיצוב סביבת למידה אסתטית**, שיש לה חשיבות רבה בקיודום כושר הלמידה.
 - הבלטה של **ערכיהם** בערבית ובاسلטם : בכל אחד מתחומי הדעת כלולים ערכיים רבים. באמצעות חילוץ והבלטה שלהם, אפשר להגיע לדינוןعمוק, שגבולותתו רחבים הרבה יותר מאשר של הידע העיוני בתחום הדעת.
 - **השיח במשפחה**: כפי שהוזכר לעיל, בניית אוגדן לשכבות הגיל השונות. בחוראת הערבית יושם דגש על שילוב השיח הבין-אישי בחוראה בכיתות בכל שכבות הגיל.

השתלמויות בתחום הדעת ערבית ועולם הערבים והاسلטם

נרכנו לפתח השתלמויות למורים לערבית בכלל מחוץ, וכן השתלמאות מקוונת למורים. כמו כן, המשכנו בפיתוח השתלמאות למורים חדשים במהלך שלוש הראשונות להוראה, ואנו מעוניינים תמיינה וליווי בתמודדות עם הקשיים בתחילת הדרך.

במסגרת ההשתלמאות המקוונת פותח מודול במצוירות הפעוגית, שבו גובשה שפה משותפת לכל תחומי הדעת, תוך התאמאה ייחודית לכל תחום, במודול "איחוד מול ייחוד". המודול משמש תשתיית לפיתוח מקצוע מקוון, המקדם תהליכי הוראה, למידה והערכה, בהלימה למאה ה-21.

בתחום הדעת ערבית פותחה השתלמאות דרך אתר "אלנט" (Lnet), שכותרתה "פדגוגיה בעידן החדש".

בחוראת עולם הערבים והاسلטם, נפתחה השנה השתלמאות פנים מול פנים.

23

22

הדרך בחוראת הערבית ועולם הערבים והاسلטם

נושא הדרך נוטנים מענה לבקשתו של מזכיר המורים. צוות הדרך עומד לרשות המורים, לסייע בכל מענה. נושא הדרך הם: הדרך למורים חדשים המלמדים בחטיבת העליונה, קשר עם המורים (אתר מפמ"ר

ופיסבוק), הדרכה בתקשוב והדרכת מורים חדשים בחטיבת הביניים, פיתוח חשיבה: השיח הבין-אישי ופיתוח חומרים ומערכות ללמידים בעלי קיווות מיוחדת (עולם הערבים והאסלאם ומדוברת), פרויקטים מיוחדים, למידה משמעותית והשתלמויות, הדרכה למורי עולם הערבים והאסלאם, הדרכה למורי החינוך ההתיישבותי, הדרכה למורי החינוך הממלכתי-דתי.

פרטי ההתקשרות של צוות הפיקוח וההדרכה מופיעים בקטגוריה "בעלי תפקידים" באתר מפמ"ר.

תקשורת עם ציבור המורים

אני מזמין את ציבור המורים להתעדכן בשני אופנים עיקריים :

א. לרשותכם עומד אתר המפמ"ר לעברית, המתעדכן באופן תקין, ואתם מוזמנים להיעזר בו. כתובתו :

http://cms.education.gov.il/educationcms/units/mazkirut_pedagogit/arabsafa/machadash/mahadash.htm

אני מזמין את ציבור המורים לשЛОח חומרி למידה, מערכי שיעור, מבחנים וצדומה. חומריו הלימוד יפורסמו באתר המפמ"ר בשם המורה ששלח.

ב. קבוצת הפיסבוק "פגש המורים לעברית", קהילת מורים בראשת קהילת המורים בראשת באתר הפיסבוק של המורים לעברית היא קבוצה סגורה, שחבריה מאושרים על ידי מדrichtת התקשוב. בקבוצה, המורים מתיעצים, משתפים וחולקים ביניהם חומרו ליום, מצגות, מערכי שיעור וצדומה.

הקישור לקבוצת הפיסבוק הוא :

<http://www.facebook.com/groups/457884247563146/>

כמו כן, אני מזמין את ציבור המורים לכתוב מאמרים ומערכות שיעור לביטאון.

24

4

תודה על שיתוף הפעולה!

סיגלית שושן

מפמ"ר ערבית ועולם הערבים והאסלאם

25

אֹפָקִים
מְאֻמָּרִים
וְדֶבֶרְיַעַן

לזכור של עלי סאלם (1936-2015)

נעמי אביבי וייסבלט

עלי סאלם, סופר ומחזאי מצרי, אשר נמשך ביוזמת נשיא מצרים אנהר סאדאת (محمد أنور السادات) לבקר בישראל בשנת 1977, והיה אחד מאנשי הרוח היחידים במצרים שתמכו בהסכם השלום, הלא לעולמו ב- 22.9.2015. בן 79 היה במוותו.

סאלם היה אחד המחזאים והstyrikנים הבולטים במצרים. הוא כתב קומדיות ומחזות חברותיים, מאמרם וסיפוריים סטיריים, ובهم ביקורת נוקבת על המשטר ועל החברה במצרים. סאלם נמנה עם דור המחזאים המצריים שצמיח לאחר מהפכת 1952. בשנים האחרונות הוא כתוב בשני עיתונים חשובים: מאמר שבועי בימון הליברלי המצרי "المصري اليوم" (اليوم), ובימונו הסעודי היודיע "الشرق الأوسط" (الشرق الأوسط), היוצא לאור בלונדון. בעיתונים אלה כתב מאמרם העוסקים בנושאי חברה, פוליטיקה ועניני השעה; חלקם בעלי גוון ספרותי-סטיררי.

נקודת המפנה בחייו ובכטיבתו, לדבריו, הייתה תבוסת מצרים במלחמה 1967. הטרגדיה של מצרים והטרגדיה האישית שלו (אובדן אח במלחמה) גרמו לו, לדבריו, לפנות לכטיבה סטירית-הומוריסטית חלק מההתמודדות עם אירועי החיים וכחלק מתפקיד "המטיף בשער" שקיבל על עצמו.

ספרות פוליטית וחברתית

27

27

רבות מיצירותיו ביקרו את אנשי השלטון במצרים. השימוש באлогריה ביצירות אלה היה מחויב המציאות, כדי שלא ייאסר על-ידי השלטון שרדף את מתנגדיו. על אף הקשיים הנערמים בפני הכותב-הstyrikן, הוא מצד השליטונות, חוץ מצד בני עמו, שאינם שווים לגורוא על פגיעיהם או על בורותם, סאלם כתב עשרות מחזות וסיפורים, שבהם המשיך לתקוף, חוץ באופן מרומו בדרך אлогרית, חוץ במפורש, את חוליו החברה המצרית ושליטיה. סאלם העביר לקורא את מסריו באמצעות מחזות ארוכים, שחקרו לעומק

את הבעיות החברתיות של מצרים, באמצעות סצנות קומיות לגילגניות וכן באמצעות מרכיבים קצרים ומשעשעים, שבהם שם לעג את הנאיות של ה"עמך", תקף את השחיתות השלטונית, זלزل ברדיות הсрטיים המצריים וגיבורייהם הנערצים וניבא שמצרים לא יצא מאמלאותה גם במאה ה-21 (על כך כבר התריע בשנת 1993). בסרקוז אופיני הוסיף באחד ממאמratio, שאזרחות אף יהיה גאים בכך.

سؤالם היה אינטלקטואל שהכיר היטב את הספרות העולמית. הוא יצא את גבולות ארצו והיה מודע היטב למתරחש במערב, דבר שהתבטא בכתביו באמצעות אזכורים והשוואות למערב.

הספרות של עלי סאלם היא ספרות פוליטית חברתית שנכתבה מתוך מודעות عمוקה לחברה שבה הוא חי וכותב. ביצירותיו יש ביקורת על מצרים, שבה שולט לאורך שנים משטר הכול אלמנטים דמוקרטיים פורמליים בצד מרכיבים רודניים; משטר שמתמודד עם תנועת "האחים המוסלמים" שהווצאה אל מחוץ לחוק ב-1954, מחד גיסא, ועם המיעוט הנוצרי-קופטי, מאידך גיסא; משטר שצריך לתת מענה לניראה הגדולה מן הקרים אל הערים, ובעיקר לקהיר, ולהתמודד עם כללה שאינה מצליחה להדביק את קצב הריבוי הטבעי. סאלם חווה אירועים רבים בתולדותיה של מצרים: מהפכת 1952 שהביאה לשינויים פוליטיים, המלחמות עם ישראל, ההתקבות למערב והסכם השלום עם ישראל (1979). הוא היה עד לשפטונו של חסני מפארק, ואף למחומות בינואר 2011, להतפטרותו של נשיא מפארק, לעלייה שליטונו של "האחים המוסלמים" עם בחירתו של מוחמד מorsi לנשיא (2012), ולהזחתו לאחר הפיגוע הענק בשנת 2013. כל אלה משתקפים במאמריו של סאלם, בעודו מבטא באמצעות כתיבתו הسطירית את רחשי הלב של חלקים בעם המצרי לפני שליטו.

محזחו המפורסם ביוטר בעיני המבקרים הוא "קומדיית אדיפוס": אתה הוא שהרגת את המפלצת", (קומדייה אודיב: אנטlliقتل الوحش, 1970). המזהה מבוסס על 'אדיפוס' של סופוקליס וראה אור בעברית בתרגומו של פרופסור גבריאל רוזנבוים. בمحזחה תוקף עלי סאלם את המשטר הטוטאליטרי של תקופת عبد [ל]-נאצר (عبد الناصر).

עלי סאלם זכה לפרסום רב במצרים בשנת 1973, בזכות "בית הספר למופרעים" (مدرسة المشاغبين), מחזה קומי על בית-ספר תיכון, שמוריו אינם מצלחים להתמודד עם התלמידים המופרעים שבו.

כתיבתו הקומית והסיטירית של עלי סאלם

החוק, כתוב הנרי ברגסון, מעニיש את המידות הרעות של בני האדם.¹ בהמשך הוא מציין, כי ההפרזה הקומית אינה מטרת בפני עצמה, אלא אמצעי להבליט את העקומות שבמראה או בהתנהגות.²

הישנות של מילה או של תמונה, דברים אבסורדיים בראיה ההיונית של הקורא, התחלפות סימטרית בתפקידים, כל אלה הם חלק מאמצעי הקומדיה והסיטירה. הסיטיריקו נוקט תחבותות כדי ללווג לתופעות ציבוריות אנושיות וכדי להמאיין על הקורא.

סאלם, בקומדיות-סיטירות שלו, נעזר באמצעות קומיים רבים, שאוטם הכיר היטב מספרות המערב, מן התיאוריות של החוק ומן הדפוסים הקומיים בתיאטרון ובספרות. בחלק ממחזותיו ומכתביו האחרים (הומורסקות, סיופורים קצרים) הציג עולם בלתי נסבל (דיסטופיה), שבו נחשפו מוראות השלטון הרודני ותלאות הבירוקרטיה.

כדוגמה לביקורת של עלי סאלם, מובאת כאן תמצית המחזאה 'המזנון' (البوفي³), מחזה בן מערכת אחת, שנכתב בשנות ה-60. במחזה זה משתמש סאלם באמצעות אירוניים וקומיים כדי להעלות את שאלת חופש הביתוי. היחסים בין המחזאי למנהל התיאטרון במחזה משקפים את היחסים בין המחזאי-הסופר לבין המשטר.

את אחד הרעונות המרכזיים במחזה ניתן לתרגם בכמה משפטים מותוך המחזאה: כאשר המחזאי טוען כי לאמן יש זכות לומר כל דבר, עונה לו מנהל התיאטרון, כי אם כל אחד יאמר את מה שירצה, ישררו במדינה אנרכיה והפרקנות: «المؤلف: يعني لي الحق أقول أي حاجة... المدير: تبقى فوضى... لما أبي واحد يقول أي حاجة...»⁴ (המחזאי: יש לי זכות לומר כל דבר; המנהל: תהיה הפרקנות... כאשר כל אחד יאמר כל דבר).

1 ברגסון, הנרי (1998). **اللصوص**. ירושלים: הוצאת ראובן מס בע"מ.

2 שם, עמ' 22.

3 "البوفيه". وفي: **مؤلفات على سالم**. [2] القاهرة: الهيئة المصرية العامة للكتاب. 1990.

4 שם, עמ' 17.

המחזה "המזנון" (أليوفي) - תמצית העלילה

מנהל תיאטרון מארח במשרדו מחזאי, המבקש לקבל אישור להעלאת מחזה פרי עטו, שכותב היד שלו נמסר למנהל לקריאה קודם לכך. שיחת לבבית מצד אחד של המנהל הופכת במהלך המחזזה לשיטוט קפקי ולמהפהך בלתי צפוי בסיוםו. מגילויי הערכה וכבוד למחזאי, יחסו של המנהל כלפיו הופך להתחת עלבונות וודחיה. הוויכוח מתלהט במיוחד כשהמנהל דורך מהמחזאי להשטיית מהמחזה את המיללים: يا ابن כלב (בן כלב): "أهل... אهل... מסרحيותך באלדאות فيها الكبير... أنا יسعدני جدا אן כי بلدנו יكون فيها מולفين زيיק... מסרحيותך באלדאות فيها סدق وفيها גרא... وفيهااهتمام بالناس...", ובהמשך: "אנו مديرمسرح يا כלב... يا סוף... ياقليل الا" (המנהל: אהלו... אהלו... ברוך הבא האדם המחזאי הגדול... אני שמח מאוד שבארצנו נמצאים מחזאים (סופרים) כמוני... מחזותיך במיוחד יש בהם כנות, אומץ וdagha לבני אדם) ובהמשך השיחה הטעו משתנה: (אני מנהל התיאטרון, يا כלב... שפל... חסר נימום שכמוני... מבין?)

מנהל התיאטרון הופך לשוטר-חוקר; אוור המנורה מופנה אל פניו של המחזאי, והוא נדרש לענות על שאלות, תוך שהוא נרמז כי ייתכן שכתייבתו נעשתה בשליחותם של אנשים חרשי רעת השלטון: "תكتب לי...? תكتب למין...?... حد طلب לך תكتب להם...?... מה תזכיר...?... גאוב بصراحة?" (למה אתה כתבת...? למי אתה כתבת...? מישחו ביקש ממך לכתב עבورو...? אל תכחיש... ענה בכנות). כשהמחזאי מצין כי רבים לפניו כתבו אמנויות לשם, מבלתי שנדרשו לכך, המנהל מרגיש שברגע זה "עללה" על קצה חוט החקירה, ודורש מהמחזאי לנקוב בשמותיהם. הלה עונה והמנהל כותב: "קפקא, לורקה, המינגווי, מילר, שו...?" המנהל דורך שמות נוספים, ומהמחזאי מוסיף: "צ'קוב, ברקט, נגיב מחפוט", יוסף אדריס...?" מנהל התיאטרון דורך בשיחת טלפון (לא ידוע אם מי, הדבר יתברר בסיום המחזזה) להביא את האנשים הללו במהירות למשרדו לחקירה... .

המחזאי, למרות העינוי הנפשי שעובר, עדין אינו נכנע ואיינו מוכן להשמיט מן המחזזה את המיללים يا ابن כלב (בן כלב). כאן מתחילה סצנת אבסורד נוספת, כשםנהל התיאטרון דורך מהמחזאי לשთות "קרקדייה" (קרקדייה – חליטת תה מצמה ההיביסקוס, שעלייו המuibשים נפוצים במצרים), ולהשוו שנית

30

٣.

5 שם, עמ' 6-7.

6 שם, עמ' 10-11.

7 שם, עמ' 18.

על סירובו. כשהמחזאי מסרב לשותות, לאחר שאינו אוהב את המשקה, עונה לו המנהל: "הו אنت תشرב اللي بتحب.. اللي אטלייהו לך תشرב.. מה..?"⁸ (אתה חושב שתשתה מה שאתה אוהב... אתה תשתה מה שאני רוצה מך לשותות... מבין?). המחזאי מנסה להילחם על חרותו וצורה: "mesh hashab karkideh sakhn.. ma bish karkideh ana fanan.. ana nisan.. ana adam.. w-haq min hukuki al-adameya.. ana ma bish karkideh sakhn.. w-la saqaf..."⁹ (לא אשתח קרכדיה חם... אני לא אוהב קרכדיה אני אמר... אני בן אדם... אני בן אנוש... זוכתי האנושית שלא לשותת קרכדיה חם.. ולא קר).

בקרב ההתחשה המתנהל בין מנהל התיאטרון לבין המחזאי, האחרון יוצא מותש וכנווע, ומוקן לכלול כל شيء שיידרש במחזה. ואכן, הוא נדרש להשמטות של משפטים נוספים ולשינויים במשפטים אחרים. על הגיבור להפוך לגיבורה ועל הגיבורה להפוך לגיבור, עליו להשמיט את הפרק השני... ולהוסיף שירים וריקוד. לדברי מנהל התיאטרון, ליוצרים המצריים אין ניסיון וידע במא שאמור להתרחש על הבמה, ולכן הם מתפלאים מדוע הם נדרשים לשינויים ביצירותיהם.

המחזאי נדרש לעירוך את השינויים במשרד המנהל כאן ועכשו. המנהל חושד כי אם ילק' המחזאי לכתוב אותם בביתה, לא יחוור. המחזאי נשבע בנבيا כי מוקדם בבוקר המזוודה המשופץ יונח על שולחן המנהל. אך המנהל בשלו, דרש שהשינויים ייעשו כתעת במסרדו, תוך שהוא מקהל ומגדף את המחזאי. כשהמחזאי טוען שאינו מסוגל לכתוב בנסיבות אחרים, עובד המזנון נקרא לחדרו של המנהל כדי להוביל את המחזאי לכתוב במזנון לבד. הוא נכנס לחדר המנהל והמחזאי מנצל את ההזדמנויות ושוטח בפניו את מצוקתו, מצוקת היוצר. הוא משמע באוזני עובד המזנון נאום ארוך על ערכיה של אמננות אמיתית, ומדגיש בדבריו את החשיבות של חופש היצירה וההבעה. המחזאי מבקש לשםוע את דעתו של עובד המזנון, אך הלה פניו קופאים, כאילו לא שמע דבר. המנהל צוחק וمبahir למחזאי שכאשר עובד המזנון נשכר לעבודה במזנון התיאטרון, הוא נדרש לחזור על חוויה, שהתנאי העיקרי בו הוא הבדיקה בין הcisאות שברשות: מי ישוב על כסא המנהל הוא זה שמצוין את האוכל והشتיה, ורק לו יציה עובד המזנון. היושב ממול הוא זה ששווה מה שנוטנים לו, ובמשרד, הוא מדגיש, יש שני cisאות בלבד!

המחזאי עוד מנסה להתווכח: הציגו היא אמנות... אמנות היא חרות... בעל המזנון חייב להתייחס לאנשים כבני אדם ולא כאלו CISASOT... אך לא הוועיל. המחזאי, כנוו ומיוואש, מבקש ניירות ועט כדי לכתוב את השינויים הנדרשים במחזהו. כשהם מנהל התיאטרון מכיסאו כדי להביא את הנירוט הנדרשים, מנצל המחזאי את ההזדמנויות ומתיישב על כסא המנהל – מהפץ!! המחזאי הופך למנהל, ומצווה על עובד המזנון להושיב על הכסא שמלול את מנהל התיאטרון.

מנהל התיאטרון יושב כנוו ומתחנן, הוא מבטיח למחזאי כי החוזה יוצג ללא כל שינוי, עם גודלי השחקנים, כשהבמאי הטוב ביותר יוקצה בעבורו. המחזאי, מצדוו, מבHIR כי כל רצונו הוא לשנות את החוזה עם בעל המזנון, ומהנהל מודחה שהוא כושש לגורלו ולגורלו משפחתו ויסכים לכל דבר שיתבקש לעשותתו. המחזאי מבקש לנחל עמו שיחה בלי פחד, שבה יאמר כל אחד את אשר על לבו, כאדם לאדם, ודורך שהמנהל לא ישתמש בביטוי הכבוד *ya biye* כשהוא פונה אליו, שידברו זה אל זה בהיגיון... אך המנהל ממשיך לענות כנתין מפוחד העומד מול אדונו. כאשר המחזאי מציע לשנות את החוזה עם בעל המזנון בכל הנוגע לשני הcisasot: הכסא של מי שקובע מה ישתה היושב ממולו והכיסא של זה ששותה, הדבר מתרבר כבלתי אפשרי. רק מי שכתב את החוזה יכול לשנותו, וכי יודע מי כתוב את החוזה המתקיים לאורך שנים. במהלך חילופי התפקידים מתקיימת סצנת קירה, הזהה לו שחתקימה קודם לכן (בין המנהל החוקר למחזאי הנחקר). עתה, המחזאי מנסה לדלות מהמנהל מי כתוב את החוזה. (כחורה קומית על מה שאירע בחקירה ההייא) שואל המחזאי: מי כתוב את החוזה? אפלטון... אריסטטו?... (המנהל: לא יודע) רוסו... הובס... לוק? (לא יודע)... אוריפידס... איסכילוס?... (לא יודע)... שייקספיר... איבנס?... "המديיר (וقد انهар تماما).. מש ערף מש ערף.. מש ערף"¹⁰ (המנהל נמתמטוטט לגמרי]: לא יודע, לא יודע, לא יודע).

לדברי המנהל, אין מנוס מכך שככל עוד המזנון פתוח והחוזה חתום כל מי שיושב בכיסא המנהל משקה את מי שיושב בכיסא שמלול קרקידה... המחזאי מיוואש, "אחנה האתינן גלאה... לא أنا ולא אנט ער芬ין נקל**ל**בו**vie**... ולא حتى ער芬ין נגייר העقد"¹¹ (אנחנו שנינו בצרה... שנינו לא יודעים איך לסגור את המזנון ואך לא יודעים איך לשנות את החוזה...). מנהל התיאטרון מבHIR למחזאי כי כל

עוד הוא היושב על כיסא המנהל הוא יכול להציג את מחוזו ללא שינויים, עם הבמאי והשחקנים שהוא חופשי בהם, אך המחזאי עונה בתסכול שהוא איננו אדם של כיסאות, הוא תוהה האם אין דרך אחרת שהמחזה יוצג כפי שהוא רוצה, מלבד היישיבה במשרד זה, בכיסא המנהל...

לפתע הוא קם ומפנה את מקומו למנהל: "قوم يا عم אfleet على الكرسي بتاعك.. أطلب اللي عاوز تطلبه.. فين الورق.. هات القلم".¹² (קומ אדוני, שב על הכסא שלך... דרוש את מה שאתה רוצה... היכן הניריות... תן את העט...). המנהל חוזר לכיסאו, המחזאי עורך את כל השינויים שנדרכו ממנו, מקבל צורר גדול של שטרות כסף... וכשהוא אומר שזה עצום, המנהל מאשר שהמחזה יהיה אדריך. "אני", מבהיר המחזאי, "מדובר על הכסף" והמנהל מוסיף שהם ירצו לראותו שנית. המחזאי ישוב לאחר מכן ישאל כספו.

עובד המזנון (פונה למנהל בקול נרגש): "المؤلفين اللي انت طلبتهم همنجواي وميلر وتشيكوف.. ولوركا.. وكافكا.. والمتبني وأبو العلاء المعربي.. قاعدین بره. المديرين: ... خليهم يتفضلوا"¹³. (הסופרים שביקש תחביבם לכאן לחקריה), המינגוויי, מילר, צ'כוב, לורקה, קפקא, אלמתנבי ואבו אלעלאה אלמערי יושבים בחוץ. המנהל: ... בבקשתם תן להם להיכנס...).

המשך לישראל

בשנת 1994 יצא סالم לביקור פרטי בישראל, ופרסם את רשמייו בספר 'מסע לישראל' (רحلة إلى إسرائيل, ראה אור בעברית בשנת 1995, בתרגום של דוד שניב). ספרו של עלי סالم וدعوתי בזכות השלום עם ישראל גרמו לסילוקו מאיגוד הסופרים המצרי (במשפט שערץ נגד איגוד הסופרים זכה עלי סالم, ואז יותר מרצינו על השתתפות באיגוד). בספר סרטט עלי סالم דיוקן של החברה הישראלית, כפי שהוא ראה אותה. "في نهاية عام 1993 وبعد إعلان اتفاقية أوسلو... أعلنت أنني أفكر في زيارة إسرائيل بسيارتي لتأليف كتاب يجيب على سؤالين: من هم هؤلاء القوم، وماذا يعطون"¹⁴, (בסוף שנת 1993, לאחר שנחתם הסכם אוסלו... הודיעתי שאני שוקל לבוא לביקור בישראל במכונית שלי, כדי לחבר ספר שיענה על שתי שאלות: מי האנשים האלה, ומה הם עושים?)

12 שם, עמ' 51.

13 שם, עמ' 52.

14 سالم, علي (1994). رحلة إلى إسرائيل. دار أخبار اليوم. ص. 8.

על סאלם ביקר בישראל עוד כמה פעמים, נפגש עם מרצים ועם סטודנטים באוניברסיטאות וכן עם סופרים ועיתונאים. הוא האמין בשלום ובנורמליזציה ונמנה עם קבוצה קתנה של ליברלים מצריים, שייצאו בקריאה לקידום השלום בין מדינות ערב לישראל.

על סאלם נהג לקיים סלון ספרותי משעות הצהרים ועד לשעות הקטנות של הלילה במלון ברובע 'אלמַהְנְדִסִין' (المهندسين), מקום אליו נהגו להגיע סופרים, עיתונאים, אינטלקטואלים וסטודנטים, לשיחות ארוכות בנושאי ספרות ופוליטיקה. בעת ביקוריו למצרים זכיתו להצטרף לפרופסור שwon סומך ולמפע"ר ערבית דاز, ד"ר שלמה אלון, ולהשתתף במספר פעמים בפגישות המעניינות הללו.

קוים לפניה של הטלטלה האזורית במרקח התיכון אן: נדידת העמים הערביים

פרופ' אייל זיסר

משבר המהגרים שחוזנה אירופה בחודשים האחרונים, בעוד עשרות ואולי מאות אלפי פליטים מזרחה התיכון מתזפקים על שעריה וידה קצורה מהחשיע, חשף את מהותו האמיתית, ולכל הפחות, את אחד משורשיו של המשבר שחווה המזרחה התיכון בשנים האחרונות. היבט אחד של משבר זה נחשף עוד בראשית שנת 2011, עם פרוץ האביב הערבי. אולם, למי שטעה לחשב כי מדובר בפרץ זמני ומקומי, שעניינו רצון בשינוי ובעיקר בחופש ובדמокרטיה, התברר עד מהרה, כי מדובר בזרמי עמוקים, המאיימים לשנות את המזרחה התיכון כולו, וכעת גם את אירופה.

זכרו, פקודה את העולם הערבי בראשית שנת 2011 טلطלה, שכמותה לא ידע זה עשרות שנים. טلطלה זו זכתה בראשיתה לכינוי "האביב הערבי". מונח, שמקורו בשיח האקדמי והתקשורתי בעולם המערבי, ושביטא את התקווה והאמונה – תקנות ואפקונות של חוקרי אקדמיה ושל אנשי מעשה ומדינה ערביים, ואולי אף של אינטלקטואלים ערביים – כי הטלטלה בעולם הערבי תוביל למיטוטו של הסדר הפוליטי והחברתי שהתקיים בו, על חוליו ופגמו, ותקדם את החברות הערביות לעבר עידן של שגשוג ופריחה, וממילא גם של נאורות ודמокרטיה.

35

٣٥

אלא, שעד מהרה התברר, כי אין מדובר בהכרח באביב ערבי" אלא דווקא ב"חורף אסלאמי"; אחרי הכל, ברבות מדינות ערב עלו לשלטונו – לרוב – בדרך של בחירות דמוקרטיות – תנומות אסלאמיות, דוגמת תנעת "אל-נהדה" בתוניס (אוקטובר 2011) או תנעת "האחים המוסלמים" במצרים (יוני 2012), שביקשו לצבוע את העולם הערבי בירוק (צבע המזוהה עם האסלאם ומשמש כצבע צגלן של רבות מן התנומות האסלאמיות). כמה שנים לאחר מכן, בקיץ 2014, כבר התחלפו "האביב הערבי" ו"החורף האסלאמי"

ב"קיז של דاع"ש" (ארגון המדינה האסלאמית), לאחר שלוחמיו של הארגון השתלטו על צפונה של עיראק ועל מזרחה של סוריה, צובעים מרחבים בשחור (צבע דגלו של הארגון, וצבע דגליהם של תנועות שלפיות דוגמתו). ליותר לצין, כי לעומת דاع"ש ודומיו, נטפסות שלוחותיה של תנועת "האחים המוסלמים" הפעולות ברחבי העולם הערבי כמופת למתיינות ולפרגמטיות, ובעיקר כתופעה מקומית הנועצת בكونטקט טריטוריאלי מוגדר – בין שהוא מצרי, ירדני, תוניסאי או אף פלסטיני.

ארגון דاع"ש, בדומה לתנועות אסלאמיות שלפיות וגיהאדיות אחרות בעולם הערבי, חלקן כאלה שקיבלו את מרותו וחלק אחר, שימרו את עצמאותן או אף את זיקתן לארגון אל-קאעדה, ניצל את קריסתם של מוסדות המדינה בסוריה, בעיראק, בלב ובתימן; קriseה שאליה הובילה הטללה האזורה. קriseה זו, ראשיתה בהקשר העיראקי – בכיבושה של עיראק בידי הצבא האמריקני באפריל 2003; ובקשר הסורי – בפרוץ המהפכה במדינה זו במרץ 2011, חלק מן הטללה שפקדה את האזור כולו.

דו"ו רב נשפה מאז, במאzx לנטח את המשמעויות, וכਮובן גם את הסיבות לפרוץ "האביב הערבי", ולהורבן שחווו רבות מדינות ערביות. אחדים הציבו על היסוד והבסיס, היווטו של הסדר המזרחי-תיכוני מעוגן בהבנות והסכנות שהוכתו בידי זרים, הסכמי סייקס-פיקו (1916) כדוגמה, שהביאו ליצירת סדר מדינתי מלאכותי וחסר אחזקה במציאות בשטח. סדר זה התקיים תודות למשטרי דיכוי, דוגמת זה של צדאם חוסיין בעיראק או של שושלת אсад בסוריה; אולם, סופם של הניגודים והסתירות הפנימיות, שפרצו החוצה, והביאו, בסוריה ובעיראק, כמו גם בלב ובתימן, לקריסת הסדר המדינתי וליצירה של חלל, שאליו פרצו הכוחות האסלאמיים – שהיו ונוטרו כוחות אוטונומיים, השואבים מן המסורת ומן ההיסטוריה, וננהנים מתמיכה רחבה בקרב האוכלוסייה המקומית.

עם זאת, ברור לכט, כי ביסוד המשבר שחווה המזרח התיכון, גם במדינות יכונות יותר, דוגמת מצרים, עומד ממש כלכלי, הנעוז בתפקידו דמוגרפי בקשר חברות נחשלות כלכלית, הנשלטות בידי משטרים מושחתים, שלא פעלו די להבטיח צמיחה כלכלית; וכל זאת, באזור נעדן משאים, שפגעי האקלים פגעו במשמעותו הכלכלי ביוטר לקיום האוכלוסייה בו – המים.

צוין כי על שערי אירופה מתడקים עשרות אלפי פליטים. יש להניח, כי במאזים עילאיים יצליחו מדינות אירופה לקלוט פליטים אלה. בעת כתיבת

מאמור זה מדובר בכמה אלפיים, ולכל היוטר בכמה עשרות אלפיים של מהגרים. זהו רק קצתה הקרחון, והוא يتגלה במלואו ברגע שהמיליונים בمزраח התיכון יקלטו את המסר – אירופה נכונה לפתח את שעריה בפניהם.

המלחמה בסוריה "יינירה" עד היום כ-8 מיליון פליטים, שלישי מאוכלוסייתה המקורית של מדינה זו. יותר מ-6 מיליון מהם כבר מצאו מחסה במדינות שכנות: יותר שני מיליון נעים ונדים ברוחבי טורקיה, עוד מיליון ורבע לבנון, חצי מיליון במצרים ובצפון אפריקה ועוד כמיילון בירדן ובעיראק. אולם, המלחמה בסוריה אינה הסכסוך היחיד באזוריינו. מיליון פליטים נעים ונדים ברוחבי עיראק, בעקבות מלחמת "הכול בכלל" המתנהלת במדינה זו בעשור האחרון. כך גם בלבוב, השטעה זה חמישה שנים במלחמות אזרחים עוקבה מדם וחסבת פתרון. תימן ודרום סודן רוחקות מאיירופה, אך גם שם מ暢שים מיליוןים ישועה ומפלט. מלחמות אלה הן ברובן תוצאה של בעיות הפליטים הערביים; אולם, כאמור, טעות לראות בו את מחוללה של בעיות הפליטים. הוא, לכל היותר, סימפטום של הבעיה. הבעיה נועצה בריבוי טבעי מעצורים, שחוויה המזраח התיכון, ושלא לויה בו-זמןית בהתפתחות כלכלית שתאותו אותו.

בשעה שאירופה גדלה ב-50 השנים האחרונות בכרבע, היינו, מ-400 מיליון נפש בשנת 1960 ל-500 מיליון בראשית העשור, גדל המזраח התיכון פי ארבעה – מ-100 מיליון נפש בשנת 1960 ל-400 מיליון בשנת 2010. יתר על כן, בעשורים האחרונים נוצר גידול האוכלוסייה באירופה, וזה אפילו מצטמצמת, בשל ריבוי טבעי. למעשה, הריבוי היחיד הוא בגין מהגרים, התופסים כיוון כבר כ-10% מאוכלוסייתו של אירופה.

לעומת זאת, במזраח התיכון נמשך הריבוי הטבעי, גם אם באופן ממוצע יותר. בשנת 2020 כבר יחיו באזוריינו כ-500 מיליון נפש, והתחזית לשנת 2050 מדברת על קרוב ל-700 מיליון נפש. ראוי להזכיר, כי במאה ה-19 ובמחצית הראשונה של המאה ה-20 הכפילה עצמה אוכלוסיית המזраח התיכון כל 50 שנה, ואילו במחצית השנייה של המאה ה-20 הוכפלה אוכלוסיית האזור כל 20 שנה.

ריבוי טבעי זה בא על רקע של הידידותם משאבי הטבע – התחרומות גלובלית, ביצרות ממושכות וקשאות ומחסור במים, הידידותם משאבי הנפט; ומה שומר יותר, הגמוניה של מסורות העבר, ולצד זה דיקטטוריות מושחתות, הבולמות את ההתפתחות הכלכלית ומשמעות מזיאות של נחלות מרבית

תחומי החיים. הכלכלה והחברה בעולם הערבי נסוגות, אפוא, לאחרו, ומציאות זו אינה תוצאה של המלחמות וההרס המתחולל בשנים האחרונות, אלא מציאות קבועה עוד מהמהה הקודמת.

מציאות הכולת כאוס, משברים ומלחמות תמשיך לאFINEן נראה את המזורה התיכון, ובמיוחד את אוטם האזרורים שבhem המאמץ לייצר לאומות ומדינות "יש מאין" של – סוריה, עיראק וגם לוב. הבעייה היא, שהניסיון העולמי, ובעיקר זה האירופי, להכיל בעיה זו בתוך גבולות המזורה התיכון כבר אינו עולה יפה. בתחילת זלה הבעייה בדמות של פיגוע טרור ש"ייצא" אゾרנו לעולם הרחב, אולם עתה מדובר בפליטים ב מיליוןים, ובעתיד אף בעשרות מיליוןים. אכן, נדית עמים נושא המאה ה-21.

העלויים חלק א' - רקע דתי והיסטורי¹

ד"ר ירונם פרידמן

העלויים הם עדה שהיא מיעוט דתי בסביבה שרובה מוסלמית-סונית. העלווים מונים כיום מעט יותר מאשר שני מיליון וחצי איש, רובם בצפון-מערב סוריה, ומיעוט קטן בדרום טורקיה (משגור צ'וקורובה – בערים אדנה ואלכסנדרטה) ולבנון (בעיקר בטיריפולי). כפר אחד (עג'יר) ממוקם ברמת הגולן, בשלטון ישראלי. לבני העדה זהות אתנית ערבית, ו מבחינה דתית מקורם באسلام השיעי.

העלויים היו קבוצה שלעיתים ענייה ונדרפת בסוריה, מאז ייסודה של הכת עיראק לפני אלפי שנה, ועד לאמצע המאה ה-20. עליהם שלשלטון בסוריה עוררה עניין בזוהותם של העלווים בקרב חוקרים ברחבי העולם. חוקרים ישראלים גילו עניין מיוחד בנושא העלווים, בשל העובדה שלסוריה גבול עם ישראל ברמת הגולן, וכן, כי השלטון העלאומי השתולט גם על לבנון והעניק חשות למאבק הארגונים השיעיים נגד ישראל.

משנת 2011, שבה פרצה מלחמת האזרחים בסוריה, ניתן להבחין בירידה הדramatische בכוחם של העלווים בסוריה, ובאופן השlichtה על רוב חלקי המדינה לטובותם של ארגונים אסלאמיים סוניים. מאמר זה עוסק בהיסטוריה של העלווים, עד ראשית המאה ה-20, ובעיקרי דתם. רקע זה הכרחי להבנת האירועים והתהליכים הדרמטיים, המתרכזים ביום בסוריה ומרקיניהם על האזור כולו, ובهم נדון בפרק הבא. בין השאלות העיקריות שעליון נשא להשיב: מדוּעַ מתייחס הרוב הסוני בחשדנות אל העלווים? מדוּעַ העלווים

¹ אמר זה מבוסס ברובו על עבודה הדוקטור של המחבר: הנוציארים עלויים בין שיעיה לסונה – זהות הכת לפי מקורות מיימי הביניים ומקורות מודרניים (פרסום: סורבון, 2006), ועל המונוגרפיה על אודות הכת, שפרסם המחבר:

Y. Friedman, *The Nuṣayrī-'Alawīs: An Introduction to the Religion, History and Identity of the Leading Minority in Syria* (Leiden/Boston: Brill, 2010).

איןם מוכרים כמוסלמים, אף על פי שהם רואים עצמם כשייעים? מהם שורשי של הקשר העלויי-שיעי, המשתקף ביום בבריתו של מושטר הבוטי הסורי עם אראן וחיזבאללה?

היווצרות הכת בעיראק

העלויים בימי הביניים נקראו בשמות שונים. שם הראשון היה "נְמִירֵה", לאחר מכן "מַצִּיבֵה" ולאחר מכן "גָּצִירֵה". רק במאה ה-20 הם החלו לכנות את עצמם בשם "עלוייה". אך הם נקראים בימינו "עלויים" (בתעתיקים רוחניים: עלויים ועלואים). בני הכת תמיד כינו את עצמם בשם "אַחֲל אֶל-פָּחוֹד" או "מָחוֹדָן", כלומר: "המייחדים את אללה", או: "המנוגוטיאיסטים".

מושאה של הכת בעיראק, מקום מושבו של הח'יליף הסוני, שליטה של האימפריה המוסלמית. העלוויים השתיכו במקור לאסלאם השיעי, שהחסידיו היו תמיד מייעוט נרדף. בראשיתה התקיימה הכת העלוوية בתנאי עוינות ופחד. כאמור, בראשיתה נקראה הכת בשם "נְמִירֵה", על שם מייסדה מוחמד אבן ג'זיר אל-נמיiri, מיסטיicon מהעיר בצרה בדורות עיראק, שחיה במחצית השנייה של המאה התשיעית לספרה. אל-נמיiri נחשב בקרוב חוג תלמידיו ל"באב" (שער) של אחורי האמאמים השיעים (מנהיגיהם הרוחניים וצאצאיו של עלי בן אבו טאלב). תואר ה"באב" הוענק בחוגי המיסטייה השיעית בעיראק למי שהוסמך להעניק לדברי האימאם השיעי פרשנות מעמיקה. בעודם טענו, כי הזכות הלגיטימית לשולות בעולם המוסלמי נתונה אך ורק לבן דודו של הנביא מוחמד, עלי בן אבו טאלב (מת ב-661), ואחריו ל-11 צאצאיו, הגניצירים (תלמידיו של אבן ג'זיר אל-נמיiri) הרחיקו לכת וטענו כי הם התגלויות אלוהיות.

בשל הרצתם המוגזמת ל-12 האמאמים, כונו הגניצירים בחוגים השיעים בשם "עַילָת" (מנזימים). הנמיiri, שהצליח להתקיים בבראה, עירו של אבן ג'זיר, ובאזורים נוספים בעיראק, זכתה ככל הנראה למימון בחשיין מקרוב הווזיר השיעי הבוגדי של הח'יליף. חסידיו של אבן ג'זיר לא רק הערכו את האמאמים שחיו בזמנם, ונכלאו בצו הח'יליף הסוני בעיר סמארה; אלא אף הקפידו לבקרים, בעיקר את האמאמים ה-11 חסן אל-עספרי (מת ב-874).

ב-873 נעלם אחרון האמאמים, ה"מַהְדִי" מוחמד בן מסון, ולא נמצא בכלא סמארה. היעלמותו ההיסטורית, של מי שנחשב למשיח בשיעיה, השפיעה באופן שלילי על הנמיiri. מנהיגי הזרים המרכזיים בשיעיה קיללו בפורمي את אבן ג'זיר

ונידו אותו ואת קהילתו. אָבִן נְצִיר הואשם בכפירה ובמעשים מגוניים. זה האחרון חלה ומת. בני כתו לא צינו מעולם את מותו, מכיוון שהאמינו כי ה"באב" אינוبشر ודם אלא חלק מן האלוהות. מעתה ואילך הם צינו את אָבִן נְצִיר "בָּאָבָּא אלְלהָ" (השער לאלהים). לפי האמונה העלווה, אָבִן נְצִיר הוא היחיד שאליו הועבר הידע האזוטרי שעבר בירושה בין 12 האממים. הנציגים מאמנים, כי רק להם נמסרו כל סודות היקום, כגון היכולות העולמיות, אופן ההשגה האלוהית והפתרונות לשאלות החיים והמוות. דחיתת הכת הייתה חלק מטהילה התגבשותו של הזרם המרכזי בשיעה, אחרי הعلامات האממים ה-12. בשלב זה החליטו מנהיגי השיעיה לדחות את האמונות המיסטיות, כגון אלה של ה"עילאת" (המזינים בהערכת האממים), שנטפסו בעיניהם ככפירה.

טור הזהב של הכת – הנהגתו של אל-ח'צייבי

רק במאה העשירית קם מנהיג כריזמטי, שהיה מסוגל להנaging את הכת אחרי המשבר הקשה שחוווה. אל-חַסִין אָבִן חַמְדָאוֹן אל-ח'צייבי מהעיר ג'ונבלא (כפר בין ואסט לכוופה) גדול והתהאנך כאחם הלכה שיעי. משפטתו הייתה מקורבת לאממים לפני הعلامات ה"מקדי". בעודו צער, הוכנס בסוד המיסטיקה של אָבִן נְצִיר על ידי כמה תלמידים של אָבִן נְצִיר, על ידי אחד מבני עיירתו, ומאותר יותר על ידי מיסטיקן אחר מעירה ליד כרבלה. כשהושלים תהליך הלמידה, ולאחר שהפגין אל-ח'צייבי שליטה עיקרי השיעיה הגלואה והנסתרת (המיסטיות), הוא הפך למנהיג הכת. אל-ח'צייבי הפך את הצ'יריה מקבוצה קטנה של מיסטיקנים לכת. זאת, בזכות פעולתו בתועמלן בכל רחבי עיראק. כאשר ניסה להפיץ את עקרונות הכת בבירת האימפריה בג'גד, נאסר ונשלח לכלא. על פי מקורות הכת, אל-ח'צייבי הצליח להשחרר בדרך נס. חוזיות המאסר השפיעה לא רק על אל-ח'צייבי, אלא על עצם טבעה של הכת. אל-ח'צייבי שינה את אופן התנהלותה ואת מקום פעליתה, מתוך הכרה כי פעילות גלויה בעיראק תמייט אסון על בני הכת. מעתה חי חיים קופלים במסגרת מצוות ה"תקיה" (ההיזירות והפעילות בסתר).

בין אמצע המאה ה-10 לאמצע המאה ה-11 חלה "המאה השיעית", תקופה שבה שושלות שיעיות השתלטו על רוב שטחה של האימפריה המוסלמית. תהליך זה אפשר את התפתחותה של הצ'יריה. בעיראק השתנו הנסיבות לטובות השיעים. ב-947 השתלטה על החילופות השושלת השיעית הבויהית,

וחח'ליף היה שבוי בידיהם ונאלץ לציתם להם. מעתה והלאה יכול היה אל-מ'צ'יבי לפעול בגלוי כחכם הלהה שיעי בעיראק. הוא אף יצא לסוריה ושם התקבל בחצרו של ס'יף אל-ז'לה אל-פְּמָדָאִני, מנהיג חלב השיעי. אל-מ'צ'יבי הקדיש לזה האחרון ספר נטול אלמנטים מיסטיים, על אודות 12 האימאמים, ששמו "אל-חֲדָאִיה אל-כְּבָרָא" (ההדרכה הגדולה ביותר). פעילותו בשיעי מן הזרם המרכזי לא מנעה ממנו להמשיך להניג את ה"גְּצִירִיה". בסתר המשיך להפיץ את תורתו של אבן גצ'יר. ברחבי עיראק ובצפון סוריה הקים אל-מ'צ'יבי תאימים סודיים של ה"גְּצִירִיה". ידו לעמו מקורות הכת על תאים רבים שהקימים לכת וקיים עםם קשר מתמיד. אל-מ'צ'יבי מת ב-969 בחלב, כשהוא מותיר אחריו מספר רב של כתבים, שהם גרסה מגובשת ומפותחת של תורה אבן גצ'יר. אל-מ'צ'יבי העמיד כמה יורשים, ובראשם תלמידו האיש, מומך בן עלי אל-ג'ילי. זה האחרון קבע את מרכזו הכת בעיר חלב, ושמר על קשר והתקשרות בענייני תיאולוגיה עם יתר בני הכת.

התגבשות ה^{גְּצִירִיה}

ממשיכו של אל-מ'צ'יבי עסקו רבות בשימור הכתבים הרבים שהותיר אחריו אל-מ'צ'יבי, בנитוחם ובכתיבת פרשנות להם. אישיותו של אל-מ'צ'יבי עיצבה את אופי הכת ומשמעותה על טבעה עד ימינו. בני הכת ממשיכים את מסורת ה"תקיה" (הזהירות והסתורה) של מנהיגם הנערץ, שקיים את ה^{גְּצִירִיה} בסתר והוא שיעי אַמָּמי (או: שיעי אורתודוקסי) מלבד חוץ.

חוסר הייבות באימפריה המוסלמית השפיע על דפוס התנהלותם של מנהיגי הכת. התמוטטותם של נוטני החסוט השיעים של הכת, הבויים בעיראק והחמדניים בסוריה, עוררה את הצורך להעביר את מרכזו הפעילות לאזור ההררי המוגן בצפון מערב סוריה, ליד לאדייה, טרטוס וגיבלה. בנוסף, החלו בני הכת להפיץ את עיקרי ה^{גְּצִירִיה} לדром א-שאם (سورיה הגדולה), וזכו להצלחה באזורי טבריה. על פי מקורות הכת, היה תא נוסף של ה^{גְּצִירִיה} בביירות. כדי להמיר את דעתם של נוצרים באזורי סוריה, אל-ג'ילי, ירשו של אל-מ'צ'יבי, התאמץ להעניק אופי נוצרי למראות עין לכמה מצוות וחגים של בני הכת, תוך שימוש בדמותו של ישוע בקוראן.

המידע שבידינו על המרכז בגדר מוגבל. המקור ה^{גְּצִירִי} האחרון מעיראק נמסר במאה ה-13, מעט לפני הפלישה המונגולית, מה שמעיד כי התא העיראקי חוסל בעקבותיה. בסוריה שרצה הכת את הפלישות הביזנטית.

מצפון, ואת כיבוש הפתאומי השיעים-איסמעאלים מדרום. סיוםה של "המאה השיעית" הביא גם לשוף תור הזהב של הנצ'רים. מעתה ואילך יהיו הנצ'רים קבוצה דחויה פעםיים – על ידי השיעים, שמננה נודו, ועל ידי הסונה, שראה בהם כופרים עוד יותר מן השיעים.

אחרון המנהיגים הכריזמטיים של הכת היה תלמידו של אל-ג'לי, פימון בן אל-קאסם מטבריה. הוא ירש את ההנהגה בראשית המאה ה-11. מימונו סייכם את כתבי המייסדים של הכת בספרים רבים, החשוב ביותר הוא "מג'מוּעַ אל-אע'אד" (קובץ החגים), שבו הוא קבע את תוכנם של החגים הנצ'רים. בימי הקימו הנצ'רים תא נוסף בטריפולי (כיוום, צפון לבנון). שם נמצאת הקהילה העיקרית של בני הכת בלבנון.

הדת הנצ'רית

הדת הנצ'רית אינה קלה להבנה, משני טעמים. ראשית, כי זהה דת מיסטיות מסובכת, בדומה לצופיות באסלאם או לקבלה ביהדות. שנייה, זהה דת סינקרוטיסטית, כלומר, מבוססת על ערבוביה של אמונהות שונות, שמקורן בדתוות פרסיות, בנצרות הקדומה, באסלאם השיעי של ימי הביניים ובפילוסופיה היוונית.

א. דתם של ייחידי סגולה:

עליקרי הדת שקבעו המייסדים – אבן גציר, אל-ח'יצ'יבי ופימון אל-טבראני – נשמרים עד ימינו בסוד על ידי מיסטיקנים מעטים, הנפגשים בבתים פרטיים. הדת המיסטיות אינה מתקיים בפומבי, ולכן אין לנצ'רים מסגדים, אלא בתים תפילה מוצנעים, שאלייהם מורים להיכנס אך ורק חכמי הדת. אלה האחרונים מוגדרים כ"מ'אצ'ה" (מיוחסים), ואילו רוב בני הכת שאינם יודעים את רוז הדת מכונים "עאמ'ה" (המוניים). מבנה חברתי-דתי מעין זה קיים גם אצל הדרוזים. רוב בני הכת משתתפים בחיה הדת רק בחגים או בעלייה לרגל לשיח'ים הקדושים של הכת.

ב. עלי, מוחמד וסלמאן חד הם – אלוהות בעלת שלושה פנים:

התפיסה העיקרית בדת הנצ'רית, שעלה-פה, עלי בן אבו טאלב, בן דודו של הנביא מוחמד, הנביא עצמו וחסידם הפרסי סלמאן אינם בני אדם אלא יצורים אלוהיים, נחשבת לכפירה באסלאם.

אם האל מתגלה בשלוש ישיות, מדוע מכנים בני הכת את עצם "monotheists"? האלוות מוגדרת בכתביו הגזירים כ"מענא" (משמעות), ישות בלתי מוגדרת או נטפסת. כדי שתהייה מוסתרת, היא מכוסה באמצעות ה"חג'אב" (הרעה/הכסות). ל"חג'אב" תפקיד נוסף, והוא להעניק הגדרה לאלוות, על כן הוא מכונה גם בשם "אקסם" (שם). אף על פי שהאלות נסתרות, היא מקיימת קשר עם ברואיה באמצעות הפן השלישי שלה, שהוא ה"באב" (שער), אשר, כאמור, התגלה בדמותו של המיסיד אבן גציר. המיסיקון שואף לתקשר עם ה"באב" כדי שתפיפותו הגיעו לאל. שלושת הפנים של האל מקבלים ביטוי מוחשי בהופעתן של שלוש דמויות היסטוריות: עלי בן אברהם ה"מענא", הנביה מוחמד והוּא ה"חג'אב"/ה"אקסם" וסלמאן אל-פארסי (המתאסלם הפרסי הראשון) הוא ה"באב". אל-מציגי הסביר, כי דמויות אלה אינן אנושיות, אלא שהאלות לבשה צורה אנושית, כדי להתגלות בפני האנושות ולהדריכה. ההסבר הוא, שהאל ריחם על בני האדם והופיע לפניהם בצורה שהם יכולים לתפוס. רק כך יוכל להדריכם בדרך הימרה.

שלשות פנוי האלות:	מענא	חג'אב/אקסם	באב
התגלותה העיקרית:	עלִי	הنبיא מוחמד	סלמאן הפרסי
התגלותה الأخيرة: (במאה ה-9):	פסון אל-עסקירי (האמאים ה-11-12 המשיח)	מחמוד ה"מקדי"	מייסד הכת

ג. מגן העדן האבוד לעולם הזה, שכלו רוע:

הגזירים מאמינים, כי נשומות בני הכת חטאו בחתא חמור, שבעקבותיהם "נפלו" מהעולם האידיאלי השמיימי לעולם הגשמי שכלו רוע. על פי אמונתם, הנשומות של בני הכת לכודות בעולם הזה באמצעות גלגול הנשמות, ורק הלימוד יכול לשחרר את הנשמה, ולהשיב את המיסיקון למצבו השמיימי המקורי. תהליך זה ממושך, והאמין יכול להמתין לפחות 80 גלגולים עד הגאולה.

44

44

אשר למי שאינו שיך לכת הגזירות, גורלו להמשיך להתגלל עד ליום הדין. אם חטא, ייענש בגלגול לצורדים נחותים, על פי מידת הפשע. יצוין, כי יש לתפיסה זו בסיס בקוראן (אל-עראה, פסוק 163). שם מוסבר, כי חלק מהיהודים והנוצרים החוטאים יהפכו לקופים וחזירים. יש להניח,

כי מלבס הפליטי הקשה של הנוצרים תרם לחיזוק תפיסת הרוע כלפי הסובבים את בני הכת.

ד. החגים הנוצרים

לנוצרים מערכות חגים המבטאות את אופייה הסינקרטיסטי של הנצרות: חגים מוסלמיים – "אל-אךמא" (הקורבן) ו"אל-פטר" (שבירת צום הרמדאן) ובכלל זה חגים שיעיים, ובראשם – ה"עשוראה", יום רצח חסיאן בן עלי בכרבלה, חגים פרסיים – נורוז וمهرגיאן (שווין היום והלילה בראש השנה ובסוף הקיץ) וחגים הנושאים שמות נוצריים, בראש חג המולד.

יש לציין, כי אף אחד מהחגים אינם נחוג כמו במקור, וכי לחגים אלה יצקו הנוצרים תכנים שונים לחלוטין, רובם קשורים לשלוות היסודות האלוהיים ולהתגלויותיהם השונות. בחגים קוראים מכתבי הקודש של המייסדים, וגם פרשנות אלגורית לקוראן. המסגרת הפרסית-נוצרית אינה משמשת אימוץ בפועל של דתות אחרות או של עיקרי הנצרות כלל, כי אם שימוש בטרמינולוגיה בלבד. לדוגמה, דמות ישוע בדת הנוצרית לכוחה אך ורק מתיאוריו בכתביהם השיעיים ובקוראן, ולא מן הברית החדשה.

אפילו החגים השיעיים אינם שומרים על משמעותם המקורי. לדוגמה, אל-מ'צ'יבי הסביר, כי בעירון, בנו של עלי חסיאן ה"שheid", שנרצח על ידי הטונים בהוראת החיליף בכרבלה, מעולם לא נרצה. רציחתו הייתה אשליה בלבד, הוא ניצל והועלה לשמיים, בדיקוק כפי שישוע לא נצלב אלא לмерait עין. כך הפך יום האבל של ה"עשוראה" בשיעה ליום שמחה אצל הנוצרים. אף שתפיסה זו הייתה קיימת בנצרות הקדומה, סביר יותר להניח, כי מקור תפיסה זו בקוראן, בפרשה שעל-פה ישוע נצלב רק למראית עין (קוראן: אל-גְּسָאִ, פסוק 157). ההקבלה בין ישוע לחוסין, שניהם מרטירים שהקריבו את עצמם, היא תופעה נפוצה בשיעה.

ה. הנצרות היא "השיעור האמיתית"

קיימת הקבלה בין היחס שמקבלים בני הכת מהסוניים ומהשיעים, לאופן שבו בני הכת מתיחסים אליהם. השיעים רואים בהם " מגזינים" והסוניים – קופרים באסלאם. על פי כתבי הנצרות, הזרם המרכזי בשיעה, הזרם האםאמי, סטה מן הדרך הנכונה והוא חסר, מכיוון שאין בו תורה

הנסתר. הנקיצרים רואים עצם כמי שמשיכים את השיטה האמיתית והמקורית, המשלבת גלי ונסתור, ונאמה למסר שהעבירו האמאמים. הסונים מבחןת הנקיצרים הם התגלמות הרוע, מכיוון שמניגיהם רצחו את האמאמים ורדפו את עדתם. אפילו החילף עמר, מייסד האימפריה המוסלמית, הוא מבחןת התגלמות השטן עצמו, מכיוון שלא העניק את השלטון לידי של עלי. תפיסה זו, המשתקפת בכתבי הנקיצרים, לא רק גיבשה את התפיסה העוינית לסוניים בקרב בני הכת, אלא עוררה חשד וחשש מפניהם, כאשר בני הכת נחשפו לעולם השני.

אל-מִפְזָׁזָן הַמוֹשִׁיעַ

במאה ה-12 נותרו הנקיצרים בלי הנהגה, מפוצלים בסוריה, בין שטחי השליטה של הצלבנים לשטחים שנותרו בידי המוסלמים. נתק זה הסתיים עם כיבוש האזור בתקופת אל-דין. תקופה זו של פירוד הביאה לויכוחים תיאולוגיים בין בני הכת, ולהאשמות הדדיות בכפירה. הזרם המרכזי בכת, שרידיו הנקיצרים מחלב, נקראו בשם "מ'צ'יביה", לעומת, ממשיכי דרכו של אל-מ'צ'יבי. בני הכת לא היו מפוצלים רק תיאולוגית, אלא גם גיאוגרפית, ומאוימים על ידי כתות שיעיות אחרות, חלקו אלימות ביותר, כגון ה"חישיון" הרצחנים. בנוסף, בני הכת גם חשו מאויימים על ידי השלטון הסוני של השושלת האיוונית של צלאח אל-דין. ייתכן, כי גם שבטים כורדים שהגינו לסוריה עם השושלת האיוונית איימו על בני הכת.

בראשית המאה ה-13 אירע נס בלתי מוסבר, ומושל סנגיאר בעיראק, חסן אבן יוסף אל-מִפְזָׁזָן, המיר את דתו לנצרה ויצא להגנתם של בני דתו הנרדפים בסוריה. אל-מִפְזָׁזָן חיסל את יריביהם הרבים של הנקיצרים ב"ג'יבל נצ'יריה" (כיום: "ג'יבל אל-עלווין"), ההרים בצפון-מערב סוריה, שבהם הם מרכזים עד היום. מושיעם של הנקיצרים לא היה רק מצבאי, אלא גם איש רוח, שעסק בשירה ובתיאולוגיה. הוא השאיר אחריו מורשת של לחימה, ולא היסס להטיף לגיהאד נגד מתנגדיו הכת. בני משפחתו וחיליו התרכזו בעיר גבלה. רבים מהעלויים הקיימים יייחוסם לקבוצה זו.

46

٦٤

תקופת הרדייפות – האשמה העליונית בכפירה

תקופת אל-מִפְזָׁזָן, שבמהלכה נשמו בני הכת לרווה, הייתה קצרה. במחצית השנייה של המאה ה-13 נכבשה סוריה על ידי בিירס, המצביא הסוני הקשוח

והאכזרי וממייסד השושלת הממלוכית של מצרים. לראשונה בהיסטוריה של הנזירים, ניסה השלטון הסוני לכפות בכוח על בני הכת לקבל את האסלאם הסוני. השלטון החדש החל לבנות מסגדים בשטחי העלוויים ולדרosh מהם תשלום מסים.

הגזירות הדתיות והכלכליות, שהושווה לראשונה על הנזירים באזורה לאדיקיה-ג'בלה בסוריה וטריפולי לבנון, עוררו בפעם הראשונה מרד דתי-כלכלי של מנהיג נזيري משיחי. זה האחרון סחף אחריו רבים מהנזירים בני ג'בלה. בשנת 1317 "מהק'י" (מעין מנהיג משיחי) נזيري, שטען כי הוא גלגולו של עלי בן אבו טאלב, סחף אחריו רבים מבני הכת, ערך טבח בבני העיר ג'בלה ונטל מהם שלל. המרד נמשך חמישה ימים, והלוחמים קראו בגלוי סיסמאות דתיות של הנזירים. הצבא הממלוכי הצליח לחסל את המרד ולהרוג את מנהיגו.

הנזק שנגרם לבני הכת היה עצום. ה"שנהה" (הצורת האמונה) שלם נחשפה ווזעה את המוסלמים. במקומו ה"שנהה" המוסלמית: "אין אל מלבד אלה ומוחמד שלהם" קראו הנזירים במהלך המרד: "אין אל מלבד עלי, אין לו כסות מלבד מוחמד ואין שער אליו חוץ מסלמאן". אחרי המרד גזו הממלוכים עונש מוות על כל בני הכת.

הממלוכים ביקשו מחכם ההלכה החשוב ביותר בסוריה, ומגדולי חכמי ההלכה הסוניים בכל הדורות, מקי אל-דין אבן תימיה (מת-ב-1328), לפסוק בעניין גזר דין של הנזירים. אבן תימיה לא היסס להוציא "פטווה" (פסק ההלכה) הקובל, כי הנזירים הם כופרים שדים מות בשל אמונהותיהם הסוטות מהאסלאם. אבן תימיה קבע, כי אין לבתו נזירים, לאחר שם בוגדים, אין המשתפים פועלה עם כל אויבי האסלאם. אין לאכול מהמזון שלהם, אין לשאת את נשותיהם ואין לקבור את מתיהם בבית קברות מוסלמי. חשוב לציין, כי רוב המוסלמים הסוניים מקבלים את ה"פטווה" זו עד ימינו ואיש לא ערער עליה מאז. הממלוכים החליטו לבסוף לא למש את הצו המורה להשמיד את הנזירים, מטעמים כלכליים – לאחר שלא היו באזורי חקלאים אחרים, שיוכלו לעבד במקום את הקרקע בעבר המוסלמים.

בצל האימפריה העות'מאנית: ענינים, נרדיים, בשולי החבורה

השתלבות העות'מנים על סוריה והקמת האימפריה העות'מאנית במאה ה-15 שיפרה כמעט את מצבם של העלוויים. הם מצאו מחסה ב"ג'בל נזיריה" ובאזור

טריפולי לבנון. נראה, כי לאורך רוב התקופה העות'מאנית לא חזרו הניסיונות לחסל את הנצירים. אולם, בחלוקת העות'מאנים ל"ሚיליטים", קבוצות דתיות שמעמדן מוגדר בחוק, נותרו הulosים בלי הגדרה כלל. על כן, לא זכו לזכיות של המוסלמים ולא קיבלו את ה"דימאה" – ההגנה שלא היו זכאים היהודים והנוצרים.

מצבם החמיר אחרי המאה ה-16, עם הקמתה של היישות המודינית השיעית העוינית לעות'מאנים במזרח, המעצמה הצפונית באיראן. עם הופעתה בפעם הראשונה של ייחודה מדינית שיעית מאימת באיראן, נחשדו כל הקבוצות השיעיות שהיו באימפריה העות'מאנית, ובهنן הנצירים, כמשתפי פעולה. עם זאת, בדרך כלל זכו הנצירים במידה של אוטונומיה תמורה המשךعيובד הכספי החקלאית של המוסלמים. כאשר התעוררה בעיה, נאלצו בני הכת לפנות לבתי הדין של הסונים, שם בדרך כלל הופלו לרעיה. מעט בעלי אדמות נצירים התעשרו ממיכרת התוצרת החקלאית, בעוד רוב בני הכת היו איכרים עניים וחסרי השכלה. רק אנשי הדת זכו ללמידה את השפה הערבית, כדי להיות מסוגלים ללמידה את רזי הדת.

בראשית המאה ה-19, שחררה פלישתו של מוחמד עלי פASA ממצרים את הנצירים באופן זמני מעול המסים. עם שובו של השלטון העות'מני, ב-1854 מרדו הנצירים, תוך ניצול העובדה שהאימפריה העות'מאנית הייתה שרויה במלחמות קרים נגד רוסיה. המרד עלה להם ביוקר, ומסע עונשין עות'מני שם קץ לאוטונומיה של הכת. באחד מספרי התפילה שלהם מאותה התקופה מבקשים בני הכת: "מי ייתן ותיחרב האימפריה העות'מאנית ותירוש עות'מאנית הנצירות של אל-מיציבי".

באוטה התקופה שוב נחשפו חלקיים מכתבי הקודש הסודיים של הכת. כתבים נצירים שנמסרו לרשותם בدمשך שימשו את המושלים המקומיים מחדש את האשמהות הנצירים בכפירה. על אחד מכתבי היד הנצירים שנחשפו כתוב איש דת סוני: "ყיקול החזיר הכהן שחיבר ספר זה וקבע כי עלי בן אבו טאליב המכובד הוא האל בכבוזו ובצמו. עלי אינו האל אלא אחד מעבדיו. מי ייתן והאל יקלל את הדת הנצרית וגם את שאר השיעים!"

גילוי הנצירים על ידי המערב

במאה ה-19 עוררו הנצירים את התעניינותם של מיסיונרים נוצרים. אלה קיוו להמיר את דתם של הנצירים לנצרות. ניסיונות לנצל את הנצירים

נכשלו, אולם הכתבים שמצאו המיסיונרים ואספניהם של כתבי יד עתיקים, עם פרסומיהם של ראשוני המזרחיים בני התקופה הולידו את המחקרים האקדמיים הראשונים על אודות הנצ'יריה. המונוגרפיה המקיפה הראשונה שנכתבה הייתה זו של החוקר הגרמני רנה דוסו ("ההיסטוריה ודת של הנצ'ירים", 1900). במחקרים הראשונים בלטו שתי תוצאות שהתרברו מאוחר יותר כשוויות: האחת, שהנצ'ירים הם "נוצרים אבודים"; השניה, שהנצ'ירים הם עובדי אלילים עם השפעה מוסלמית. גם המקורות הסוניים על הכת, שהיו עוניים למדי, הכתיבו את דעת המחקר המערבי באשר להזותה של הכת.

لامיסיונריות הנוצרית הייתה תוצאה אחת שלילית. בשלבי המאה-19, אחד מבני הכת, צערר שמו סולימאן מ-אדנה (דרום טורקיה), שהיה בשלב מוקדם של כניסה בסוד הדת, ברוח מכפרו, התנצר וחשך חלק מעיקרי הדת בספר שפרש בביירות, במטרה "לחשוף את השקרים של הנצ'ירים". סופו של סולימאן שהוא נרצח על ידי בני הכת. שוב נחשפו עיקרי אמונה שנשמרו בסוד, ונגרם נזק בלתי הפיך לבני הכת. הרוב הסוני בסוריה קיבל תזכורת נוספת באשר להזותם של הנצ'ירים. לא היה להם מקום לספק – מבחינתם הנצ'ירים הם קופרים שאינם שייכים לרוב הסוני הסובב אותם, ואף עוניים כלפיו.

העותמנים ניסו להטיל את מרותם על הנצ'ירים בשיטת "המקל והגgor". בסוף המאה ה-19, במסגרת ה"תנט'ימאט" (הרפורמות שנכפו על ידי מעצמות אירופה), שולבו בני הכת במערכת החינוך והם נחקרו לראשונה כ"ሚילת", קבוצה דתית מוכרת באימפריה. השלטונות בנו מסגדים בכפרי הנצ'ירים באזור לאד'קיה אך הם נותרו ריקים. הניסיון העותמי להמיר את דתם של הנצ'ירים נכשל, כפי שנכשל הניסיון הממלוכי כ-600 שנה לפני כן.

מ"נצ'רים" ל"עלויים" – השינוי המבשר את השתלבותם של - העלויים

49

49

בסוף המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20 קם דור חדש של נצ'ירים משכילים, שהתחנכו בבתי הספר של ה"תנט'ימאט" והושפעו מתחיית הלאומיות הערבית. בני שכבה חדשה זו התאמצו לגבש לעצם זהות ערבית, שתאפיין את בני הכת. כדי להשתלב באומה הערבית היה עליהם להתפרק מהזותה הנצ'רית – זו אשר נקשרה לכפירה, בהשלה ובנדוז חרטמי. לאחר שהיא ברור כי בני הכת רוחקים מבחינה דתית מן העולם הסוני, הפתرون לעビית

הזהות היה לקשור את הנצריםchora למקומות השיעי. בני הכת החלו להשתמש בשם "עלויים", שם נרדף לשיעים" במקום "נצרים", כדי להגדר את עצם.

בഗדרת עצם כשייעים יצרו לעצם חיבור עם העربים השיעים, עדה קרובה וגדולה בדרכים לבנון, שהוכרה כערבית ומוסלמית. החיבור המאפיין את הזהות החדשה הוא "תארכיה אל-עלויין" ("ההיסטוריה של העלוויים", פורסם ב-1924), שבו חיבר העלוו אמין עאלב אל-טוויל מחלב אלכסנדרה (חلك מסורתית שנמסר לטורקיה). בספרו התאמץ אל-טוויל ליצור זהות מוחלטת בין ההיסטוריה של השיעיה לבין ההיסטוריה של בני הכת. העלוויים החלו לבנות את הקשר חזקה לשיעיה, שמננה התנטקו כאלו שנה קודם לכך.

השתלבותם המחדשת בחברה הסורית, כニיסתם של העלוויים הצעיריים לצבע בחסותו של המנדט הצרפתי, עלייתם לשטון והמשבר שהוו העלוויים בעת מלחמת האזרחים יידונו בפרק הבא: עלייתו ונפילתו של המשטר העלוו בסוריה.

ביבליוגרפיה נבחרת:

МОНОГРАФИЯ ШЕЛ КЕТ – ИСТОРИЯ И ДАТЫ:

Friedman, Y., **The Nuṣayrī-'Alawīs – An Introduction to the Religion, History and Identity of the Leading Minority in Syria** (Leiden/Boston: Brill, 2010).

ЛЕКРИАА НОСПТ:

בר-אשר, מ', "אלילות באכטלה אסלאמית, על דגם של הנצרים-עלויים תושבי הכפר ע'ג'ר", **טבע הארץ**, לב/2 (1990), עמ' 3-32.

Bar-Asher, M.; Kofsky, M. A., **The Nuṣayrī-'Alawī Religion – An Enquiry into its Theology and Liturgy** (Leiden: Brill, 2002).

Friedman, Y., "The Alawi regime during the Syria civil war: from collapse to fragile stability" in: **Regional Peacemaking and Conflict Resolution – A Comparative Approach** (Carmela Lutmar and Benjamin Miller eds.), New York/Oxford: Routledge, 2015.

Halm H. (1995), "Nusayriyya", EI2, 7, 148-150.

מאפייני כתיבתו של זכريا תאמר לילדים ומקורות השפעה עליה

ד"ר אלון פרגמן¹

בכתבתו הספרותית עוסק תאמר בסוגיות של חירות וחופש הביטוי, ומציג אותן כזכויות הבסיסיות של האדם, וככלה שראוי להיאבק למעןן, ولو במחיר החיים עצמו. תפיסות קיצונית אלה, המכילות לעיתים רמיונות חתניות בהשפעת כתביו של הרפורטורה עבד אל-רחמן אל-פנאכבי, ואשר נכתבות תחת עינה הפוקוצה של הצנורה בסוריה, באוט לידי ביתוי לא רק בכתבתו למבוגרים, כי אם גם בספריו הקצרים לילדיים. הדבר מעיד על תפיסתו של תאמר את הילדיים כבני האומה הערבית העתידית, ועל עמדתו, שעל-פייה, לכל אדם זכות בסיסית לחירות המחשבה ולחופש הביטוי.

חקר ספרות הילדיים בסוריה מורכב וمرתק במיוחד: ספרות הילדיים עדין נחשבת לספרות שלילית, המצוייה בשלבי עיצוב ומגבשת את זהותה, וספריו הילדיים נתונים בסז הצנורה הממסדית המשפיעה על כתיבתם, בין במודע ובין שלא במודע. על חוקר ספרות הילדיים לחוץ את המסריהם הסמליים, או להסיק, מתוך מה שנאמר או לא נאמר, את מה שהסופר אולי לא יכול היה לומר במפורש. בשל קהל היעד המינוחד שלו – המבוגרים המקראיים סיורים טכניות כתיבה "עוקפות מסד", כגון: שימוש במשלי חיים, האנשה, שימוש מוגבר בדמיון ובחריזה, וכיוצא באלה, במסווה של כתיבה חינוכית או כתיבה הומוריסטית לילדיים, כדי להعبر בספריהם בィקורות נוקבת, חתנית לעתים, על הממסד.

¹ אלון פרגמן מרכז את לימודי השפה הערבית במחלקה ללימודיו המזרחי התיכון באוניברסיטת בן גוריון בנגב, חוקר וმתרגם. ספרו "גמר מניר" כולל מבחר סיפורים מתרגמים פרי עטו של זכريا תאמר (רשלינג, 2012).

ספרות ילדים בעולם العربي

רוב חוקרי ספרות הילדים בעולם العربي מעריצים, כי לפני המלחצתה השנייה של המאה ה-19 לא הייתה קיימת ספרות ילדים בעולם العربي שניתן לכנותה "ספרות ילדים", במשמעות המודרנית של המילה. המושג "ספרות ילדים" חדש יחסית. בעולם הערבי החלו להשתמש בו רק החל משנות ה-30 של המאה ה-20. החלוצים בכתביהם לילדים היו המשורר אחמד שוקי (22-1932) ומחמוד אל-הרואי (1885-1939), אולם יש חוקרים הרואים דוקא ב圆满完成 כילאני (1897-1959) את האב הרוחני של ספרות הילדים הערבית המקורית. כילאני נחשב לראשונה שראה חשיבות בכך שספרות הילדים תשפק הנאה וידע לילדים, ותחבב עליהם את הקריאה.

חוקר ספרות הילדים הסורי אחמד עלי כנעאן טוען, כי אף כיום לא ממש ניתן לדבר על ספרות ילדים, בשל תפיסת אוכלוסיית הילדים כמי שנמצאים בתחום ההיררכיה בחברה הערבית. לכן, התעניינות בחינוכם ובצרכיהם עודנה מועטה. אל-נורי וכנעאן בעקבותיו מתארים את ספרות הילדים באמצעותם המשרת את הממסד ואת החברה, ולא בספרות בעלת ערך אمنותי. עד אמצע שנות ה-70 של המאה ה-20 התכחשה ועידה התאחדות הספרדים הערביים בدمشق לקיומה של ספרות ילדים ערבית, ומה שנכתבילדים נכתב בעיקר במסגרת חינוכית-דידקטית.

ראשיתה של ספרות הילדים הכתובה ערבית החלה בתרגומים מתרבותות אירופיות, בלי כל ניסיון לבצע בה את התאמות התרבותיות הנדרשות. בסוריה נעשה ניסיון מודע של הכותבים, כולל כל דבר שהוא תוצר סורי מקומי או יצירה סורית מקורית במסגרת לאומיות ערבית רחבה. הדבר תאם את תפיסת המשטר, שראה את סוריה כחלק מהמרחב הערבי הכלול. ספרות הילדים קיבלה תנופה ניכרת בעקבות מלחמת 1967. ילדים רבים נפגעו בתוצאה מהמלחמה: היו שהפכו ליתומים, היו שנעקרו מבתייהם ואחרים שבלו מחסור כלכלי ומרעב ללחם. הדבר בא לידי ביטוי בכתביה הספרותית. בנוסף, בעקבות התבוסה במלחמה, אינטלקטואלים רבים החלו לעשות חשבון נפש על מהות תפkidם. רבים, כדוגמת *זבריא תאmr* בסוריה, הסיקו, שיש להקצות משאבים מיוחדים לחינוך הילדים, שהם עתידה של החברה הערבית, וקראו לחינוך הילדים לחשיבה חופשית ולחופש הביתי.

בניגוד מוחלט לכך, ספרות הילדים בעולם العربي ובסוריה צמיחה מתווך התפיסות שראו בילד איש קטן (".man qasir"), לוח חלק ("صفحة بيضاء")

שניתן לחרוט עליו כל מה שمبرקשים, או עיטה רכה ("עגינה ליתת"), שהמבוגרים רשאים ללווש כרצונם. ספרות הילדים נתפסה כחלק בלתי נפרד מחינוך הילדים וכאמצעי לגיטימי ואך הכרחי לחינוכם. יתר על כן, ספרות הילדים בסוריה נועדה לענות על הצרcisים ועל הערכcisים החברתיים, הלאומיים והסוריים המקומיים. מ תפיסה זו גם נובעים המוטיבים המרכזיים שניתנו למצוא בספרות הילדים בסוריה. ספרות הילדים נתפסה כאמצעי לשיער ליד להכיר את המזיאות ולהתמודד עמה.

על פי תפיסה זו, כל האלמנטים הספרותיים – הנושא, השפה, סגנון הכתיבה והאיורים – צרייכים לחבר ייחד כדי לספק את התוצר הרצוי. הספר, המחזאי והחוקרعادיל אבו-שנֶבֶת, שמש עורך כתבת העת "אסאמה" לילדים, טוען, כי הדסוק הספרותי בעיתון "תשרין", והקידיש חלק מחייברווילילדים, טוען, כי יש בכך תרומה לא רק לצורכי החברה, כי אם גם לצרכי האמטיים של הילד (أبو شنب, 1975: 191). בגיליוו מivid שקדיש כתבת העת הספרותי הסורי החשוב "אל-مِنْكَفُ الْأَعْبَدِيِّ" לילדים, כותב העורך הראשי, הספר, המחזאי והמבקיר עבד אלהabo היפ (1949), שהקידיש אף הוא חלק מחייברווילילדים, כי יש לראות בספרות הילדים ערך לאומי ממדרגה ראשונה; תנאי הכרחי לצמיחה חברתית ותרבותית, לשמירה על הזחות הערבית, להגברת הערנות האידיאולוגית ולהתמודדות עם האימפריאליזם הזר המאים על עתידה של החברה הערבית (أبو هيف, 1988: 8). תפיסה זו עשויה לשקף את עיקר מהותה של ספרות הילדים בסוריה לקראת סוף המאה ה-20. ספרות הילדים במחצית השנייה של המאה ה-20 עדין נחשבת בסוריה ספרות שלוילים, המתעצבת ומגבשת את זהותה, ממש כמו سوريا – המדינה והחברה – שעדיין מעצבת את זהותה על פי הגבולות שנקבעו בעברה בידי בריטניה וצՐפת לאחר מלחמת העולם הראשונה.

ספרות ילדים בסוריה

בעבודת הדוקטור שלה קורה ניצה מעוז את צמיחתה של מערכת ספרות הילדים הערבית במרחב התרבותי של ארץ ישראל, ואת תפיקידה בעיצוב החברתי והתרבותי של קורואה בשנים 1826-1918. מעוז טוענת, כי בשלב הראשון של ייצור המערכת הספרותית לילדים לא הייתה הבחנה בין ספרי לימוד לבין ספרות יפה לילדים, ולמעשה, גם הבחנה בין ספרים שהופנו לילדים לבין ספרים אחרים עדין לא הייתה מובהקת דיה (מעוז 1998, 15).

האמצעים להפקת ספרים היו דלים, וכך גם היבול, בעיקר בתחום ספרות הילדים. עד ראשית שנות ה-50 של המאה ה-20 היו בתיה הדפוס בסוריה מעטים, ועד ראשית שנות ה-80 אפשר היה למנות לא יותר מ-30 בתים דפוס. טכנולוגיות ההדפסה שהונעו היו פשוטות, ומוכנות ההדפסה היו ישנות ומעטות אף הן (עיסי 1984, 50). סמich עיסא מדווח, כי בשנים 1960-1983 חל שיפור ניכר בתחום מבחינה כמותית ואיכותית, אולם בחינה מדויקת של המספרים חשפת תמונה מצב עצומה למדי: הגופים העיקריים שהיו אחראים להפצת ספרים הם "משרד החינוך וההכונה הלאומית" (وزارة الثقافة والإرشاد القومي) ו"התאחדות הספרים העבריים" שפעלה בدمشق (اتحاد الكتاب العرب). עיסא מצין, כי משרד החינוך אمنס דאג להוצאותם של אלפי ספרים אקדמיים, אולם בכל הנוגע בספרות שאינה מחקרית, כמוות הספרים הייתה מצומצמת ביותר. למשל, בשנת 1960 פורסם משרד החינוך ארבעה ספרים בלבד (אף לא אחד בעבר ילדים), ב-1970 – 31 ספרים, ב-1975 – 49 ספרים, וב-1980 – 91. מרבית הספרים היו מתרגמים (75 אחוז); הם לא עסקו בסוגיות חברתיות-תרבותיות מקומיות, ומשום כך נטפסו כלל-רלוונטיים. מתוך 940 ספרים שייצאו במשך 23 שנה (בין 1960 ל-1983), מאה עוסקים במחקר על הילדות או שניעדו לילדים; רובם מתרגמים. מאז הקמו ב-1969 ועד 1983 הוציא איחוד הספרים העבריים 39 ספרי ילדים בלבד. מספר העותקים לספר שהודפס נع בין אלף לחמשת אלפיים בלבד. מספר מצומצם ביוטר גם ביחס למספר הילדים הקוראים, שיש בו להעיד על שכיחותה של תופעת האנאלפביתיות בחברה הסורית (فتוח 1988, 64).

על אף המספר הזעום של ספרי ילדים שראו אור בסוריה מן הקמתה ועד לשנות ה-80 של המאה ה-20, מוחמד חסן בריעיש מצין מספר לא מבוטל של ספרים שניסו את כוחם בכתביהם לילדים בסוריה, ובهم רוז אללה חסן מחלב (1825-1880), עבד אל-זודד יוסוף (-1938) ואחרים, שכתבו שירים ילדים ללימודם בבתי הספר. ספרים ערביים רבים שכתבו תחילתה למ bogrim ניסו את כוחם גם בכתביהם לילדים, אך לא התמקדו בכתביהם רק לקהל זה. בין אלה נזכיר את עבד אל-חכמים קאסם (1990-1935) ואת אבראהים עבד אל- מג'יד (-1946) ממצררים, את עיסאן כנפאני (1936-1972) ואת ראשיד אבו שאור (-1942) מפלשתין, את עadel אבו שנב (-1931) ואת עבד אללה אבו ה'ר (-1949) מסוריה, ואחרים. ספרים אחדים כתבו על ילדים ועל בחרותם ברומנים המבוססים על זgem רומן החניכה. ביניהם עבד אל-חכמים קאסם ב-أيام الإنسان السبعة (שבועת ימי האדם, 1969), טהא חסין (1889-1973) ב-أيام (הימים,

1929), ואבראהים עבד אל-חלים (1919-1981) ב-*أيام الطفولة* (1958) במצרים; הסופר המרוקני עבד אל-מג'יד בן גילון (1910-1981) ב-*في الطفولة* (1957); וכן בסיפוריים, בנובלות וברומנים שכותב הסופר הפלטיני עיסאן כנפאני, דוגמת אرض البرقالحزין (ארץ התפוזים העזובים, 1963). על פי רוב, יוצרים אלה כתבו לילדים לאחר שהתפרסמו בכתיבה למבוגרים. ברייעש מזכיר אחרים, שכותבו לטענתו מאות ספרי ילדים, אולם רובם היגרו מסוריה, ולכך שמותיהם אינם נזכרים, על פי רוב, בכתביהם (ברישש 1997, 89). רבים מהם כתבו במסגרת "הדרך הלאומית הסוציאליסטית" (النهج القومي الاشتراكي), כולם חלק מהכתיבה המגוista.

חוקר הספרות חסאם אל-חיטיב (-1932) מתאר את תהליך התפתחותה של ספרות הילדים בסוריה, ומוצא, כי זו לא צמחה באופן טבעי מתוך צורך פנימי של החברה, אלא חדרה אל העולם العربي ועל סוריה מבחו', וככטוע זר ניסתה להכחות שורשים "באדמה שאינה אדמתה". ככלומר, ראשיתה של ספרות הילדים בערבית בהעbara מתרבויות אירופיות זרות, באמצעות תרגום, בלי כל ניסיון מצד המחברים או המתרגמים לעשות את ההתאמות התרבותיות הנדרשות (الخطيب 1988, 16). בנוסף, המשטר ואף הספרים עצם פעלו באופן מודע למקם כל תוצר סורי מקומי או יצירה סורית מקורית במסגרת לאומית כלל-ערבית, כדי לקבל הכרה בעולם הערבי. הדבר תאם את תפיסת המשטר הסורי שראתה בסוריה חלק מהמרחב הערבי הכלול (كنعان 1995, 201).

על פי גישה אחרת, קיבלה ספרות הילדים הסורית תנופה בעקבות התבוסה המוחצת לישראל במלחמת 1967. ילדים רבים נפגעו בעקבות המלחמה - היו שהפכו ליתומים, היו שנעקרו מבתיהם, ואחרים סבלו מחסור כלכלי ורעב ללחם – והמודעות החברתית לسانם החלה לתת את אותותיה בכתיבה הספרותית. אינטלקטואלים בסוריה ובעולם הערבי החלו לעורוך חשבונות נפש ולהתדיין בין עצמם על מהות תפיקידם כМОביבלי השיח הציבורי והביקורת החברתית כלפי הממסד. בתוך כך, הם החלו לבש תפיסה, שעלה-פה, הילדים הם המשאב החשוב ביותר ובו צריכה החברה להשקי. ההשקה בילדים צריכה, על-פייהם, להתבטא בחינוך לחשיבה ביקורתית באמצעות עידוד הקריאה. עקב לכך, נוסדו בסוריה לאחר המלחמה שני כתבי עת לילדים: כתב העת הדיו-שבועי *أسامة*, שייסד משרד החינוך הסורי ויועד לילדים בגילאי 9 עד 12, וכותב העת החודשי *الطليعي*, שנוסף בידי ארגון חלוצי הבעה (منظمة طلائع البعض), והואוף גם מחוץ לסוריה. כל אחד מכתבי העת הוזכר ב-50,000-

עותקים. כתבי עת אלה הרבו לעסוק בנושאים לאומיים, כמו אהבת המולדת וההגנה עליה, אך כללו גם נושאים חברתיים, מדע וספרות בדינית. לא נמצא בסוריה כתוב עת לילדים צערירים יותר מגיל תשע. כתוב העת רף יצא אף הוא בסוריה ב-1970, אך נסגר בעבר זמן קצר. אינטלקטואלים סורים, שהיו מעורבים בייסודם של כתבי עת אלה, פעלו למען כתיבה מקורית בィקורתנית לילדיים, אולם עקרונות מפלגת הבת עשו שוחכתיו את התכנים ואת התפישות החינוכיות בהם במידה לא מבוטלת.

העובדה, משרד החינוך הסורי מפקח לאורך שנים קיומה של סוריה העצמאית על יוזמות הפרסום למיניהם, ויוזם בעצמו חלק גדול מהן, עשויה להעיד על מגבלות חופש היצירה בסוריה, ואין ספק שיש לכך השעה גם על ספרות הילדים. לטעתן סמיה עיסא, הספרות בסוריה סובלת לא רק מצנזורה מממדית, אלא גם מצנזורה פנימית שהcotבאים מחייבים על עצמן: "אין ספק ששוטר בתוכם מפקח עליהם ומגביל את תנועתם" (עיסי 1981, 49). בכך הוא מחזק את טיעונו של התיאורטיון המרקסיסטי החשוב אלתוסר (Althusser), בחיבורו על האידיאולוגיה, על האסטרטגיות והאמצעים שנוקט השלטון כדי לפkick על האזרחים ולהעצים את כוחו (אלתוסר, 2003).

לסיכום, ניתן לומר כי ספרות הילדים בעולם הערבי עדין נמצאת בחיתוליה: הכתיבה לילדים במחצית השנייה של המאה ה-20 ספרואידית, מקומית, נתונה ליוזמות אישיות מקומיות ולא מתפרסמת באופן שיטתי או מתמשך. כמו כן, חלק גדול מספרי הילדים מתרגמים ואינם מתאימים להוויה התרבותית הערבית. הכתיבה לילדים עודנה DIDKTITI במידה רבה, והתפישה של כתיבת ספרות לילדים, כמו גם קריאת ספרים לילדים, רווחת במידה פחותה מאשר במדינות המערב. עם זאת, אפשר שדווקא בשל שוליותה של ספרות זו, מצוי בה סופרים אחדים, דוגמת זכריא תאמר, כלי לביטוי רעיונותיהם החתרניים, בלי שהדבר יתפס כאוּם בעני הממסד הסורי. תאמר אף הגדיל לעשות כאשר שילב בכתיבתו לילדים (בדומה לכתיבתו למבוגרים) מסרים, בדבר חשיבותה של החשיבה המקורית, הבעת הדעה האישית באופן משוחרר וחופש הביטוי כבסיס לਮוחות הקיום האנושי. מסרים אלה, כמו גם הסגנון הייחודי שבאמצעותו הביע אותם, נבעו במידה לא מבוטלת מהשפעת כתיביו של עבד אל-רחמן אל-פנאכבי.

הגותו של עבד אל-רחמן אל-פּוֹאָכְבִּי

עבד אל-רחמן אל-פּוֹאָקְבִּי, מוסלמי יליד חלב ובן למשפחה ממוצא כורדי, נחשב למחפק ולאחד ממובילי רעיון הלאומיות הערבית בעת המודרנית. בשני חיבוריו החשובים, "על טבע העריצות ומהות השעבוד" (1900) ו"אם הכהרים" (1902), ובמאמריו הפובליציסטיים הניכר אל-פּוֹאָקְבִּי את התשתית לדיוון בעת החדשיה בסוגיות עריצות ומוסר, עריצות וחינוך, עריצות וקדמה, מהות הממשלה הצדוק זוכות העם לחירות. בכתיבתו גינה אל-פּוֹאָקְבִּי את משטרו של הסולטאן העות'מאני עבד אל-חמיד השני (שלט החל מ-1876- עד להדחתו ב"מהפכת הטורקים הצעיריים" ב-27 באפריל, 1909), ולא בצד. בתקופת שלטונו של עבד אל-חמיד השני נהרסו המוסדות שבאמצעותם פילס לעצמו אל-פּוֹאָקְבִּי את דרכו הציבורית והפוליטית, ולמעשה, האימפריה העות'מאנית חבלה מלהתקיים. אל-פּוֹאָקְבִּי קרא למסד את עקרון ריבונותם העם באמצעות הטלת פיקוח על השליט והגבלת סמכויותיו. חיבוריו אלה הם תשתית לייסודה של שלטון חלופי עתידי, כאשר בזמן כתיבתם של חיבוריהם אלה – ראשית המאה ה-20 – כלל לא היה ברור אם העربים יזכו למש את שאיפתם זו. בו-זמנית, חיבוריו מניחים את התשתית להגמוניה אידיאולוגית לאומיות כלל-ערבית. תפיסה זו נחשבת מהפכנית, בהתחשב בכך, שהחברה המוסלמית התרבות והניהלה במשך מאות שנים על בסיס ذاتי ושותפה. יש בתפיסה זו עניין מיוחד, לאחר שהחל מ-1517, הערבים בדרכם מערב אסיה ובמצרים קיבלו על עצמם את השלטון הטורקי-עות'מאני במשך ארבע מאות שנה, ורק החל מסוף המאה ה-19, עם חלחול רעיונות מהמערב לחביבתם של בני האליטה האינטלקטואלית, החלה להתגבש התפיסה הרואה בעربים ובערביות (ולאו דווקא באסלאם או במוסלמים) בסיס לגיטימי שלשלטון ולשליט.

בחיבוריו ובמאמריו הפובליציסטיים, שהופיעו בעיתונות העות'מאנית לפני שנסגרה על ידי השלטונות מטמעי צנורה והשתקה, ולפני מותו (אל-פּוֹאָקְבִּי לא הספיק להשלים את כתיבת כל חיבוריו טרם מותו), תקף אל-פּוֹאָקְבִּי בלשון בוטה וחריפה את השלטון העות'מאני הדכאני, על כך שאינו נרתע מגזילת נכסים ומשימוש באמצעותם לצרכי למיניהם, לשם הבטחת נאמנותם של נתיניו. אל-פּוֹאָקְבִּי השתמש בתיאורים בוטים במיעוד ובשפה ישירה לתיאור אכזריותו של השלטון, הנוגג בנתיניו ככובשים המובלים לטבח. בכתיביו גינה גם את הניצול הברוטלי ואת האופרטוניסטיות שגילתה השלטון העות'מאני

ככל שהמוסלמים בתקופת שלטונו עליהם. אפשר, שדבר זה עורר אותו לקשרו בין הרפורמה בשלטון לרפורמה בדעת, שכן, הוא הבין את הקשר ההזדקן בין השליטים לחייבי ההלכה, שהתגנדו בכל תוקף לשיטתם העם בשלטון.

התיאוריה של הלאומיות הערבית צמיחה מותך ניתוח מצבה של החברה הערבית-מוסלמית בעת המודרנית: חברת הכליפה של שלטון שאין ערבי, שהביא אותה לנחיתות אל מול המערב. מטרת התפיסה הלאומית הערבית הייתה למצוא דרכים להחיות את החברה הערבית-מוסלמית, ולהציגו אל ימי תפארתה, תוך התאמאה למציאות של סוף המאה ה-19 וראשית המאה ה-20. אלמנטים של מאבק וקונפליקט עמדו ביסודם של תהליכי הרפורמה, והם התחייבו מהמצב שהחברה הערבית-מוסלמית הייתה נתונה בו בתקופת השלטון העות'מאני הקולוניאליסטי. יש הטוענים, כי הלאומיות הערבית קיבלה השראה חלק לא מבוטל מהreuויות שעמדו בבסיסה, כמו אלה הנוגעים להשגת החופש ולחירות האדם, מהמהפכה הצרפתית.

בכתיבתו ביקש אל-פנאכבי להציג לבני דורו את התפיסה שהערץ תלוי בהם, וכן אליהם להסבירו עם מצבם. כוחו של הערצ' בידיו כל עוד שרויים נתינו בברורות, אך מרגע שיעלו על דרך ההשכלה ויפקחו את עיניהם, תגבר תלותו בהם. מכון נתיותם של הערכאים לבולם כל קדמה ממשולבים בה השכלה וחינוך של נתיניהם. על כן קורא אל-פנאכבי לחברת הערבית העצמאית העתידית לשאו' לקדמה באמצעות השכלה, חינוך וביקורת השלטון. לדידו, חברת משכילה לא תסבול שלטון ערץ ולא תאפשר דיוקו.

תפיסה מהפכנית חתרנית זו ביקשה להפוך את ההיררכיה שהייתה נהוגה באימפריה העות'מאנית, שעיל-פה, השליט עומד בראש הפירמידה ונתינו נתונים לחסדיו, ולהחיל תפיסת עולם שעיל-פה, העם הוא מקור סמכיותו של השליט, וזה נהנה מתמיכת נתינו כל עוד הוא דואג לצורכיهم. תפיסות אלה הופיעו במאמריו הפובליציסטיים של אל-פנאכבי בסוף המאה ה-19 וראשית המאה ה-20, תקופת משבר של התמוטטות האימפריה העות'מאנית, ונפתחו כקריאת תיגר על השלטון, בחтиירה תחתיו וכאיום להסתה נגדו. בד בבד עם הקריאה להחלפת השלטון העירץ, קבע אל-פנאכבי תשתיות שלטונית חולפית, וזהירות מפני החלפת שלטון עריץ אחד במשנהו. תפיסתו האידיאולוגית בדבר מבנה השלטון אף היא הפוכה לו שהייתה נהוגה באימפריה העות'מאנית: בעוד זו ארגנה את נתינה על פי דתם, ולא על פי לאומיותם, קרא אל-פנאכבי לכל דוברי הערבית – נוצרים ומוסלמים כאחד – להתאחד נגד עritzות השלטון

סבב לאומיותם הערבית. בכך חזה אל-פנאכבי את הגבולות שהפרידו בין הקהילות הנפרדות תחת האימפריה העות'מאנית. כתביו משלבים בין תפיסות של ארגון-מחדש של הקהילות המוסלמיות המופרדות תוך הצבתו של עקרון לאומיות הערבית (ולא האסלאם) לצד השווה לבין תפיסה של-פה, השליט ננהה מכוחו ומשמעותו מתוך תמיכת העם בו. בכך הניח אל-פנאכבי את התשתית הרעיונית-חתרנית-מהפכנית למעבר של דוברי הערבית ממצב של דיכוי מוחלט לחירות מוחלטת. הוא ראה בלאומיות ובקשרי לאומיות בסיס אחד חזק יותר מן הבסיס הדתי, ואף היה סבור שיש במשנתו כדי לחזק את האסלאם ואת החברה המוסלמית בעת המודרנית. אל-פנאכבי נחשב למוסלמי הראשון שביטה בצורה כה מובהקת רעיונות של הפרדת הדת מרושיות השלטון, רעיון שעתידיים להשפיע על תפיסת לאומיות הערבית לאחר מלחמת העולם השנייה. יתר על כן, כתביו מסמנים את שלב המעבר שמננו מתחילה להסתמן אידיאולוגיה ערבית לאומית מובהקת.

כתבתו של זכריא תאמר

זכريا תאמר, סופר ואינטלקטואל סורי, התחיל לפרסם את סיפוריו בסוף שנות ה-50 של המאה ה-20,عقب קשיי צרפתה. הוא נולד בשכונת אל-פח'צה בدمשך, למשפחה מהמעמד הבינוני-נמוך. כדי לסייע בצרפת המשפחה נאלץ להפסיק את לימודיו עת סיים את בית הספר היסודי. את השכלתו החלימה בכוחות עצמו בגין מאוחר יותר. עם פרסום סיפוריו הראשונים התגללה כישרונו הייחודי בכתיבה ביקורתית נוקבת, אלגורית ומטאפורית, המזכיבה במרכזו סיפוריו את דמות האדם הסורי ואת האדם היהודי המודoca בידי השלטון. על כן ניתן לראותו ביצירתו לא רק כתיבה ספרותית-أומנותית, כי אם גם כתיבה אינטלקטואלית לוחמת, המבקשת לשקף את פni החברה שלתוכה היא צמחה, להגיב עליה ולהציג לה חלופות (פרגמן, 2005).

59

הנ

כתבתו של תאמר סייעה במידה רבה לעיצובו של נרטיב ספרותי-אינטלקטואלי ביקורתי במסגרת סוגת הספר הקצר, שעדי לאמצע המאה ה-20 טרם הצליח להתגבש בסוריה. כמו כן, היא נתנה אפשרות ביטוי ל"קולות השוללים" בחברה הסורית והערבית, והציגו אותן כבעלי עצמה, וככלה שיש בכוחם ליצור את נקודות התורפה של אלה הנראים, לכארה, כחזקים. כתביו התמודדו עם מניעת חופש הביטוי הקימית בסוריה כמעט לכל אורך ההיסטוריה שלה בעת המודרנית, החל בתקופת האימפריה העות'מאנית, עברו במנדט הבריטי, ועוד

יוטר מכך לאחר שקיבלה את עצמאותה ב-1944. בתקופת שלטונו של חאפטי' אל-אסד (1970-2000) נוישת העיתונות הסורית כshore התעמלת של משטרו, ושימשה להצדקת מעשיו ושלטונו, שלטון של מייעוט עליוי על רוב סוני. כל זאת במדינה נדרש לשלים "מס" לשלטונו באמצעות הבעת תמייה פומבית במדיניותו. הדבר בא לידי ביטוי במיוחד בגיןם של סופרים, של יוצרים ושל אומנים, שנדרשו להביע את תמיכתם בנשיא בפומבי, ויצירויותיהם עברו צנזורה לפני שפורסמו. תופעה זו, שהייתה קיימת גם לפני שלטונו של חאפטי' אל-אסד, התפתחה בימיו לפולחן הערכה של ממש: פסלים בדמותו הוצבו בכיכרות, עצרות תמייה עברו ברוחבות, ושירים חורזו לפאר את פועלו. כל זאת במטרה לסייע למשטרו, להעצים את כוחו ולהוציאו מהכח אל הפועל.

בשנת 1978 מונה תאמר לעורך הראשי של כתב העת הספרותי הסורי החשוב המعرفת. בפתח גיליון Mai 1980, במקום דבר העורך, פרסם תאמר ציטוטים מכתביו של עבד אל-רחמן אל-פנאכבי; ציטוטים, שלמייט ידיעתו הביאו לפיטורי תאמר, וכעבור זמן לא רב, במהלך 1981, לגלוותו מסוריה. הציטוטים מתארים את ההשפעה ואת הנסיבות שבנון חיים בני האדם בשלטון העות'מאני, וכייד בעלי השורה יורדים לחיהם אפילו במוותם: "vehla txbrooni lma7a tkhmon fikm al-zalimin ht fi mwt? Alis lkum min khayr an tmotwa kama tshawon, lk ma yshae al-zalmon? Hal slob al-astibdad aradtكم حتى في الموت...?" (אמרו לי מודיעם ממוותם על עצמכם את בעלי השורה אפילו במוותם? אין לכם הזכות לבחור למוות כפי שאתם רוצים, לא כפי שהם רוצים? הערכות נטלה מכם את רצונכם אפילו במוותם: המعرفת 1980, 6).

цитוט חתני נוסף מכתביו של אל-פנאכבי, שתאמר בחר להציג במקומות שונים העורך, ושיהיה בו לעורר את חממתם של השליטונות הסוריים באותה העת הוא "הבר מן המוות מוות וطلب המוות חיים" (הבריחה מהמוות – מוות, והרצון למוות – חיים, המعرفת 1980, 6). תגובתם של השליטונות הסוריים לפרוטוז זה – פיטוריו של תאמר מכתב העת והדרת כתביו – עשויה להפתיע, שכן עד לעת פרטום כבר צבר שלטונו של חאפטי' אל-אסד שמונה שנים יציבות שליטונית, ובוודאי שלא היה בכתביו כדי לאיתם על השלטון. עם זאת, החלטה לפטר את תאמר והטלת המגבלות על פרסוםיו עשוית להעיד על כך, שהמסד السوري ראה בשימוש בכתביו של אל-פנאכבי חריגה מכללי השיח האינטלקטואלי שהיו מקובלים באותה העת, ועל כך נאלץ תאמר לתת את הדין.

מסרים חתרניים מובעים בכתיבתו האינטלקטואלית של תאמר, למשל בסיפור "ההרפטקטרי האחרון" (מג'מותי الأخيرة, 1978), שבו מאיים הגיבור הרומי, שומרה על ידי החנוני, לבוא ולהפוך את חנותו על ראשו. יתר על כן, לאחר מותו של החנוני, גיבור הסיפור נוסע באمبולנס המוביל את גופת החנוני, ומשליך אותה ממנה בטرس יicker. ניתן לראות בכך שימוש ענישה ספרותי קיצוני למדי לפני החנוני, שדמותו עשויה אולי לייצג את אנשי הדת (בשל היותו בעל זקן). מסר חתרני נוסף אפשר למצוא בעסקה שסוגר הגיבור הראשי עם פָנְגֶר ונכיר, המלאכים המבקרים את המת בלילו הראשון בקביר ומופקדים על חקירתו, ואם צרייך – גם על ענישתו. עסקה זו מתבררת כסקרית, והם כורתים את לשונו, מעשה העשוי להתרפרש כرمז למניעת חופש הביטוי על ידי הממסד הסורי. לעומת זאת, העסקה שסוגר הגיבור המת עם העכברוש, שאוכל את שוק רגלו הימנית ובתמורה נותן לו מכשיר רדיו-טרנזיסטור, עשויה להעיד על החיים שיש במוות, מוטיב המובע, כאמור, בכתיביו של אל-פּוֹאַבִּי.

בסייעת פגימות. בסיפור "השטור והסוס" (1970, 79-73) שועט הסוס לקראת הנמר ורוצח אותו. קבוצת סיפוריו החמישי, הקובץ שפהך אותו לסייע קבוצי מוערך בכל העולם הערבי, חושף תאמיר את ההליך אילוףו של נמר. האילוף אורך עשרה ימים, וביום העשרי נעלמים המאלף, הנמר והכלוב. קריית הטקסט כפשוטו עשויה להוביל למסקנה שהנמר איבד את זהותו והפך לנמר מניר", ואולם קרייה חתרכנית של הטקסט מעלה פרשנות שלפיה ביום העשרי, המשמש כחzon עתידי, ייעלמו המאלף והכלוב, הנמר ישוב לזוותו הראשונית ויחזור להיות חייה טורפת, תוקפנית, מלאת עוצמה וחיות, ובהשאלה – החברה הערבית שוב תגלה כחברה חיונית וחופשית. אפשר לראות כאן ביטוי לתמצית הרעיוונית המהפקנית של תאמר, שלפיה, יש מחוזות שהשלטון אינו יכול לדכא. גם אם נדמה שהנמר – ובהשאלה, האזורה היהודי – מצית באופן עיוור לכל דרישת המאלף, קרייה חתרכנית של סיפוריו של תאמר מגלה, כי גם אם על פי דרישת הנמר נהג הנמר ליליל כחתול ולנעור כחמור, הziות שלו הוא למראית עין בלבד. ביום שייעלמו הכלובים ויוסרו הכבלים, ישוב הנמר להיות נמר, ויתברר כי גם שאגתו נותרה אימנתנית בשתייתה. כתיבתו של תאמר קוראת תיגר על משטר האימים והדיכוי שנוקט של אסד, בכך שהיא מציגה את האזורה היהודי כבעל עצמה טبيعית, שבניגוד למצבו בנסיבות יש בו חיות וחירות פגימית. בסיפור "השטור והסוס" (1970, 79-73) שועט הסוס לקראת

השורט, רומס והורג אותו. דוגמאות אלה עושות להמחיש את השתקפותו רעיונותיו של אל-פואכבי בכתיבתו של תאמר, לא רק בתוכן, אלא גם בסגנוונו החתרני והתקופני; קריית התיגר על השלטון הדכאי באח לידי ביטוי ברמיסה, בהריגה ובעקירה של כל מה שהמסד מייצג, לא בדרך ביןים או במווצא של פשרה. בהמשך מאמר זה אבקש להציג כיצד חלחלו רעיונות אלה גם בספרות הילדיים שכתב.

השפעת הגותו של אל-פואכבי על ספרות הילדיים של תאמר

תאמר כתוב יותר ממאה סיפוריים קצרים לילדים. את מרביתם כתוב בשנות ה-70 של המאה ה-20, וזאת במסגרת הנגים הראשונים של כתיבה לילדים בעולם הערבי לאחר מלחמת ששת הימים. התבוסה במלחמה מול ישראל גרמה לאינטלקטואלים רבים בעולם הערבי להבין שעליהם לבקר את השלטון בכתיבתם, מחד גיסא, ושיש להכשיר את החברה הערבית העתידית לחסיבה ביקורתית, מאידך גיסא. תאמר היה מראשוני האינטלקטואלים בסוריה באותה התקופה שהקדים בעשור מחייו לכתיבה לילדים, אם כי באותו הזמן הוסיף לכתוב גם לקהל האינטלקטואלים המבוגר. בחיותו סופר מוערך, הכותב בדרך כלל לאינטלקטואלים, היה בחחלתתו להקדיש פרק מחייו לכתיבה לילדים כדי להთווות דרך לאינטלקטואלים נוספים בעולם הערבי, ולרמזו שאל להם לראות בכתיבה לילדים פχיותות כבוד, שכן כתיבה לילדים אינה בהכרח כתיבה דלה או חסרת ערך ספרותי-אומנותי.

בסיפוריו הקצרים לילדים, בדומה לכתבו למבוגרים, מנסה תאמר, בהשפעת כתבו של אל-פואכבי, להציג רעיונות חתרניים, שיש בהם "כוח נגדי" (counter power) וקריית תיגר נגד בעלי הכוח והשראה; לעג לשלית ולכוחו; וכן הדיפה של כל ניסיון להכפפה ולדיכוי של חסיבה "אחרת", שאינה מיישרת קו עם התפישות השלטונית הדוגמטיות, עד כדי קרייה לנקמה ולגירוש בעלי השראה. כמו כן, יש בכתיבתו קריאה לחירות האדם ולחופש הביטוי אף במחיר החיים עצם.

62

ז

יש לראות את כתיבתו זו, שבחלקה נעשתה בחסות משרד החינוך הסורי, כתיבה המציגת נגד עיניה את חינוך הילדים ומבקשת לטפח בהם חסיבה עצמאית וביקורתית. תאמר השתמש בכך תמות חתרניות בכתיבתו לילדים, כמו בכתיבתו לאינטלקטואלים, שכן ראה בילדים את האינטלקטואלים של המחר. עם זאת, אי אפשר להתעלם מהעובדת שתאמר עשה לעיתים שימוש

בסוגה ספרותית זו כדי לבחון תחילת כיצד תגביב הczorga רעיונותיו הספרותיים, ורק לאחר מכן פרסם אותם בגרסאות מוחבות בכתב עת ובקובצי סיורים המיועדים לקהל האינטלקטואליים. יש לציין, כי בכתביה לילדים עשויים לעומת עניינו של הכותב לא רק הילדים, אלא גם המבוגרים הקוראים לילדים את הסיורים (עד שלב מסוים). לכן, אפשר שהחומר יהיה למצוא עניין בספרות ילדים גם לקהל האינטלקטואליים, שראש עשו בחשות משרד החינוך הסורי עשוי לעכיד על כך, שכתיבה לילדים לא נתפסה כאיום על הממסד באותה התקופה, וכך יכול היה תאמר להרשות לעצמו להזכיר את רעיונותיו החתרניים דזוקא באמצעות סוגה זו.

קובץ הסיורים "מדוע שתק הנהר?" ראה אור ב-1973 בחסות משרד החינוך הסורי. קובץ זה מכיל 47 סיורים קצרים. הספר הודפס בשחור-לבן, ויש בו מעט איורים. שרירות רבות של סיורים קצרים אחרים של תאמר מופיעים בהוצאות ספרים שונות, בביירות, במצרים וברצות אחרות, בספרוני קריאה צבעוניים ומאיריים. אחדות מההוצאות הספרים כבר אין קיימות, וקשה לדעת אם פרסומם הסיורים בספרונים מאיריים נעשה בהסתמכו של תאמר, ואם היה שותף פעיל בתהליכי הפקטם. להלן אציג דוגמאות להופעות של סטודנטים חתרניים בספריו של תאמר לילדים, בהשפעת כתבו של אל-פנאקי: "כוח נגדי" אנטי-ممיסדי, לעג לשלית ולכוחו, גירוש בעלי השראה ונוכנות להקרבת החיים למען חירות האדם.

"כוח נגדי" אנטי-ممיסדי (counter power)

בסיפור "יום בלי בית ספר" (פורסם בשנות ה-70, תאריך מדויק לא ידוע) לומד הילד צ'יאח שלכל אדם ולכל דבר ביקום יש תכלית ותפקיד. למשל, על הען להביא גשם לאדמה הצמאה, על האופה להכך לחם כדי שהאנשים לא יגעוו ברעב, ועל החיליל להתאמן כדי שיוכל להגן על המולדת. הצייר מבשרות לו שאינה יכולה לשחק עמו, מפני שהיא כלואה בכלוב ועלייה לחבר Shir חדש על החירות. מכאן מסיק צ'יאח, שעליו לנצל את יום החופשה ולשחק עם החתולה שלו, שכן כשיגדל, תהא משימתו לשחרר את הציורים מכלוביהם.

ה"כוח הנגי" בא לידי ביטוי בספר, זה בכך שהילד לומד את שיעור החיים האמיתי דזוקא ביום שאינו לומד בבית הספר. יש בכך כדי לבטל, ולהביע דחיה על הספר של כל מה שיש למערכת החינוכית הממסדית להציג. רעיון זה

מקבל ממד נוסף, מתקף העובדה שתאמר עצמה השלים את השכלתו בכוחות עצמו, לאחר שעזב את לימודיו בגיל צעיר למדעי. עוד יש לציין, שפירוששמו של הילד – "זה שצוק" – עשוי אף הוא להעיד על כוונתו החתרנית של תאמר, כי מדובר כאן בילד שככל מהותו היא לצוק ולזעוק את כאבה של החברה הערבית ולקראא למען שחרורה.

באوها התקופה שבה כתב תאמיר לילדים, הוא פרסם את קובץ הסיפורים הקצרים החליני לאינטלקטואלים – "הרעם" (1973), שבו הוא מרבה להשתמש בטכנית ה"כוח הנגיד". בסיפור הנושא אתשמו של קובץ זה, מופיע דמות של ילד, החושף את פניו הדכאניים ומטיili האימה של הממסד, המיצג בסיפור בדמות המורה לחשבון. המורה, שחש שהילד מגין חסיבה חתרנית, מזרז להשפיל אותו ולדכא את חשיבותו העצמאית, באמצעות שאלת חשבון יוצאת דופן בתוכנונה. המורה מצד זוchein אף הוא לתגובה מפתיעת מצד התלמיד :

"ענה במחירות :

יש לנו עשרה מיליון אנשים,
תלינו שבעה מיליון,
כמה יישארו בחיים?
עניתי : "לא יודע."

אמר המורה בזעם : "אווי! עד מתני תישאר תלמיד בור עם הארץ?"
השבתי לו בשווין נפש : "אני שונא חשבון" (שם, 133).

בתשובתו של הילד למורה אפשר לראות "כוח גידי", שכן במודע איינו מшиб לשאלתו של המורה, אף שהוא יודע את התשובה (כפי שעולה מקריאה חתרנית של הסיפור עד סופו). כך הוא דוחה על הסף את השיטה הדכאנית שנוקט המורה כלפיו, באמצעות שאלתו וסגנון דיבורו.

הממסד בסיפור, המציג על ידי המורה בעל הסמכות, מוצג כגוף העושה שימוש ציני, בוטה ומוסוכן בכוח המצויב ידיו, ומוסיכאו אל הפועל. העמדת המורה "החזק" מול הילד "החלש" הופכת את הילד למשל לא רק בפני קבוצת הילדים, אלא גם בפני החברה כולה, הסובלט דיכוי והשפלה יומיומיים. ההוצאה להורג בתלייה עשויה לסמול את מצומצם חוף הביטוי ואת שיטות ה"הוצאה לפועל" של הממסד, בבחינת "כל האמצעים כשרים". תגובתו הבלתי צפואה של התלמיד על שאלת המורה, הנאמרת בשווין נפש ובשפה

ישירה, היא אחת מנוקודות השיא בסיפור, שכן היא גורמת למורה לשток לרגעים ספורים, טרם ימשיך בדבריו התוקפניים כלפי התלמיד, ומאתגרת אותו לחשב כיצד להגיב. עצם ההש恊ה בפועלתו של המורה היא היג בעפניו, כי היא מחייבת לא רק אותו, אלא גם אותנו הקוראים, לחשוב על דרך פעולתו.

בסיומו של הסיפור ממציא הילד פצחה גרעינית ומשליך אותה בכל כוחו. אפשר לראות בילד את האינטלקטואל של העתיד, מי שתפקידו לחשוף את השחיתות הממסדית וללחום בה באמצעות כתיבתו החתרנית. סגנון התגובה הבוטה והאלים, לכארה, של התלמיד נגד המורה עשוי לשקף את תפיסותיו של תאמר ואת סגנון כתיבתו, המשפעים מרגעוניותו המהפקנית של אל-פנאכבי, באשר בדרך הנדרשת כדי לעקע את השלטון ואת בעלי הסמכות.

لغ לשלייט ולכחו

בסיפורים רבים של תאמר בולט הלוג לשלייט ולכחו, עד כדי קעקווע כוחו של השלייט והצבת הילדים, הקבוצה החלה, לכארה, כמו שמספרים את פקדותיו. דוגמה לכך אפשר למצוא בספר "הקטנים צוחקים", שפורסם במסגרת שרתת סיורים קצררים ששמה "האויבים", בקובץ "הנמרים ביום העשורי" (תامر, 1978, 22), וכן התפרנס הספרון לילדים בעיובו לשוני קל, שבו "הילדים צוחקים" (תامر, תאריך לא ידוע). הסיפור מתאר מלך שראה חברות ילדים משחתקה להנאהה באחד השדות. כששאל אותם המלך מהי הסיבה לצחוקם, השיבו לו הילדים כך:

قال أحد الأولاد: "أنا أضحك لأن السماء زرقاء".

وقال ولد ثان: "وأنا أضحك لأن الأشجار خضراء".

وقال ولد ثالث: "وأنا أضحك لأن العصافير تطير".

(אמר אחד הילדים: אני צוחק, מפני שהשמות כחולים).

אמר ילד שני: ואני צוחק, מפני שהעצים ירוקים.

אמר ילד שלישי: ואני צוחק, מפני שהציפוריים עפות).

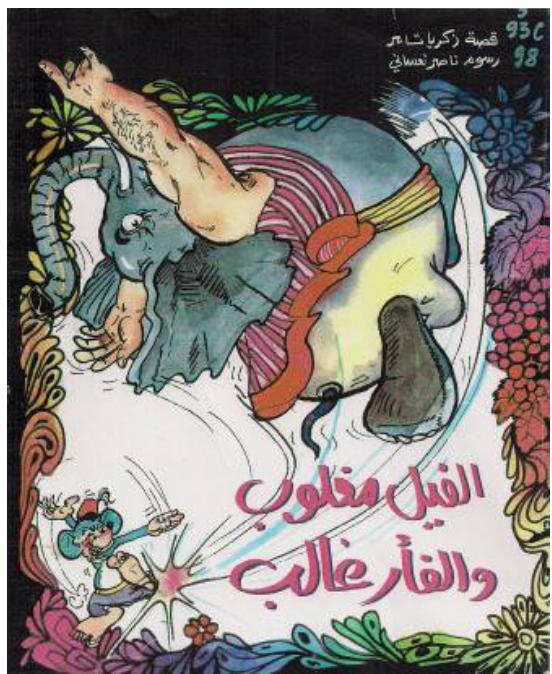
65

٦٥

המלך הביט אל השמים, אל העצים ואל הציפוריים ולא השתכנע מהתשובות הילדים. לפיכך החליט שהילדים צוחקים ממשנו. על כן הוצאה צו מלכותי האוסר על כל בני האדם לצחוק. בעוד המבוגרים ציינו לצו, הילדים הוסיפו לצחוק, שכן "השמות כחולים, העצים ירוקים והציפוריים עפות".

המלך, שנחשב שליט כל-יכlol לכארה, מוצג בסיפור קוצר זה כאחוז אימה מוחוקם של הילדים, ובכך חושף את חולשתו. לעומתו, הילדים, שנחשבים כקבוצה חלה בחברה הערבית, מוצגים בסיפור זה כמו שאינם נכנים לכוחניות הבלתי סבירה של המלך, ואינם שווים לפוקודתו. אף על פי שהסיפור כתוב בפשטות בלשונו ובתוכנו, הוא מקפל בתוכו מסר חרוני, שלפיו יש לפרט מקום לשיקול דעת עצמאי באשר לביצוע צו המלך או לא "סירוב פקודה".

עוד דוגמה לעיג קיצוני שליטי אפשר למצוא בספרות "הפיל מעילוב והעכבר עיאלב" (تامر, 1989), שפירשו גם "הפיל מנוץ והעכבר מנצח". סיפור זה, המורכב מארבעה חלקים, מציג את הפיל, שהומליך על ידי החיים למלך. לאחר שהתחנן אצל העכבר שלא יכניעו בקרב.

הפיל מעילוב והעכבר עיאלב – איור השער

66

11

חשוב לציין, כי ההחלטה להמליך את המלך מתאפשרת לא לפני שכמה חיות מצינות את מועמדותן ולאחר שמתקיים דין פתח, שבו כל חייה מביעה את דעתה באשר לדרך הראויה לבחור עליהם מלך: "من الأفضل

أن نختار الملك عن طريق الانتخاب" (حيث أخذوا أمواله: "موطب شنبور ملك بأمצעوت בחירות").

الסיפור מזמן דיון בסוגיות רבות, כגון, כיצד מגיעים להחלטה בדבר תהליך בחירת השליט, מיהו השליט הרואי, מי הם אוטם "אחדים בקרבו", שקראו לבחירתו של איש השkol, בינווד למי שקראו לבחירתו של איש החזק. אוטם "אחדים" בסיפור אמרים לייצג את הקול ה"אחר", השkol, השפו, בחברה, ששוחה נגד הזורם החשיבתי המקובל ואינו חשש להביע את דעתו בקול רם (האינטלקטואלים?).

נקודה מעניינת נוספת בסיפור היא הויכוח שמתנהל בקרב החיים בונגע לשיטות הבחירה, וההסכמה שנוטנות כל החיים, ובכלל זה החיים המתנגדות, לשיטה שאימץ הרוב: "واختلفت الآراء, ولكن رأي فاز في النهاية" (היו חילוקי דעת, אולם דעתך נתקבלה בסופו של דבר).

ניתן לסכם ולומר, כי בעוד סיפור "הילדים צוחקים" באוטם לידי ביטוי תפיסותיה של החברה הסורית ו/או הערבית, או של כל חברה המושתתת על עקרונות שלטון דומים, אשר למקומם של ילדים כדמות שוליות, חלשות, הנמצאות בתחום ההיררכיה החברתית ואמורויות, על פי תפיסתם של המבוגרים, לציתר לכל צו שלטוני, דוקא הסיפור "הפיל מעילוב והעכבר עיאלב" מציג גישה שונה, שעילוב-פיה ניתן, באמצעות ספרות הילדים, לעורר את הילדים, ולא פחות מכך את המבוגרים הקוראים, לחשיבה חברתית פוליטית ביקורתית. נראה, כי כתיבתו של תאמר בסיפור זה היא כתיבה מוכננת, המבקשת לחינוך את הילדים לערכים שונים מלאה המקובלם בסוריה של אותן שנים, במשטרו של חאפז אל-אסד. תאמר מציג בסיפורים מעין אלה אגדה חברתית פוליטית חולפית, המعبירה את מוקד הדין והחשיבה אל הילדים, מבקרת את המשטר הקיים בעילוג ובצינויים ומzieעה לו חולפה. יש לציין שישpor זה נכתב בעת שתאמור שהה בגלות, ואין בסיפוריו הילדים האחרים שכותב הצגת תפיסות שלטוניות חתרניות מהסוג הזה באופן כה חז-משמעותי.

גירוש בעלי השראה

בסיפורים נוספים של תאמר, הוא לא רק לוועג לכוחו של השליט וקורא ל"סירוב פקדת", אלא קורא גם להתקוממות עממית נגדו ולגירושו. בסיפור

"מדוע שתק הנהר" (תמר, 1973, 7-9), כשם קובץ הסיפורים לילדיים שתאמור כתוב ופרסם בסוריה ביחסות משרד החינוך הסורי, מופיע איש זר בעל חרב, המתריע מפני תושבי האזור לבלי שתו ממי הנהר. לשם המחתת רצינות כוונתו הוא הורג ציפור אחת קטנה שהעה להמרות את פיו ולשתות ממי הנהר. גזלת המים מפיהם של בני האדם עשויה להיות מטאפורה למניעת חירות האדם. מניעת חופש הביתי והמחשبة מוביילים להתייחסות הטבע ולעוזיבת הילדים, ובHASHALA – לKİפואנה של החברה הערבית, ולק米尔תה האינטלקטואלית בעת המודרנית. השינוי מתחולל, כאשר התושבים מתאדים ומגרשים את האיש בעל החרב. לא ניתן להתעלם מהעובדה, שהאיש בעל החרב מתואר בסיפור כאיש זר, עשוי לרמז על חאפט אל-asad, שעלה לשולטן בסוריה ב-1970 כבן למיעות העלווי השולט על הרוב הסורי.

על פי הסיפור, החשש משובו של האיש בעל החרב מביא למצב של אילומות נצחית. משמעות הדבר, שככל ניסיון לפגעה בחופש הביתי, שהוא חלק מחירותו הטבעית של האדם, גורם נזק בלתי הפיך, כי לעד הספרים, היוצרים והאינטלקטואלים יחושו לומר את ביקורתם בלשון ברורה, ישירה וגלואה, פן תונף על ראשם החרב שהונפה על ראשה של הציפור. הסיפור מחזק את המסר המובה במאמרו של סמיה עיסא, על קיומו של "שוטר קטן" בראשם של הוגים ובעלי תפקידים חשובים, שחוששים להביע את דעתם בסוגיות גורלוות (עיסי 1981, 49). עצם קיומה של צנוריה הופך את הכותבים לכלי שרת בידי השלטונות, מפני שהם לומדים להחיל על עצםם צנוריה עצמית וגוררים על עצםם שתיקה בנושאים שבהם יש חשש לתגובה קיצונית מדי מצד השלטון.

לא בכדי שם הסיפור ושם הקובץ הם "מדוע שתק הנהר?". בנהר ובמים שבסיפור זה אפשר לראות מטאפורה לחירות, לחופש הביתי (חשבו על ההקללה לביתי העברי: "מים חיים"); ולהפך – כשהנהר שותק, כאילו החלק בטבע המלא חיים, פכפק, הוא שותק. הטבע נמצא במצב הדומה ל"דום לב". כמובן, כיש איום על חירות האדם, על חירות המחשבה ועל חופש הביתי, החברה נמצאת במצב של סכת חיים, ועל נתיניה להתחזק נגד "האיש בעל החרב" ולגרשו בכוח; מצב שאולי אנו עדים לו כיום בכמה ארצות ערב.

הקרבת החיים למען חירות האדם

אחד הרעיונות החתירניים ביותר המופיעים בכתביו של אל-פּנָאכְבִּי, שתאמर משמש בהם אף הוא בסיפוריו הкратרים, הוא סוגיית הקרבת החיים למען חירות האדם. בסיפוריו מביע תאמר מסר ברור, כי החירות היא מהות בלתי נפרדת מישות האדם, עד כדי כך שיש להיאבק למעןה, ولو במחירות חיים. הצגת רעיון חתני כלכך בסיפור ילדים הוא בלי ספק פרי העזה יוצאת דופן, בפרט כשהగיבורה הראשית היא ילדה. בסיפור "הבת שאהבה את החירות" (תамר, 1973, 63), שפורסם בקובץ הסיפורים לילדים "מדוע שתק הנהר?" בחסות משרד התרבות הסורי, מסופר על מלך הכלוא את בתו בארמון מוקף מים ותנינים, כדי לסקל את כוונתה להינשא לבן עניים. אחד התנינים מסביר לבת המלך, כי "מי שאוהב את החירות, ראוי שיקריב את חייו למעןה" (שם). בו ברגע צעקה בת המלך: "אני מוכנה להקריב את חיי על מנת לזכות בחיי חירות". אך היא מסימנת את דבריה, והמים שהקיפו את הארמון נעלמים, הת寧ין הופך לסוס חזק מהיר, והוא נושא את בת המלך הרחק מפלאה. כאשר נודע לאנשים את אשר אירע, מנידים בראשם ואומרים: "אין צורך להתפלא ולהשתומם, שכן החירות יכולה להביס את כל בתיה הסוחר". נוכנותה של בת המלך להקריב את חייה למען החירות מציגה את החירות כערך עליון, עד כדי כך ראוי להקריב את החיים למעןה.

רעיון זה מורכב. נראה כי לא פחות מאשר שהוא בילדים חשיבה על ערך החירות, הוא מיועד למבוגרים הקוראים סיפורים אלה, ובעיקר לאותם האינטלקטואלים הלוחמים, או אמורים להלחם, למען ערכיהם כגון זה. הקרבת החיים בסיפור מזכירה במידה לא מבוטלת את הביגורפייה האישית של תאמר, שגלה ממולדתו ושילם מחיר כבד תמורות השמירה על תחושת חופש הביטוי.

אמירתה זו של בת המלך: "אני מוכנה להקריב את חיי על מנת לזכות בחיי חירות" נראית כפארפרזה על דבריו של אל-פּנָאכְבִּי: "הבריחה מהמוות היא מוות, והרצון למות הוא חיים", שציגת תאמר כמה שנים לאחר מכן במקום דבר העורך בגילוון כתוב העת *הمعرفה* (אל-מערפה, Mai 1980, 6), ושבಗנים פוטר לאלטר ממשרטו ולאחר מכן גלה ממולדתו.

רעיון זה בא לידי ביטוי גם בסיפור "הurities" (תамר, 1973, 28-29), המתאר ילדה קטנה בשם צפא (מלשון "טוהר", "זופות"), שציגור מסיימת לה למצוא את דרכה חזרה הביתה, אך אותן תודה ומתחך אהבה הילדה כולה את הצייפות בכלוב. הצייפות חדלה לשיר, וגופה נעשה כחוש. היא מגלהليلדה

שהתרופה היחידה למחלתה היא החופש, והילדת משחררת אותה: "וعرفتآنذاك اسم الدواء الذي يمنحك العصافير والناس القوة والفرح." (از היא ידעה מה שטטרופה המעניינה לציפורים ולאנשים כוח ושמחה, 29).

המשפט האחרון בסיפור זה הוא משפט מפתח, שכן ממנו אפשר ללמוד, שלא רק הציפור מקבלת את אושרה ואת חייתה מתוך חירותה, אלא גם בני האדם עשויים להבריא ממחלהם רק כאשר תשוב אליהם חירותם. הסיפור, המדבבת בערבית ספרותית, היא שידעה להוביל את הילדת חורה לבייתה. אפשר לראות בכך מטאפורה לאנשי הספר, הוגי הדעות והמבקרים, שעשוים להוביל את העם הערבי ואת האומה הערבית חזרה הביתה, אל השורשים. הדבר אפשרי אך ורק באמצעות חופש מוחלט, שימושו חופש ביתוי, התדיינות ויוכוח ציבורי פתוח וגלו.

גם בספר "חרמת סוס" (תامر, 1975), המופיע בספרון צבעוני מאoir לילדים, והוא מעין גרסה בסור מוקדמת לסיפור "הנמרים ביום העשيري" (1978), מובע רעיון החופש והחירות, בעיקר של אנשי הרוח והאינטלקטואלים. בספר זה הסוס מאפשר לבניו לשים עליו את הרسن תמורה האוכל שזה יdag לתת לו, אולם, כשהסוס מבקש לחזור לדחוור בחופשיות במדבריות, הוא מבין שלא יוכל עוד לעשות כן. חירות המכשבה וחופש הביטוי הם זכויות יסוד של האדם, ויש לשמור עליהם באדיות מרבית, בלי להסתפקות להסתופף בצל חסדיו של השלטון. מי שמתפתחת לכך, מאבד את חירותו לעד.

בסיפורים אחרים מתחשב תאמר עם האינטלקטואלים המגויסים, הבוגדים, לתפיסטו, בייעודם להזען חירות המכשבה כזכות בסיסית של בני האדם, ואף נוקט כלפים שפה ציורית ותוקפנית במינוח, כמו בספרו "המולדת הערבית יער" (1983).

כתיבה חתנית במסווה פניה לגיטימית לילדים

70

▼

יסודות כתיבתו של אל-פּוֹאָכְבִּי הופנו כנגד השלטון העות'מאני הארץ, והניחו את היסוד לאומיות הערבית מכאן, ולתפיסט חירות העמים הערבים במחצית הראשונה של המאה ה-20 מכאן. כתיבתו של אל-פּוֹאָכְבִּי ביקרה את השלטון העות'מאני, קראה להדחתו ויצרה את התשתית לכינונו של שלטון عربي צודק, השואב את עיקר סמכויותיו וכוחו מהעם. כתיבתו של תאמר שואבת את השראתה מרעיונות אלה, ומימושם אותן כנגד עritzות של

השלטונות הערביים בעת המודרנית, שאכזבו ולא הגיעו את התקנות שתלו בהם העמים הערביים, לאחר שקיבלו את עצמאותם. כתיבתו של תאמר היא כתיבה מכוונת, ביקורתית, המופנית לאינטלקטואלים בעולם הערבי. היא אינה מסתפקת בתיאור המציאות או בשיקופה בלבד, כי אם בתווית חלופה חברתית ערכית באמצעות הכתיבה הבדיונית, שיש לשקד על החלטתה ולחוזם בכל מחיר למען השגתה. מאחר שסיפורים הנכתבים לילדים נקראים על פי רוב על ידי מבוגרים, בין להנאתם ובין כתיווך בין הטקסט הכתוב לידך המאזין, יש להביא בחשבון בעת בחינת סיפורים אלה, שקהל היעד שלהם אינו רק הקהל הצעיר. לפיכך, הכתיבה לילדים היא אמצעי נוסף, לצד הכתיבה למבוגרים, למתייחת בィקורת על החברה ועל השלטון, ולהרחבה חופש הביטוי, באמצעות הבעת דעתן תואמות את הקו הרשמי של הממסד. זאת, באופן שאיןו נתפס כבלתי לויאלי, ושאינו מחייב את התערבותה הצנזורה.

המסר העיקרי בכתיבתו של תאמר, בהשפעת כתביו של אל-כואכבי, הוא חסר פשרות, ו庫רא להילחם בכל צורות הדיכוי של חופש המחשבה והביטוי, ولو במחיר החיים עצם. ככלומר, חירות המחשבה היא הערך הגבוה אליו החברה הערבית צריכה לשאוף, שעל ברכויה עליה לחנק את ילדיה, וועליהם צרייכים הילדים, דור העתיד, האינטלקטואלים של המחר, להילחם. על פי תפיסת זו, אין ספק שהמסר העובר בסיפוריו של תאמר מכוון לילדים ולאינטלקטואלים בו-זמנית.

מסורתם כאלה לא יכולו להתפרקם באופן ישיר בשיח התקשורתי ובשיח הציבורי הגלוי, ועל כן הם הובילו בתוך ספרות ילדים, בידיעה ברורה שגם האינטלקטואלים המבוגרים קוראים את הספרים (לילדים), ושהשלטון אינו רואה בספרות הילדים איום על שלטונו, ולכן אפשר להם להתפרקם בחסותו.

כתבתו של תאמר לילדים מעוגנת בתוכה מסרים הקוראים להילחם בעבר זכויות האדם הבסיסיות, עד כדי הkrabbet החיים, ודוחיה על הסף של כל ניסיון דיכוי והימנעות מ מגע או מקומו של דיאלוג עם הגורם המדכא. במובן זהה, הילדים הם קhalb היעד, והסיפורים מתכוונים לחנק דור משכילד וביבורתי. ההשכלה, הקריאה, החשיבה החופשית והביקורתית והבעת הדעה האישית החופשית הן זכויות היסוד של האדם ואמצעים לפקוח את עיניו, כדי שיוכל להתנער מכל סוג של דיכוי. עם זאת, יש לזכור, כי הכתיבה לילדים היא גם אמצעי לעקירת הצנזורה ולהציג רעיונותיו החתרניים בפני קhalb

האינטלקטואלים, באופן שאינו מעורר חשד בקרב השלטונות בסוריה, עד כדי כך שהם אפילהו נוותנים את חסותם לכתיבת.

סיפורו תאמיר לילדים:

- تامر, زكريا, بدون تاريخ. الأولاد يضحكون, بيروت: دار الفتى العربي.
- تامر, زكريا, بدون تاريخ. يوم بلا مدرسة, دار الآداب للصغار, سلسلة "صياغ".
- تامر, زكريا, 1973. لماذا سكت النهر؟, دمشق: مطبعة وزارة الثقافة.
- تامر, زكريا, 1975. ندم حسان!, بيروت: دار الفتى العربي.
- تامر, زكريا, 1989. الفيل مغلوب والفار غالب, نيقوسية: مؤسسة فرح لصحافة وثقافة الطفل, سلسلة الطائر الأخضر.

ביבליוגרפיה:

- אלטוסר, לואי, 2003 [1969]. *על האידיאולוגיה* (מצרפתית: אריאלה אזולאי), תל אביב: רסלינג.
- מעוז, ניצה, 1998. "צמיחה של מערכת של ספרות ילדים ערבית במרחב התרבותי של ארץ ישראל 1826 – 1918 : תפקידה בעיצוב החברתי והתרבותי של קוראה", עבודת דוקטור, אוניברסיטת תל אביב.
- פרגמן, אלון, 2005. "הפחד בכתיבתו של תאמר", *רוח מזרחית* 2 : 56-58.
- פרגמן, אלון, 2007. "סיפורו הקצרים של זכريا תאמר: אינטלקטואלים, שליטון וחופש ביתוי בסוריה". עבודת דוקטור, אוניברסיטת בן גוריון בנגב.
- פרגמן, אלון, 2010. "כתבתו של זכريا תאמר לילדים", *דור לדור* ל'ו : 340-370.
- פרגמן, אלון, "מי ישחרר את הציורים מכלובייה? עיון ביקורתית בכתיבתו של זכريا תאמר לילדים", *המזרח החדש* 53 : 191-213.
- أبو شنب, عادل, 1975. "أدب الأطفال في سوريا", *الموقف الأدبي* 1-2: 191-200.
- أبو هيف, عبد الله, 1988. "هذا العدد", *الموقف الأدبي* 208-210: 7-14.
- الخطيب, حسام, 1988. "أدب الأطفال في سورية والانفتاح على التجارب العالمية", *الموقف الأدبي* 208-210: 15-17.

- الشماں، عیسیٰ، 1996. *القصة الطفولية في سورية*، دمشق: منشورات وزارة الثقافة.
- الشماں، عیسیٰ، 1997. "أدب الأطفال والتربية: القيم التربوية والجمالية"، في: إتحاد الكتاب العرب، المؤتمر العام العشرون لاتحاد العام للأدباء والكتاب العرب دمشق 21.12.1997 - 18، دمشق: إتحاد الكتاب العرب، 660-641.
- الكاکبی، عبد الرحمن، 1931 [1900]. *طبائع الاستبداد ومصارع الاستبعاد*، مصر: المكتبة التجارية الكبرى.
- المعرفة، 1980. "قراءات: عبد الرحمن الكاکبی"، 219: 5-6.
- بریغش، محمد حسن، 1997. *أدب الأطفال: أهدافه وسماته*، الطبعة الثالثة، بيروت: مؤسسة الرسالة.
- زلط، أحمد، 1994. *أدب الأطفال بين أحمد شوقي وعثمان جلال*، دار النشر للجامعات المصرية.
- فتوح، عیسیٰ، 1988. "كتاب الأطفال في سورية، الموقف الأدبي"، 208-210: 63-65.
- Wedeen, Lisa, 1999. *Ambiguities of Domination: Politics, Rhetoric, and Symbols in Contemporary Syria*, Chicago: The University of Chicago Press.

נספח:

מדוע שתק הנهر?

מדוע שתק הנهر? 1973 : 7-9

בימי קדם הנهر היה מסוגל לדבר. הוא אהב לדבר עם הילדים שהיו באים אליו לשותות ממיימו ולשטוף את פניהם וידיהם, ונרגע לשאול אותם בבדיקות הדעת: "האם כדור הארץ סובב סביב המשמש או השמש סובבת סביב כדור הארץ?".

הנהר שמח כאשר השקה את העצים והפך את עליהם ירוקים. הוא נהג לתת ממיימו בנדיות לוורד כדי שלא ייבול, וקרא לציפורים לשותות ממיימו כדי שיוכלו לשיר. הוא נהג להשתעשע עם החתולים שבאו אליו ולהרטיב אותם, וצחק בקול כאשר היו מתנערים בניסיון להסיר מעלייהם את טיפות המים שדבקו בהם.

באחד הימים בא איש בעל פנים זועפות, נושא חרב בידו, ואסר על הילדים, על העצים, על הוורד, על הציפורים ועל החתולים לשותות מהנהר, בטענה שהנהר שיך רק לו.

כעס הנהר צעק: "איןני רכושו של אף אחד". אמרה ציפור זקנה: "ყצור אחד אינו יכול לשות את מי הנהר כולם". האיש בעל החרב לא שעה לצעקות הנהר לדבורי הציפור, ורק אמר בקול גס ותוקפני:

"מי שרוצה לשותת ממי הנהר שלי, חייב לשלם לי מטיל זהב". אמרו הציפורים: "נסיר לך את השירים היפים ביותר". אמר האיש: "זהב טוב משירה".

אמרו העצים: "ניתן לך את פירותינו העסיסיים ביותר". אמר האיש: "אוכל מפירותיכם متى שארצה, איש לא יוכל למנוע זאת ממשני".

אמר הוורד: "אתן לך את הוורד היפה ביותר". אמר האיש בלעג: "איזה תועלת יש בוורד היפה ביותר?".

74

4

אמרו החתולים: "נשחק לפניך כל בוקר את המשחקים כי מרתקים
ונשמור עליך בלילה".

אמר האיש: "איןני אוהב את משחקים, חרבתי היא השומר היחיד שלי,
ובה אני שם את מבטחך".

אמרו הילדים: "נעשה כל מה שתבקש מأتנו".

אמר האיש: "אין לכם תועלת, כי אין לכם שרים חזקים".

אז השתלטו על כלם מבוכה ויאוש, בעודו המשיך לדבר ואמר:
"אם אתם רוצחים לשותת ממימי הנהר שלי, שלמו לי את הזhab
שביקשתי".

ציפור קטנה לא יכולה לשאת את יסורי הצמא, וניגשה לשותת ממימי
הנהר, ואולם האיש מיהר לTrap אותה והרגה בחרבו.

בכה הורד, בכו העצים, בכו הצייפות, בכו החתולים, בכו הילדים, כי
אין להם זhab, ואין ביכולתם לחיות בלי מים, אבל האיש בעל החרב לא
הרשה להם לשותת ממימי הנהר.

קمل הורד, יבשו העצים, עזבו הצייפות, החתולים והילדים, וכעס
הנהר, והחליט להפסיק לדבר.

ברבות הימים, הגיעו אנשים אהובי ילדים, חתולים, ורדים, עצים
և ציפורים, וגירשו את האיש בעל החרב. הנהר חזר להיות חופשי, מעניק
מימייו לכלם בלי תלות, אבל ממשיך לשותק, ותמיד רווד מפחד פן
ישוב האיש בעל החרב.

מילון המהפכות הערביות

- פרק ג'

ד"ר ירון פרידמן

המזרח התיכון עבר בשנים האחרונות שינויים מהירים ודרמטיים, המאלצים את המורים לשפה הערבית ואת המרצים בתחום המזרח התיכון לרענן את תוכני הלימוד ולהסתגל כל שנה למציאות חדשה. מטרת המאמר, לעדכן את הקורא במצב המהפכות הערביות *الثورات العربية* (*אל-תַּغְرִיבָת אֶל-עֲרֵבִיה*) ולעדכו את הטרמינולוגיה הקשורה בהן, כדי לסייע למורה ללמידה אקטואלי ומעניין. התעתיק לעברית נועד למי שולמד או מלמד ערבית מתקדים ושפה ערבית "אמיצית", ה-*סְטָטִי* (*וְסָטִיא*), המערבבת ספרותית תקשורתית עם מדברת.

במילון המהפכות חלק אי' התמקדנו במונחים של המאה העממית שפרצה בראשית 2011 בעולם العربي, ואשר זכתה לכינוי "האביב הערבי" *أَرْبِيبُ الْعَرَبِيِّ* (*אל-רבִּיבִּי* [*אל-ערבי*]) והביאה להtmpוטות מושרים בתוניסיה, בלבוב, במצרים ובתימן. בחלק כי עסקנו בגל התנועות האסלאמיות שפקד את האזור; במשטרים החדשניים שעלו לשפטון, כגון מפלגת *"الآخرين المسلمين"* במצרים, ובהידרדרות המצב בחלק מהמדינות לכדי מלחמת אזרחים, כגון בסוריה. במאמר זה נסכם את התהיליכים שהחלו במהלך המהפכות, ונסקרו בשינויים הנוכחי עד לזמן כתיבת שורות אלה (סטיו 2015). המאמר מתרכז בשינויים בסוריה, ביראק ובמצרים. חלק גדול מהמאמר, "מילון דאעש", יוקדש לterminologia של ארגון הטרור, המתימר להיות "המדינה האסלאמית", עקב הפיכתו לארגון הגדול והמאים ביותר באזורי.

77

78

נזכיר, כי הסיבות לפרוץ המהפכות הערביות ב-2011 היו בעיקר כלכליות-חברתיות, וניתן לאפיין אותן באמצעות המילים הבא:

¹ מאמר זה מבוסס ברובו על הטור של המחבר כפרשן לענייני ערבים בעיתון *ynet*, ראה:
<http://www.ynet.co.il/headlines/1,7340,L-9921,00.html>

הDİCOI והשׁעַבּוֹד הַמְּגֻפָּע וְהַאֲסִטְבָּדָד (אַל-קָמָע [אַל-אַסְטְבָּד]), עליית שיעור האזרחים החיים תחת קו העוני ארتفاع نسبة המַוְاطְנִין הַעֲשֵׁין תַּחַת חֶטֶף הפָּר (אַרְתְּפָאָע נְסֶבֶת [אַל-מַיְאָטְגָּנוֹן] אַל-עֲאָשִׁין תַּחַת חַ'טְטָאָה), מצוקת תנאי המחיהسوء الأوضاع المعيشية (סוא [אַל-אַנְצְ'אָע [אַל-מַעְיִשְׁהָה], השחיתות השלטונית الفساد السياسي (אַל-פְּסָאָד [אַל-סְיָאָסִי]), הפרת זכויות האדםanthak حقوق الإنسان (אַנְתְּהָאָפְּקָוֹק [אַל-אַנְסָאָן], עלית המחריםارتفاع الأسعار (אַרְתְּפָאָע [אַל-אַסְעָאָר] והאבטלה البطالة (אַל-בְּטָאָה).

המטרות ששמו להם המפגינים הצערים ומארגני המחאה היו מרוחיקות לכת מדי, בעבר מדיניות שלא חוו תהליכיים של יבריליזציה וחיו ברובם במשטר טוטליטרי – הפלת המשטר إسْفَاط النِّظام (אסְקָאָט [אַל-גַּטְיָאָם]) והגשמה הדמוקרטיה تَحْقِيق الدِّيمُوقْرَاطِيَّة (תקְּחִיק [אַל-קִימּוֹקְרָאָטִיחָה]).

不住民們在附近國家的阿拉伯人

בפרנסטטיבה של ארבע שנים מאז פרוץ המהפכה הערבית, ניתן לנשות למצוא חוקיות בתהליכים, שאירעו במדינות שהבחן חל "אפקט הדומינו" של המהפכה הערבית:

1. ממלכות יציבות:

במדינות שהבחן היה שלטון מלוכני ממלכה (מִמְלָכָה – סעודיה, ירדן, מרוקו) או נסיכות אִמָּרָה – איחוד נסיכות המפרץ, קטר, עומאן וכוווית) שומר המשטר על יציבותו, למורות ההגנות. הסיבה לכך אינה אך ורק כלכלית, שכן ירדן ומרוקו אינן עושות כמו סעודיה. יש להניח, כי המלך נהנה מרמה גבוהה יחסית של לגיטימציה שלטונית.

2. מדינות שטומו מלחמת אזרחים:

במדינות שהבחן קיימת טראומה של מלחמת אזרחים حַزְבָּ אַهֲלִיָּה (פרק אהלייה) עקבה מדם (אלג'יריה ولובנון) הייתה השפעת "אפקט הדומינו" חלהה יחסית.

78

78

3. מדינות בעלות רוב שיעי:

מדינות שהבחן יש רוב שיעי אַكְרֵיָה/אֲגַלְבֵּיָה שִׁיעֵיָה (אַכְתִּירְיָה/אַעֲלְגְּבִּיה שִׁיעֵיָה) של כ-60% (עיראק ובחריין), חוות זעוזעים קשים בלי שהמשטר התומוט. בעיראק השלטון נמצא בידי השיעים. המחאה הסונית במערב המדינה

הובילה לאובדן השליטה של המשטר בשטח שבו הם רוב. בבחוריין המשטר מצוי בידי מיעוט סוני, והרוב השיעי בעידודה של איראן הפgin נגד השלטון. התערבות סעודית הצללה את המשטר ממשבר. ניתן לצרף לקבוצה זו את לבנון, שבה העדה השיעית התופסת כ-40% מן האוכלוסייה היא המיעוט החזק והחמוש ביותר. אף שהמשטר לבנון לא התMOVט, פרצו בתוך לבנון קרבות קשים בין מתנגדיו המשטר הסורי לתומכיו, והמתח הסוני-شعוי הביא לשיתוק הממשלה.

4. המשטרים הצבאים:

המדינות שבן חלו תמורה קיצונית היו אלה אשר בהן מנהיגים תפסו את השלטון בעשורים הקודמים באמצעות השתלטות אלימה, בדרך כלל באמצעות הפיכה צבאית **انقلאָב עַسְכָּרִי** (**אַנְקָלָב עַסְכָּרִי**), או מנהיג ירש את אחד המשטרים המהפכנים הלו בלי לגיטימיות: **תוניסיה** בראשות **זין אל-עבדין בן עלי**, לוב בראשות **קד'אפי**, מצרים בהנהגת **חסני מִבְּאָרֶב**, **סוריה** בהנהגת בשאר אל-אסד ותימן בראשות **עלי עבדאללה**etal. מן המנהיגים הלו רק נשי **سورיה** שרד, בעיקר בזכות סיוע חיזוני של איראן, של חיזבאללה ושל רוסיה. בזמן כתיבת שורות אלה, שולט הצבא הסורי בkowski על רצועה צרה במערב המדינה, שהיא כ-20% מהמדינה.

עלית האסלאם הרדייקלי

אחד המאפיינים הבולטים של המהפכות הערביות הוא התהליך השלילי של התפרקות מדינות והיווצרותו של ריק (ואקום) שלטוני. במדינות שבן תהליך זה, חזרה על עצמה הסיטואציה של נפילת השלטון והעדר הנהגה חלופית בקרבת הצעירים החילוניים שחוללו את המהפכה. במצרים ובتونיסיה הביא מצב זה לבחירות, שבקבותיהן עלו לשפטון מפלגות אסלאמיות **اخז'אב إسلامية** (**אַחֲזָאָב אַסְלָאָמִיה**), שאוותן הקימו ארגונים שהיו עד לזמן המהפכות מחוץ לחוק. אחת הבעיות המרכזיות בהთארגנות הצעירים בעורת הפיסבוק היא ההתקדמות באגינדה של פירוק המבנה הקיים, ככלומר, הביקורת על המשטר והמאץ להפילו ולשנות את טבעה של המדינה; בעודו תנועות אסלאמיות מתמקדות באגינדה של השתלשות מסודרת ומאורגנת, או באמצעות בחירות, כמו "האחים המוסלמים" **الإخوان المسلمين** (**אַل-אַחֲרָאָן** [אל-מסלמון] במצרים ו"التحايمية" **الْتَّهَمَّةَ** (**אַل-[נְהָצִיה]** בתוניסיה).

במדינות שבהן נקט הצבא עדשה ניטראלית פחות, והתميد במלחמותו במפגינים, הכריזו ארגונים אסלאמיים **שטיימאט אסלאמיה** (תגנוט'ימאט אסלאמיה) מלחמת קודש נגד הצבא והמשטר, למשל, ארגוני הגיהאד בסוריה. אלה האחרונים מתחלקים למספר רב של פלגים. רוב הארגונים הללו התאחדו ויצרו גושים, במטרה להתחזק וליצור איום ממשי על הצבא הסורי.

קוاليציות מודדים אסלאמיים בסוריה

1. קוалиציה "החזית האסלאמית" الجبهة الإسلامية (אל-ג'בהת אל-אסלאמיה):

איחוד של ארגונים סלפירים, שמימונם כנראה מגיע מסעודיה ומקטר. המאפיין הוא האידיאולוגיה של ה-**סלפיה** (סלפיה), השואפת להפוך את סוריה למדינה אסלאמית המתנהלת על פי ה-**שريعה** (שְׁرִيعָה) – ההלכה המוסלמית. חברי הארגון דגש רב על **תעלים וدعווה** (תעלים ודעווה) – חינוך ותעモלה. הקואליציה התפרקה בשנת האחורה, בעקבות סכסוכים בין מנהיגים וקייפאו בשדה הקרב. הארגון זכה להצלחות באזרחי הספר שליד ערים חומס, חלב ודמשק, אך נכשל בניסיון לכבות את מרכזי הערים.

2. קוалиציה "צבא האסלאם" جيش الإسلام (ג'יש [אל]-אסלאם):

איחוד של עשרות ארגונים אסלאמיים מטוניים, שאלהם הctrפו ככל הנראה רבים מ"האחים המוסלמים" בסוריה. רבים מהם מctrופים לקואליציה זו הם לוחמים שהታכו מכיישלוון "צבא סוריה החופשי". "צבא האסלאם" נחassoc לחלק מפלגי "האסלאם המתון". הוא משתף פעולה עם ייחידות שרדזו מ"צבא סוריה החופשי". יש להניח, כי המימון לארגון מגיע מסעודיה. מנהיג הארגון, זהראן עלוש, התבחן כאיש דת במלוכה הסעודית. רוב הצלחותיהם של הלוחמים מתרכזות בפרורוי דמשק, והם מאיימים כעת להשתלט על הבירה.

80

3. קוалиציה "צבא הניצחון" جيش الفتح (ג'יש [אל]-فتח):

שלא כמו הקואליציות שהזכרנו קודם, "צבא הניצחון" הוא איחוד טקטי של ארגונים בעלי אידיאולוגיות שונות, אסלאМИיסטים, סלפירים וגייאדיסטים; כלומר, בעלי אידיאולוגיית "מלחמת קודש עולמית" ג'ihad עולמי (ג'ihad עולמי). אלה האחרונים הביעו את נאמנותם לארגון **القاعدة** אל-קאעידה ("הבסיס"). כלומר, הם בעלי אידיאולוגיה רב-אזורית, שאינה

80

רואה את סוריה כמטרה בלבד, אלא דוגלים בחידושה של האימפריה המוסלמית. הבולט והגדול בג'יהאדיסטים הוא ארגון "חזית הסיוע" **جَهْدُ الْتَّصْرِيْه** (ג'יבהת [אל-ג'ז'רה]). הקואליציה זכתה להצלחה נדולה בשנה שUberה עם כיבוש מחוז אדלב בשלמותו.

כל הקואליציות הניל מונעות כמה עשרות אלפי לוחמים. מקורות המימון שלחן, רובם מארצאות המפרץ ומצרים, ורוב הלוחמים הם סורים. הנשקל שברשותם הוא ברובו שלל מהצבא הסורי, לאחר שסיווע החוץ שלהם מוגבל. בשנתיים האחרונות כוחו ירד באופן ניכר, בשל השתלוות ארגון אסלאמי גדול יותר על שטח שליטתו – ארגון "המדינה האסלאמית".

4. **الْمَدِينَةُ الْإِسْلَامِيَّةُ بِعِرَاقٍ وَبِسُورِيَا** **الْأَكْوَادُ** **فِي الْعَرَاقِ وَالشَّامِ**
(אל-דולָה [אל-אסלאמִיה פִי [אל-עיראַק ו-[אל-سورָה] (דאע"ש):

ארגון "המדינה האסלאמית" הוא איחוד של כוחות ג'יהאדיסטים שפרשו מאל-קאעידה. האידיאולוגיה היא "ג'יהאד עולמי", כמו של "ג'יבהת אל-ג'ז'רה", אך הם מכיריזים על מי שאינו מכירם באידיאולוגיה שלהם ככופרים, ומרבים לבצע הוצאות להורג המוניות ומחരידות. כוחם העיקרי נובע מהתعاملות זורעת הפחד שהם מפיצים באמצעות רשת האינטרנט, המצדיקה רצח של אויביהם "הכופרים". מקורו של הארגון בעיראק, ושורשיו במלחמה שניהלו ג'יהאדיסטים נגד הצבא האמריקני בעיראק לפני כעשור. פעילי ג'יהאד סורים התאחדו עם שכנים העיראקים, כדי לייצור רצף טריוטריאלי ממערב עיראק עד מזרח סוריה, ולבטל לראשונה את גבולות הסכם סייקס-פיקו. הארגון השתלט על חלקים נרחבים בצפון-מערב סוריה, ובכלל זה מחוז אל-רכקה במלואו. כמו כן, לארגון יש שלוחות במדינות ערביות אחרות (ב生意, בלבוב, בתימן ובמרכז אפריקה). הערים מוצול ואל-רכקה הם שני מרכזיו בעיראק ובסוריה.

עוצמתו של הארגון בכוח המשיכה שלו, המתאפשר באמצעות שלושה גורמים עיקריים: הראשון, **ذُئْوَة** (צעואה) תעומלה; השני, מקורות כספיים

مصادر مليئة (מיצ'אזר מיאלַה) מגביה מסים מהאוכלוסייה הכבושה על ידו, ומשות הנפט שכבש; השלישי הוא חולשתם של צבאות עיראק וסוריה המאפשרת את הצלחת הארגון בשדה הקרב.

יכולתו של הארגון לשמור על השיליטה בשטח גיאוגרפי עצום, למרות הלחימה האוירית והקרקעית נגדו, מעכילה את האשליה שהוא מחדש את האימפריה המוסלמית הבלתי מנוצתת של ימי הביניים. דاع"ש נהנה מהשחיקה ומהשחיתות הרבה בקרבות עיראק וسورיה, ומהקצב האיטי של ההפצצות האמריקניות. אף מתנדבים מוסלמים מן העולם כולו הגיעו ממקומות בכל חדש דרך טורקיה ומצרים לארגון. תופעה זו אינה בגדת תקדים, כי היא כבר התרחשה בשנות ה-80, כאשר לחמו מתנדבים מוסלמים נגד בריה"ם באפגניסטן.

מאחר שداع"ש הפך לארגון הטrror העשיר והגדול בעת החדשה, בעקבות ההשתלטות על שדות נפט נרחבים, מן הרاوي שנכיר את הטרמינולוגיה שלו, השאלה ברובה מיימי הביניים :

מילון דاع"ש²:

- **داعש דاعש**, ברבים: دواعش (ז'ואהש) :

זהו מעין כינוי גנאי של מתנגדיו הארגון, שאין לו כל משמעות ערבית. זהו קיצור של **الدولة الإسلامية في العراق والشام** ([ال]-دوّلة [ال]-إِسْلَامِيَّةُ فِي الْعَرَقِ وَالشَّامِ) ("ال-[עיראק ו[אל]-שָׂام"). דاع"ש מקورو בארגון שיסיד ב-2004 הטרוריסטי הנאמן לאוסמה בן לאדן, ابو מצube א-זרקאוי, שיזם פיגועי התאבדות נגד הכיבוש האמריקני בעיראק. לאחר חיסולו וחיסולו מלא מקומו, השתלט איבראhim עוזאדי "אבי בכיר אל-בגדאדי" (שמו מושאל ממשמו של הח'ליף הראשון ابو בכיר) על הארגון ב-2010. ב-9 באפריל 2013 הכריז על **ייסוד ה"חליפות"**.

82

٨٢

- **الخلافة "ال-خليفة"** (الخلافات) :

כינוי מילוי מקומו של הנביא מוחמד, תואר שהיה שמור לבני שבתו של מוחמד בלבד, קרייש. החליפות בוטלה רשמית בטורקיה ב-1924, אחרי פירוק האימפריה העות'מאנית. "המדינה האסלאמית", שעל הקמתה

² למאמר מפורט ראה: ירון פרידמן, "שי זה שריפה. המילון של דاعש", YNET 25.5.2015 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4661879,00.html>

הוכרז ב-2013, מחדשת כביבול את המוסד המפואר, ומנהיגה אבו בכר אל-בגדדי מכנה את עצמו מזו "الفرشى" (אל-קרשִׁי), כלומר, יצא לשבט קורייש כביבול.

- **خاتم النبأة (خيّاطس [آل][نبأة]):**

חוותם הנبوאה. הדוגלים השחורים של הארגון מסמלים מהפכה, רמזו למהפכה המשיחית של השושלת העבאשית ב-750 לספירה, שאחד מסמליה היה הדוגלים השחורים. על הדגל מתנוססת ה-شへادة (שְׁהָאָתָה) – העדות, הכרזת האמונה המוסלמית, שעלה-פה יש רק אל אחד ושליחו מוחמד. לטענת הארגון, הסמל העגול הלבן עם הכיתוב בסדר ההפוך **الله رسول محمد** (אללה رسول מוחמד) – "אללה, שליח, מוחמד" (ראה לוגו הארגון בראשית הפרק), הוא חותמת הנביא המקורית.

- **كُفِير (تكفير):**

דאע"ש הוא ארגון "תקפيري", כלומר, הוא נוטל לעצמו את הסמכות להכריז על מוסלמים אחרים ככופרים שדים מות. מטרת הארגון "لتהר" את האסלאם מה-**بدعة** (בֶּדֶעָה), החידוש המגונה. מיהו **كافר** (פְּאָפָר) – כופר, על פי דאע"ש? בראש ובראשונה הכתות באסלאם, בראשם: השיעים, ה

علويים והדרוזים. אלה נקראים גם **مرتدون** (מַرְתַּדּוֹן), כלומר, מי שהיו מוסלמים והתחרטו ודינם מות.

כופר הוא כל מי שדוגל באידיאולוגיה חילונית, כגון **قومية** (קְוּמִיָּה) – פאן-ערביות, כגון מפלגת הבת' הסורית, **وطنية** (וָטִינִיָּה) – לאומיות ו-**شيوعייה** (שֵׁיוּעִיָּה) – קומוניזם. גם ה-**منافقون** (מַנְאָפָקָוּן) – "הצבועים", דינים מות; אלה הם סוניים המשתפים פעולה נגד דאע"ש ומסייעים לאורה"ב, כמו **الصحوة** (آل[צְחֻנָה]) "התהווורות" – איחוד שבטים עיראקיים, סוניים ברובם נגד דאע"ש, כמו **الحشد الشعبي** (آل-מְשָׁד [آل][שְׂעִיבָה]) – "הריכוז העממי", ברית השבטים השיעים המסייעים לצבא העיראקי.

- **الشريعة (آل[شְׁרִיעָה]):**

ההלהקה המוסלמית. מטרת הארגון, הכלול כמה עשרות אלפי חברים, היא להשЛИט את האסלאם על העולם כולם, ולהחיל את החוק המוסלמי על פי הגרסה הקיצונית של דאע"ש. גרסה זו מבוססת על כתבי חכם ההלכה החנבלי ابن תימיה (המאה ה-14). שורשי האידיאולוגיים מצויים בתנועת **وهابية** (וַهֲבִיה) של חצי האי ערב, השואפת לחזור לאסלאם בגרסת המייסדים, **أسلاف (آل)-سلף**.

الروافض / الرافضة (أَلْ-رَّافِضُ / أَلْ-رَّافِضَةُ) – השיעים נקראים "הסרבנים", מאחר שהם מסרבים להכיר בעליונות המנהיגים הסוניים, בראשם שלושת החיליפים לפניו עלי, אבו בכר عمر ועת'מאן, מללאי המקום של מוחמד. השיעים באיראן, בעיראק ובסוריה, נחשים לאויביו המרים ביותר של ארגון דاع"ש. האיראנים מכונים **صَفَوَيَّة** (צפונייה), על שם האימפריה השיעית הצפונית, שהוקמה בראשית המאה ה-16 באיראן ואיימה על האימפריה העות'מאנית.

אליה דוגמאות למינוחים העיקריים שבtems משמשים חברי הארגון. שאלפת **"المدينة الأسلامية"** להשתלט על המזרחה התקיכו כולם נבלמת בראשית 2015 במרח על ידי הצבא העיראקי ומיליציות שיעיות בסיוו הפטצות מטוסים אמריקניים. בשעת כתיבת מאמר זה נחתו כוחות רוסיים בצפון-מערב סוריה, והם מסייעים בהפטצות אוויריות נגד כל הארגונים האסלאמיים, ובכך מונעים לעת עתה את התמוטטות הצבא הסורי, השולט על רצועה צרה במערב המדינה. נראה, כי ההתקurbות הרוסית היא תוצאה של כישלון מאמצי איראן וחיזבאללה להדוף את ארגוני המורדים הסוניים שהשתלטו על כ-80% משטחה של סוריה (הרוב בידי דاع"ש).

הריאקציה – חזרה למשטר הצבא

הכישלון הבולט ביותר ביוטר לתנועות האסלאמיות, נרשם במצרים; שם בקייז 2013 חולל מפקד הצבא, הגנרל עבד אל-פתאח א-סיסי, הפיכה צבאית אַנְפָלָב עֲسִנְגָּרִי (אנקלאָב עֲסִנְגָּרִי) נגד ממשלת "הצדק והחופש" בהנהגת איש "האחים המוסלמים", מוחמד מַרְסִי. מאו זה מהפכה נלחמות מצרים בתרור בתחום, וגם בגבולותיה: במרוח נגד דاع"ש – בסיני, ובמערב נגד דاع"ש – בלבוב. מצרים מנסה לשיע לצבא הלובי להשתלט מחדש על המדינה. סעודיה, החוששת מהשתלטות התנועות האסלאמיות "האחים המוסלמים" ודاع"ש, מסייעת מבחינה כלכלית לשולטן החדש במצרים. המשטר המצרי מגלה יציבות, והוא מצליח זה שנתיים לדכא את "האחים המוסלמים". התנועה הטלפית, המזוצגת במפלגת **أنور** (אַל-נֹוֶר) "האור", הפניה עורף לאחים המוסלמים" והפכה לבת ברית של הנשיא א-סיסי. בעשותה כך, היא מנסה להשתלט על האסלאם הפלסטיני במצרים, ולהפוך לכוח האסלאמי המוביל. התנועה הטלפית, כמו אחותה בסוריה, נתמכת על ידי סעודיה.

תמונה מצב – סתיו 2015: בסימן ההתערבות הרוסית

התערבות הרוסית ל干涉 הרוסי (אל-羡دحيل [אלרֹוסִי]) בסוריה באה, כאמור, בעקבות ההתקדמות המסוכנת של המורדים ודاع"ש בסוריה והעדר היכולת לבלום אותם. הסימנים להתערבות המשטר السوري הם שהביאו את רוסיה למסקנה, כי עלייה להתערב ישירות במלחמה בסוריה, כדי להגן על האינטראסים/**مصالح** (מצלה, רביט: מצאלאח) שלה, בעיקר הנמל הרוסי בטרטוס. כתם מטוסים>Rוסיים מפציצים את מעוזי המורדים הקרובים לכוחות הצבא السوري.

מלך החדש של سعودיה סלמאן הカリ מהנה מלחמה בתימן נגד השיעים החותיים, שניסו להשתלט על המדינה. ה Saudis הקימו קוואליציה תואלת (גמאלו') של מדינות סוניות, נגד הטרוריסטים השיעים, הנתמכים על ידי איראן. קוואליציה הצליפה להסיג את החותאים מעיר הנמל עדן, שם הייתה סכנה שייפגעו במסלול ספינות הנפט בצתם מהמפרץ הפרסי. מלחמת הדת בדרום התיכון, ה-**فتحה** (فتحה), המלחמה הפנימית באסלאם, שאליה הדרדר האзор בעקבות המהפכות הערביות, עדין משטוללת בשיא עצמתה בסוריה, בעיראק ובתימן.

בעוד שבLOB שורר מצב מלחמה בין שבטים, על גבול האנרכיה כווצי (פוצ'יא), מאז הפלת הנשיא קד'אפי, המקום היחיד שבו ניתן לראות סיכוי לדמוקרטיה הוא דזוקה במקום שבו החלו המהפכות, בתוניסיה.

סיכום: מילון המהפכות – חלק ג':

المحاولات العربية للثورات العربية (אל-تُّورَاتُ الْعَرَبِيَّةُ (אל-تְּוָרַת אֶלעֲרֵבִיָּה)

"الابن العربي" أربع العربي (אל-ربיע [אל-ערבי]

الديكتاتور القمع والإستبداد (אל-كمع ו[אל-אַסְתְּבָדָד])

الحشيشيات السلطانية الفساد السياسي (אל-فساد [אלסִיאסִי])

الفلتان المشرقي إسقاط النظام (אל-סקאט [אלגְּטִיאם])

الجسمات الدموكراتية تحقيق الديموقратية (תחקיק [אל-דִּימּוֹקְרָאַטִּיכָה]).

ملכת مملكة (ממלכה), نسيمات إماره (אמארה)

מלחמות אזרחים בָּרְבָּאַהֲלָה (מרב אהלה)

רוב שיעי אַקְרֵיָה/אַגְּלֵיָה שִׁיעֵיָה (אֶכְתֵּרִיה/אַעֲלֵבִיה שִׁיעֵיָה)

הפייה צבאית אַנְקָלָב עַסְכָּרִי (אַנְקָלָב עַסְכָּרִי)

מפלגות אסלאמיות אַחֲרָב אַסְלָאַמִּיה (אַחֲרָב אַסְלָאַמִּיה)

"האחים המוסלמים" אַחֲרָן אַסְלָמָוֹן (אַל-אַחֲרָן [אַל-מִסְלָמוֹן])

"התחיה" אַתְּהָצֵה (אַל-הַחֵה)

ארגוני אסלאמיים תִּשְׁתְּחִילִים אַסְלָאַמִּיה (תִּנְטִימָת אַסְלָאַמִּיה)

"החזית האסלאמית" גְּבָהָה אַסְלָאַמִּיה (אַל-גְּבָהָה [אַל-אַסְלָאַמִּיה])

ההלהכה המוסלמית שִׁירְעָה (שִׁירְעָה)

חינוך ותעומולה תְּعִילָה וְדַעֲוָה (תְּעִילִים וְדַעֲוָה)

"צבא האסלאם" גִּישָׁן אַסְלָם (גִּישָׁן [אַל-אַסְלָם])

"צבא הניצחון" גִּישָׁן הַفְּתַح (גִּישָׁן [אַל-פְּתַח])

מלחמות קודש עולמית גְּהָדָה עַלְמִי. (גְּהָדָה עַלְמִי)

"חזית הסiouא" גְּבָהָה אַלְגָּרְדָּה (גְּבָהָת [אַל-גְּרָדָה])

תעומולה דָּעָוָה (דָּעָוָה)

מקורות כספיים מִסְאָרִים מַלְיִיאָה (מִצְאָרִים מַלְיִיאָה)

חליפות אַלְخָלָף (אַל-חִילָּאָפָה)

חותם הנבואה חֲתֵם النִّبְوָة (מִ'אָתָם [אַל-גְּבָהָה])

העדות, הכרזת האמונה המוסלמית שְׁهָדָה (שְׁהָדָה)

האשמה בכפירה תְּكִרֵר (תְּקִפֵּר)

חידוש מגונה בדת בְּדֻעָה (בְּדֻעָה)

כופר קָאָפָר (כָּאָפָר)

מוסלמים שחזרו בהם מְرַתְּדוֹן (מְרַתְּדוֹן)

פאן-ערביות قومية (קומינית)

לאומיות وطنية (עתניאתית)

קומוניזם شيوعي (شيיעלה)

"מוסלמים צבאים" منتకון (מנאפקו)

מייסדי האסלאםAlsaf (אל-סלאף)

الشيعيين "الحسريين" الروافض/الرافضة (אל-רָאֵפְצִ'ה/ אל-רָאֵפְצִ'ה)

الهتّعربات الروسية للتدخل الروسي (אל-תְּקַחַיל [אל]רָוּסִי)

أينتراسيم مصلحة ج مصالح (مِنْظَرٌ، ربّمَا : مِنْظَرٌ)

كوناليا تحالف (تمالج)

المלחمة הפנימית بالاسلام فتنه (فتינה)

أناركية فوضى (فُوزِيَا)

المدينة الاسلامية بعراقي وبسوريا الدولة الاسلامية في العراق والشام (אל-

-دوله [אל]-اسلاميه في [אל]-עיראק/[אל]-شאם)

ביבליוגרפיה לкриאה נוספת:

זיסר, איליל, סוריה: מהכא, מהפה, מלחמת אזרחים (תל-אביב: מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה, 2014).

עגמי, פואד, **המרד בסוריה** (תל אביב: עם עובד, 2013).

ענבר, אפרים (עורך), **אביב ערבי? ישראל, העולם והשינויים האזרחיים** (תל אביב: ידיעות אחרונות, 2013).

אסימילציה תרבותית יהודית-דרוזית: ”אימוץ” שמות יהודים על-ידי דרוזים¹

פרופ' נסימת דנה, אוניברסיטת אריאל

מן המפורסמות שמעט אין צורך הוכחה, שבחברה שיש בה רוב ומיוט, נוצרות עם הזמן השפעות מצד הרוב על המיעוט. השפעות אלה מתיחסות למלול תחומי החיים: חברה, תרבויות, לבוש, גסטרונומיה, לשון; לעיתים – ניכרת השפעה זו אף בתחום הלאומי והדתי. חז"ל עמדו על תופעה זו ביחס לבני ישראל לאחר שהו במצרים במשך מאות שנים, וקבעו להם נג��, בין היתר, משום "שלא שינו את שם ולא שינו את לשונם". משמע, שימור לשונות ושימור שמותיהם היו גורמים חשובים שהגנו עליהם מפני טשטוש זהותם. בעשרות השנים שעברו מאז הקמת המדינה, ניכר בחברה הכלל-ערבית שהיא קלטה וקולטת מילים עבריות המשולבות בקונטקטים ערביים, זאת בעיקר בשפת הדיבור. כדוגמה, אזכיר מקבץ קצר של מילים שלוקטו מתוך שורתם מכיריים אותו היטב, התחום האקדמי:

א. להלן רשימת מילים שלוקטו מפי סטודנטים ערבים בדברם זה עם זה באוניברסיטת חיפה שבה למדתי בעבר:

א1. אמצעי כתיבה

- **עת זוהר:** "פי ענdeque עט זוהר?"
- **מחשב:** "אלמחשב תפעי מעפאן"
- **עכבר:** "אלעכבר ג'יך. אשתריתז אבל כט יומס"
- **מדפסת:** "שו פירמת אלמדפסת תפעכ?"
- **כוון:** "מן פְּלַכְּפָּ, רְכֵב לִי אלכוון הָזָן"
- **חברת:** "אלמחברת תנבי חיליסת"

¹ המאמר בניוי על הרצאה שנתתי בקורס העולמי ה-16 למדעי היהדות בירושלים, בחודש אוגוסט 2013.

א.2. לימוד והוראה

- ידיעון, קורס: "באלידייעון מפתח אינטלקורס בלשון כל יום תנין"
- מבחון: "כפי דרשת למלבחן? עניין!"
- חברה
- יומן
- מקרה
- תיק
- מערכת: "ירבעתי אל מערכת לשינה אלגניה?"

א.3. צוות עובדים

- מזכירה
- רכזת: "אלרכזת מאי וסלייטיש בעד"
- מרצה
- מתרגלת

א.4. מסגרות לימוד

- ספרייה: "בשופך בספרייה בעד אלדויה". "אין בעיה"
- ביתה: "כיתת אלמחשבים פוק, באלאטבאה אלראבעה"
- אולם
- מכללה
- בית ספר: "אליזום פיש בית ספר"
- מעלית

א.5. דרכי לימוד

- הדרכה: "יא-צובח פִי עַנְקֵי הַדְרָכָה סָעַטְתִּין"
- השתלמות, קבוצה: "פִי עַנְקֵי השתלמות בלקבוצה תְּפֻעִי"
- לימודי יסוד
- חופש: פִי בעד חמיס אַסָּאָבִיעַ לְלוֹחֹופְשׁ"

90

٩٠

א.6. תగובות הערכה

- טוב
- לבריאות

- תודה
- בהצלחה
- בעיקרון: "בעיקרון, אלחיך מיעיך בס אנה בלחץ מון לבחינה"
- דן נוכחות, במסגרת, בסדר: "סיגיל אסמי בדן נוכחות. אוקי?"
- בסדר"
- בדיק: "בדיק בנט מפער אָזְרָבַּלְפּ טֶלְפּוֹן"
- סתם
- למה לא? "בשופף בעד אלדייה? למה לא?"
- חד-פעמי
- אין בעיה
- להתראות

ב. אסימילציה בקרב דרוזים

כל מה שאמרנו עד עתה נכון **לכל הסטודנטים** דורי הערבית, הן ערבים, הם דרוזים. מכאן ואילך אתמקד בדרוזים בלבד. בעוד הדורות ההיידמות בולטות, וזאת מטעמים שנעסוק בהם בהמשך. התניותותנו מתמקד בשני מישורים עיקריים שבהם בולטות תופעה זו: אימוץ אוצר מילים עבריות בתחום המישור הצבאי; אימוץ שמות יהודים או שמות לא-ערבים על ידי דרוזים.

ב1. מילים עבריות רבות שלוקטו מתוך מסגרות צבאיות:

הדרוזים מתגisiים, כמובן, לשירות חובה או לשירות קבוע בצה"ל, ומצויים במשך זמן ממושך בחברה מעורבת עם יהודים. מסגרת זו משפיעה לעיתים על אופי הדיבור שלהם. להלן מקבץ של מילים עבריות שחדרו להוויה הצבאית הדרוזית:

ב1(א) מסגרת צבאית:

דרגה: "מִבְּרוֹפּ ע-דרגה א-גִ'דִּיךְה"	-
מדים	-
חיליל	-
קצין	-
משמר הגבול	-
מדרך	-
מפקד, קרביה: "אלמפקד תבעי קצין עלא בגין כייפּ. הָן קְרַבֵּי"	-

ב(ב) מינהלה

- טופס
- שער
- **משמעות :** "אל משכורת דחילת עאלבןך ולא בעד?"
- תשלומיים
- ספר
- תורן, תורנות
- **שמירח :** "האל אושבוי פִי ענדי תורנות שמירח זום אלסבת"

ב(ג) חדר אוכל

- סכין חלבית
- **צלחת בשירות :** "יא אַחֲרֵי גַּיְבָּה לִי צְלָחָת בְּשִׁרִּית"
- סכו"ם
- מגש
- מטבח
- חדר אוכל
- **נקניקיות :** "שו אלעִזָּא אליוום? נקניקיות מע בירה ומרק עופ"
- מזגן : "אלמזגן שעיאל?"
- ממתקים

ב(ד) תנועה

- הסעה
- הגה
- נהג
- צומת
- משאית
- **תאונת :** "אללה יסתור, איזה תאונה שייפת בצומת יגור?"

92

ט

ב(ה) ספורט

- כדורגל
- **תחרויות :** "פי תחרות בכדורגל אליוום"

מגרש	-
יום גיבוש	-
ועוד ועוד	-

אתמקד עתה בשמות אצל הדרוזים :

ג. שמות פרטיים – אסימילציה בקרב דרוזים:

שלא כמו בתקופה שקדמה להקמת המדינה, שבה כל השמות שניתנו על ידי דרוזים היו שמות ערביים בלבד, יש כיום תופעה של הענקת שמות לא-ערביים, אם שמות רב-תרבותיים ואם שמות יהודים, כגון :

אדם	-
אמיר	-
דינה	-
דניאל	-
מייכאל	-
מרליין	-
נטלי	-
קתרינה	-
מדلين	-
נדיה, ועוד.	-

ג(א) שמות עבריים לדרוזים:

על פי הערכה גסה, כ-5% מהשמות הניטנים על ידי דרוזים הם בעלי משמעות עברית מוחלטת. בחלקם הם מצוינים זיקה לדמות מסוימת, ובחלקם, לפי טענת ההורים, הם שמות עבריים שניתנו, סתם, משומש אלה שמות יפים. דומני שאמרה זו מצביעה על נטייה להתערות, מבחינה חברתית, בחברה הישראלית היהודית הסובבת.

93

93

יש מקרים שבהם הורים נתנו לילדיהם שמות שעוניים הזדהות עם דמות כזאת או אחרת, כגון דין, גולדה, שרון. גם נתקלנו בשני שמות מעניינים, סוניה וגם ירקוני, גיבור ישראל, והוא דווקא בדיוי שאימץ שם עברי.

אישה שקשטה בלבתה, קראה לבנה בשם נתנאל.

יש הורים שהעניקו לבנייהם שמות ערביים, אך מטעמים חברתיים החליטו לתת צליל עברי לשמות אלה, כגון:

- עלי – אלי
- עacci – אסי
- עומר – עמרי
- יעקב – קובי
- גmil – גילי
- מזיד – גאל

ג(ב) שמות ערביים לחילילים:

מחקר שעשו שניים מתלמידי בקרב חילילים דרוזים רבים, עולה, כי רוב השמות העבריים שניתנו לדרוזים מצבעים על רצון להתערות בחברה היהודית. מקור נוסף ליקוט שמות דרוזיים היה מתעדות הנישואין המצוירות בבייה'ד הדתית הדרוזי בעכו.

בין השמות הללו:

- רפי
- עופר
- דרור
- אילן
- גדי
- דוד
- עדי
- לירון
- דן
- דני
- דנה

94

ג. הרקע לאסימילציה מוגברת אצל הדרוזים

95

עם הקמת המדינה מנתה העדה הדרוזית בישראל כ-13,500 נפש, וכיום מגיעה במספרם של בני העדה לכדי 130,000 נפש. משמע שהרוב המכרייע של בני העדה הדרוזית נולד לאחר הקמת המדינה. מאורע זה הוא מאורע מכונן בעבר הדרוזים, משום שלראשונה בתולדותיהם הם זכו לחירות דתית שמעולם לא הייתה להם בעבר.

החל בשנת 1957 החלו צעירים העדה, כאמור, להתגיים לצה"ל בשירות חובה, ובשנת 1982 החליטו שלטונות הצבא לפתח את יחידות צה"ל בפני החיילים והקצינים הדרוזיים. למעשה, כיום כל יחידות צה"ל פתוחות בפניהם, כולל יחידות קרביות ויחידות בעלות רגישות בייחונית מיוחדת, כמו מודיעין וחיל האוויר. גם בחינוך האזרחיים מועסקים דרוזים רבים בזרועות הביטחון ובמוסגרות ציבוריות מעורבות, שבחן גם אוכלוסייה דוברת עברית. מעורבות גדולה זו היא שהביאה לתוצאות שהצבענו עליון: אימוץ שמות עבריים חלק משילוב השפה העברית בקרב הדרוזים, אף בין עצם.

המגמה העיקרית לאסימילציה זו הייתה, אמן בחלוקת הגודל, תהליכי טבעי, אולם, לא מעט תרמה לכך גם נטייה טבעית של דרוזים צעירים לשנות את שמותיהם, או לפחות בצד שמותיהם המקוריים גם שמות עבריים, לשם התקבלות בחברה הישראלית.

טיפוח קברים ומצבות

ההשפעה הישראלית-היהודית על הדרוזים ניכרת גם בתחום הדתי. אזכור לדוגמה כי הדרוזים מזניחים את בתיהם הקברים שלהם מאחר שהם מאמנים כי לגויות אין ערך, ואילו נשומותיהם ממשיכות להתקיים עד אחרית הימים. בשנים האחרונות יש בכל זאת נטייה גדולה והולכת לטפח קברים, ואף לטעת פרחים ולהציב מצבות מפוארות על קברים, עם כתובים לминיהם על אודוט הנפטרים. לאחרונה, בביקור עם תלמידי בית הקברות הדרוזי בכפר עספיא של הכרמל, ראייתי כתובים דתיים יהודים או ישראלים על קברים דרוזיים, וכן בתים שיר בעברית שחויבו על ידי מושרים ישראלים מודרניים, כאלה ואחרים. יהיה מעניין מאוד לעקוב אחר מגמה זו, ולבחון אם היא תנבר, או שמא תהיה חוזרת למסורת ולאמונה הדרוזית המקוריים. אם לשפט על-פי הממצאים שהציגי, סביר להניח שמדוברزو ורקב תלך ותגבר.

شبه نظرية للإيقاع وتطوره في الشعر

العربي

بروفسور سليمان جبران

أما قبل:

كنت في زيارة لبراغ، "مغترب" الشاعر محمد مهدي الجواهري. دعيت إلى "مركز الجواهري" هناك، بادارة الأستاذ رواء الجصاني، لإقامة محاضرة عن أبي الفرات وشعره. ضمت الأمسيّة مجموعة كبيرة من المثقفين، معظمهم من العراقيين؛ من مريدي الجواهري والمهتمين بالثقافة بوجه عام. تحدثت عن الجواهري وفنه الشعري، ثم شعبت بنا الحديث، بين سؤال وجواب، ليتناول قضايا ثقافية كثيرة، بما فيها محمود درويش وشعر درويش، شاغل الناس في حياته، وشاغلهم بعد وفاته. عجبت أن شباباً من بين الحضور، يبدو أنه يكتب الشعر، سالني سؤالاً عن الإيقاع في شعر درويش، وفي الشعر عامّة، لا يكاد يختلف عن سؤال طرحته على أحد القراء، يوم نشرت مقالتي حول الإيقاع في شعر درويش. سألني الشاب المذكور: هل أفهم من مقالك ذاك أن الشعر يكون أرقى فناً إذا اقترب من النثر؟

فالي كل من يعني بالشعر، والإيقاع الشعري، من القراء الجادين بوجه خاص، أكتب هذا المقال. ليست غايتنا هنا كتابة دراسة علمية مفصلة، فذلك يستغرق زمناً طويلاً وصفحات عديدة. ما نرمي إليه هنا هو رسم تخطيط تقريري لنطور إيقاع القصيدة على مر العصور، وصولاً إلى الفترة المعاصرة. طبعي في مقال كهذا أن نتجنب التفصيلات المطولة والإسهاب في الأرقام والشواهد من الأشعار والأبحاث، وأن يغلب عليه التعريم، متغاضين أيضاً عن ظواهر هامشية كثيرة لا تمثل، في رأينا، التيار المركزي الذي يهمنا رصده وإبراز خط تطوره المطرد في فترة زمنية طويلة جداً.

نبدأ بالسؤال الأساسي: هل الإيقاع ضروري في الشعر؟

97

٩٧

لا جدال في أن الإيقاع، أو الموسيقى، مقوم هام من مقومات القصيدة^[1] وللشعر نوافع عدّة للجمال، أسرعها إلى نفوتنا ما فيه من جرس الألفاظ، وانسجام في توالي المقاطع وتردد بعضها بعد قدر معين منها، وكل هذا هو ما نسميه بموسيقى الشعر. ويستمتع الصغار والكبار بما في الشعر من موسيقى، ويدرك الطفل ما فيه من جمال الجرس قبل أن يدرك ما فيه من جمال الأخيلة والصور". ونحن نقول الإيقاع، أو الموسيقى، لا الوزن والقافية، لأن الإيقاع، في رأينا، أوسع من الوزن رقة، وأقل منه دقة وإحكاماً. فالإيقاع

لا يقتصر على الشعر، بل يتخلّل النثر أيضاً، ومن يقرأ نثر جبران خليل جبران يجده غنياً جداً بالإيقاع الناجم عن الجمل المتساوية أو المتقاربة طولاً، وهذه قد تكون متوافقة أو متقاربة في المعنى حيناً، وهو ما نسميه المماثلة، ومتضادة أو مختلفة فيه، وهو ما يسمى في البلاغة الكلاسيكية المقابلة. وقد ينجم الإيقاع عن التكرار أيضاً، أو عن الألفاظ المترادفة جرساً، إلى غير ذلك مما يبتكره الشاعر الأصيل. ما زالت عالقة بالذاكرة جملة لجبران كنثُ أوردها دانماً للتمثيل على الأسلوب الأدبي، لما فيها من إيقاع غنيّ وأسلوب أدبي/مجازي واضح: «مات الصيف الجميل ليحيا الخريف الكئيب». هذه الجملة غنية جداً بالإيقاع والأسلوب الشعري، إلا أنها لا وزن فيها بمعايير علم العروض، لأن الوزن هناك يقوم على تشكيلة من الوحدات الإيقاعية سماها علماء العروض تفاعيل، وكل تفعيلة تتالف من عدد محدد من المقاطع الطويلة والقصيرة، وفي نظام محدد أيضاً. هذه التفاعيل قد تعرّيها بعض التغييرات الهماسية التي لا تغير عادة من جوهر التفعيلة ودورها في الوزن/البحر الشعري، لكن لا مجال هنا للغوص في دقائق هذا الوزن الشعري، كما أقرّه الخليل بن أحمد. باختصار: في الأوزان الشعرية الخلiliaة غالباً ما يؤدي تبديل الحركة بسكون أو العكس إلى الإخلال بالوزن، ومن هنا نشأ ما أباحه الشعراء لأنفسهم، حفاظاً على الوزن، من خروج طفيف أحياناً على أحكام اللغة، وسمّاه النحاة ضرورة الشعر، أو الجوازات الشعرية.

لا بد في الشعر إذن من موسيقى معينة تعكس نفسية الشاعر إبان عملية الإبداع، أو روح القصيدة وجوهرها، وتسوّغ من ناحية أخرى استيعابها من المتنقي، وذلك طبعاً بالإضافة إلى معاني الجمل والتركيب والألفاظ في سياق جديد متفرد يخلق الشاعر المبدع في كل قصيدة راقية. هذه الموسيقى «المرافقة» قد تكون، كما أسلفنا، وزناً دقيقاً باللغة الإحكام، كما في القصيدة الكلاسيكية، وقد تكون إيقاعاً أقلّ دقةً وانضباطاً كما في «قصيدة النثر». بل إنّ بعض الشعر يكاد يخلو أحياناً من الإيقاع، فيخسر حينئذ أحد مقومات القصيدة الجيدة.

من الفرضيات المعروفة في تاريخ الأدب العربي أنَّ الإيقاع الشعري تطور عن النثر، تدرّيجياً وعلى مراحل، حتى انتهى به الأمر إلى البحور الفنية الخلiliaة.^[2] «خطوا من المرسل إلى السجع، ومن السجع إلى الرجز، ثم تدرّجوا من الرجز إلى القصيدة». ويعتبر بعض مؤرخي الأدب الهزج أخاً للرجز بهذا المفهوم. في البداية انتقل الأسلوب، وفقاً لهذه الفرضية، من نثر وظيفي مرسل إلى نثر أدبي فَيْ، يُعني فيه بالصياغة والإيقاع، بحكم تأدّيته مشافهة، لا أقلّ من العناية بالمضمون. في هذا النثر الفني، ولم يصلنا من العصر الجاهلي إلا أقلّه، لأسباب لا مجال لطرحها في هذا السياق، يرتفع إيقاع النصّ وأضحت نتوالي جمله، القصيرة المحلاة بالسجع غالباً، بحيث يصل إلى «الوزن» أحياناً. هذا ما نلحظه جلياً في سجع الكهان، وفي الخطب والحكم والوصايا القليلة التي وصلتنا من العصر الجاهلي، وفي الأسلوب القرآني أيضاً، في السور القصار خاصةً، الذي نزل كما هو معروف، موافقاً للبيئة «الأدبية» المهيمنة في تلك الفترة.

من النثر الإيقاعي المسجّع انتقلوا، كما أفادنا الزيارات وغيره من مؤرّخي الأدب، إلى الهزج والرجز. والرجز يحتاج هنا إلى وقفة طويلة نسبياً، لما له من مكانة هامة في تطور الشعر الحديث لاحقاً. يتّشكل الرجز من تكرار مستعلن (- - ن -) سنت مرات، ثلث في كل شطر. وهذا البحر، بخلاف البحور الفنية المعروفة، قد ترد القصيدة فيه من أبيات، يتّالف كل منها من شطرين وينتهي بقافية موحدة كما في القصائد المألوفة، وهذا قليل في الشعر الكلاسيكي. أو يرد مشطورة، يتّالف السطر فيه من شطر واحد فيه ثلث تفاعيل منتهية بقافية موحدّة، وهذا هو الشكل الغالب على الرجز القديم. وقد يرد أخيراً مزدوجاً، لكل بيت فيه قافية خاصة به في الصدر والعجز، كما نجد في الشعر التعليمي عادة، قديمه وحديثه على حد سواء.

تفعيلة الرجز هذه، مستعلن، تصيّبها أيضاً تغييرات كثيرة، في الحشو، وأكثر منها في الضرب، بحيث يغدو الإيقاع في الرجز خافتاً "مشعّطاً" لا يختلف اختلافاً كبيراً عنه في النثر. لهذا السبب، في أغلب الظن، لم يعتبر القدماء هذا البحر من بحور القصيدة الكلاسيكية، فسمّوا القصيدة منه أرجوزة، وشاعرها راجزاً أو رجّازاً، لا شاعراً. بل إن الرجز كثيراً ما يدعى أيضاً حمار الشعراء، لطواعيته وكثرة ما يصيّبها من التغيير، واستهانة بايقاعه ومكانته.

من ميزات الرجز أيضاً، في العصر الكلاسيكي، ارتجال شطر أو أكثر منه بما يلائم الموقف، سواء قبل القتال أو في الحياة اليومية:[3] "وقال الأخفش: الرجز عند العرب كل ما كان على ثلاثة أجزاء، وهو الذي يتزمنون به في عملهم وسوقهم ويحدون به". يتجلّى ذلك أيضاً في دلالة الفعل ارتجز، بمعنى ارتجل، كما في مشطورة الرجز الذي ينبع إلى النبي محمد: أنا النبي لا كذب / أنا ابن عبد المطلب.

هذه الميزات "الشاذة" في الرجز ترجح كلّها أن الرجز كان فعلاً بمثابة بحر "بدائي"، سبق بحور الشعر الفنية زمنياً، وشاع استعماله في الحياة اليومية، ما أبقى فيه بعض سمات "الدونية" أو "النشرية" في نظر الشعراء والنقاد الكلاسيكين:[4] "وقد اختلف فيه فزع قوم أنه ليس بشعر وأن مجازه مجاز السجع". ولعلّ العجاج وابنه رؤبة، في هذا السياق، هما الاستثناء الذي يؤكد القاعدة!

من الرجز، وربما الهزج، أو بحور أخرى مشابهة لم تصلنا، انتقل الإيقاع الشعري إلى البحور الفنية المعروفة. إذا اعتبرنا أن المعلمات السبع تشّكل، كما يرى كثيرون من مؤرّخي الأدب، القصيدة القدوة في الفترة الكلاسيكية، فلا شك أن البحر الطويل هو البحر المهيمن في تلك الفترة، إذ إن أربعاً من هذه القصائد السبع كتبت جميعها في الطويل. إلى جانب الطويل، نجد في "الطبقية" الأولى أيضاً: الكامل والوافر والبسيط والخيف أيضاً، إلا أن الطويل بفخامته "الأستقراطية" يظلّ خير ممثل، عدداً ونوعاً، للإيقاع في القصيدة الكلاسيكية. أما باقي البحور جميعها، غير الأربعة المذكورة، فيمكن اعتبارها هامشية، لم تكتب فيها القصائد الجادة عادة، بحيث يمكن إهمالها في النّظرة العامة إلى الإيقاع في القصيدة الكلاسيكية. يعني بذلك الرمل والسريع والمقارب والمديد وما شابه.

هذه البحور الخمسة: الطويل، الكامل، الوافر، البسيط، الخفيف، ظلت في الواقع مهيمنة على القصيدة العربية طوال العصور الوسطى، بما فيها عصر الانحطاط أيضاً. فهذا العصر الطويل كان فترة تراجع وجمود في كل ظروف الحياة، السياسية والاقتصادية والثقافية، حتى أن بعض المؤرخين يسمّيها الفترة المظلمة. لذا لم تعرف القصيدة العربية في هذه الفترة أيّ منحى تجديدي يذكر، فاقتصرت على تكرار موضوعات وصور وأوزان السالفين. من ناحية أخرى ازدهرت في القرون الأخيرة من هذه الفترة صنوف عديدة متنوعة من التأثي리 اللفظي، أو ما يسمّى البديع في البلاغة، وشاع فيها أيضاً التشطير والتخيّس والإخوانيات والأحاجي، بحيث يمكن اعتبار هذا الشعر "غير الرسمي" أبرز المعالم الفنية في تلك الفترة.

في سياق النظر في الإيقاع في العصور الوسطى، يجدر بنا ذكر الموشح الذي ابتكره شعراء الأندلس. اختلف مؤرخو الأدب في أصل نشأة الموشح: هل هو من ابتكار المغاربة، باعتباره تطويراً للشعر المسمط، أم هو من استحداث شعراء الأندلس بتأثير الحياة الجديدة والولكلور الغنائي المحلي. إنها مسألة تاريخية أدبية لا تهمّنا في هذا السياق بالذات، وإن كنا نميل إلى الأخذ بالرأي القائل إنّ هذا المبني الإيقاعي الجديد وليد البيئة الجديدة في الأندلس.

يقوم الموشح على وحدات سيمترية، تسمّى كل وحدة منها بيتاً، ويتألّف كلّ بيت من عدد ثابت من الأسطر؛ 3-4 أسطر ذات قافية خاصة بها هي الدور، وتلحق القافية فيه الصدر والعجز عادة، ومن قفل يضمّ سطراً أو اثنين، يُلترم فيه نظام تقنية ثابت على امتداد الموشح، فيشكّل "لازمة" تتكرّر في كل قفل. باختصار كان الموشح تجدیداً في الإيقاع الشعري تمثّل في تنوع القافية وتنقيط السطر الشعري في القفل إلى أكثر من قسمين أحياناً. إلا أنّ الموشح، من ناحية أخرى، لم يكسر البنية البيئية في الإيقاع التقليدي، ولم يلغ القافية رغم التنويع فيها. بل إن القافية في الموشح "المركب" غالباً ما تشكّل عبئاً يفوق ما تقتضيه القصيدة التقليدية أيضاً. بكلمة أخرى، يبدو أن ابتكار الموشح لم ينشأ نتيجة رؤية جديدة للحياة والشعر انعكست في جميع مقومات القصيدة، بما فيها الإيقاع، بل اقتصر "التجديد" على الشكل الإيقاعي دون غيره. ذلك أن الصور الشعرية، والمعجم الشعري، والمباني، لم تخرج جميعها عن المألوف المكرر في الشعر المشرقي، بل عانت في أحياناً كثيرة من الركاكة والابتدا والتسطيح أيضاً. هذه السمات المتناقضة في الموشح: تجدید في الإيقاع، وإن كان محدوداً، وتقليد تام للشعر المشرقي في الألفاظ والمباني والتشبيهات والصور الشعرية، تشير في رأينا إلى أن دواعي التجديد كانت "خارجية" فعلاً؛ استجابة للحياة الجديدة وفنون الغناء والتلحين و مجالس الطرف في تلك البيئة، فانعكست في الإيقاع فحسب دون أن تمسّ جوهر القصيدة. ذلك ما يجعلنا نميل، كما أسلفنا، إلى اعتبار الموشح "منتجاً" إندلسيّاً، كان التجديد فيه في السطح؛ في الإيقاع فحسب، استجابة للبيئة الجديدة والولكلور الشعبي هناك، إلا أن هذه المسألة الخلافية لا تتصل طبعاً بنطاق بحثنا هذا.

في العصر الحديث بدأ التغيير الحقيقي في إيقاع القصيدة، بطيئاً أول الأمر وسرعاً بعد الحرب العالمية الثانية. إلا أنه تغير مطرد، وإن اختلفت وتيرته، وباتجاه واحد: الابتعاد التدريجي عن الإيقاع الكلاسيكي والخطابية التقليدية. بل يمكننا القول، إذا عمدنا إلى التعميم، إن العلاقة بين العناصر الإيقاعية في القصيدة والمقومات الفنية الأخرى فيها، هي علاقة ضدية في أغلب الأحوال: إذا طغت الأولى انحرست الثانية، والعكس بالعكس!

هذا الانحسار التدريجي المطرد في الإيقاع يمكن تفسيره بعاملين أساسين: الأول أن استهلاك الشعر في العصر الحاضر انتقل تدريجياً من استهلاك سمعي إلى استهلاك قرائي. لم يُعد الشاعر "يقف على نثر من الأرض"، أو في حضرة المدح، منشداً قصيده أمام جمهوره، فتتفاوت أسماعهم قبل عقولهم. الصحف والكتب أصبحت تدريجياً "منابر" الشعر، يتلفّأه فيها مستهلكوه بعيونهم قبل آذانهم، ويحاولون استيعابه في الفكر والخيال، مجرّداً إلى حدّ ما من إيقاعه الخارجي المتمثل في الوزن والقافية. العامل الثاني أن الإنسان العربي المعاصر، ونحن هنا لا نتحدث عن انقلاب فجائي طبعاً، غداً أرقى حساسية وأرفع ذوقاً منه في القرون الغابرة، بحكم الثقافات والمعارف الحديثة في جميع مجالات الحياة. هذا الرقيّ الفكري المعرفي من الطبيعي أن ينتقل بالذاتية الفنية أيضاً من الصخب والإيقاع العالي إلى الحفوت والهمس والهدوء في إيقاع الشعر. أشبه بانتقال دائفة المرء، أو المجتمع، تبعاً للرقيّ الحضاري الفكري التقافي، من استساغة الموسيقى الشعبية الصاخبة إلى الاستمتاع بالموسيقى الكلاسيكية الهايئة بعيداً عن الصخب والضجيج. ولعلّ هناك سبباً ثالثاً هو اطّلاع الشعراء المعاصرين، والمتقدّمين أيضاً، على الشعر الأوروبي مترجمًا أو في لغاته الأصلية. ذلك أن الإيقاع في هذا الشعر، حتى في لغاته الأصلية، بطيء خافت، لا يدانى ما في الشعر العربي من خطابية وجهارة. على كلّ حال، أيّاً كانت الأسباب فالنتيجة واحدة: تحول الذاتية الفنية لدى الإنسان العربي المعاصر، والشاعر المعاصر بوجه خاص، من الإيقاع الخطابي الصاخب إلى الهمس الخافت، تدريجياً طبعاً، ولكن في اطّراد مستمرٍ.

الشعر بالذات، بخلاف الجوائز الأدبية الأخرى، كان تأثيره بالثقافات الوافدة متآخراً وبطيئاً أول الأمر. إذا كانت الجوائز الأدبية الأخرى، الرواية والقصة القصيرة والمسرحية، جوائز جديدة استقيناها بشكلها المعروف من الغرب، ما في ذلك شكّ، فالشعر جائز أدبي عريق يزيد عمره عن ألفي سنة، وهو إلى ذلك "ديوان العرب" ومخترتهم. لذا كان طبيعياً أن يتأنّى هذا الشعر على التأثير الفوري بالأدب الغربي والثقافات الوافدة. بل إنّ بداية التجديد في الشعر كانت في الواقع ارتداداً إلى "عصره الذهبي" في الدولة العباسية، متخاططاً قروناً طويلة من الجمود واللهو اللغطي والابتذال في "عصر الانحطاط". على هذا النحو نشأت المدرسة الأولى في الشعر الحديث، المدرسة الكلاسيكية الجديدة، بريادة البارودي وزعامة شوقي. فالشعر الكلاسيكي، في العصر العباسى بوجه خاصّ، كان القدوة في نظر هؤلاء الكلاسيكيين الجدد؛ كان همّهم في الأساس العودة بالقصيدة العربية إلى غابر مجدها، و المعارضة فحول ذلك العصر، أكثر من محاولة التجديد في المقومات الفنية في القصيدة. بل ظنّ شعراء الكلاسيكية الجديدة أنّهم يقدرون على التجديد في الموضوعات؛ كتابة الشعر

السياسي أو الوطني أو الاجتماعي، والإبقاء في الوقت ذاته على المبني الإيقاعي التقليدي بكلّ مقوماته. على هذا النحو كان نصيبيهم من التجديد في اللغة الشعرية، في الواقع، ضئيلا تماماً. وفي إيقاع القصيدة بالذات لم يطرأ تغيير يذكر، سوى انتقال "الزعامنة" في قصائدهم من الطويل إلى الكامل الذي [5] "أصبح معبود الشعراء، وهو أيضاً البحر الذي يستمتع به جمهور المستمعين من محبي الشعر [...]" أما الطويل فيظهر أنه لم يعد يناسب العصر الحديث". بختصار: كما كان تجديد الكلاسيكيين الجدد هامشياً في الفن الشعري عام، اقتصر تجديدهم الإيقاعي، في الأساس، على الانتقال من الطويل إلى الكامل. قد يكون الكامل أقلّ خطابية وأكثر تنويعاً وتلويناً من الطويل، إلا أنه يظلّ مع ذلك إيقاعاً كلاسيكياً متميّزاً، ما في ذلك شك. مرة أخرى أجذني مضطراً إلى التذكير إننا هنا نتناول التيار المركزي المهيمن على القصيدة في هذه الفترة، متغاضين عن النتاج الهامشي، من شعر تعليمي وإخوانيات وأناشيد وما شابه، الذي يدخل أحياناً دواوين بعض الشعراء.

بداية التجديد الحقيقي في العصر الحديث كانت، بلا شك، في الشعر المهجري، والشمالي منه بوجه خاص، في أواخر القرن التاسع عشر ومطلع القرن العشرين، بزعامة جبران خليل جبران وتنظير رفيقه ميخائيل نعيمة في الغربال (1923). التجديد هنا كان شاملًا، لا في السطح كما رأينا في الشعر الأندلسي. كان تجديداً بعيد المدى في رؤية العالم والحياة والناس، وتجديداً كبيراً في الشعر، تبعاً لذلك، أصاب كلّ مقومات القصيدة، بما فيها طبعاً الإيقاع موضوع مقالنا هذا. كانت المدرسة المهجوية ثورة "رومانسية" على كلّ مؤسسات المجتمع ومواضعاته التقليدية، بما في ذلك المدرسة الكلاسيكية الجديدة بزعامة الشاعر أحمد شوقي. لم يعد الشاعر لسان القبيلة ونديم السلطان، وإنما هو "نبيٌّ" وفيلسوف ومصوّر وموسيقي وكاهن"، بكلمات نعيمة في غرباله. هذا التغيير الراديكالي في الرؤية والأدابة أصاب الإيقاع أيضاً، كما أسلفنا، حتى أن نعيمة لم ير الوزن والقافية من ضرورات الشعر أصلاً: [6] "كما أن الله لا يحفل بالمعابد وزخرفتها بل بالصلوة الخارجة من أعماق القلب، هكذا النفس لا تحفل بالأوزان والقوافي بل بدقة ترجمة عواطفها وأفكارها [...] فلا الأوزان والقوافي من ضرورة الشعر كما أن المعابد والطقوس ليست من ضرورة الصلاة والعبادة".

على هذا النحو كتب المهجريون لأول مرة في هذا العصر شعراً لا يتقيّد بوزن ولا بقافية، سماه أمين الريحاني الشعر المنشور مِرَّةً، والشعر الحرّ الطليق أخرى. هكذا يصف الريحاني هذا الشعر في كتابه "أنتم الشعراء": [7] "يدعى هذا النوع من الشعر بالإفرنجية *vers libre* وبالإنكليزية *free verse* – أي الشعر الحرّ الطليق. وهو آخر ما اتصل إليه الارتقاء الشعري عند الإفرنج وبالأخصّ عند الإنكليز والأميركيين". أشهر من كتب هذا النوع من الشعر، المعروف في تاريخ الأدب المعاصر باسم الشعر المنشور، هم جبران ونعيمة والريحاني، في مطلع القرن العشرين خاصة. إلا أن الشعر المنشور لم يلاق قبولاً واسعاً بين قراء العربية وشعرائها على حدّ سواء؛ إما لأنّه ظهر قبل أوانه، أو لأن المبني المقطوعي بالذات (*strophic*) كان أكثر موافمة للروح الرومانسية المهيمنة آنذاك، بحيث يمكن اعتبار الشعر المنشور طفرة راديكالية عارضة في إيقاع الشعر الحديث.

بالإضافة إلى الشعر المنثور، كتب المهجريون في الأساس شعراً التزموا فيه الوزن والقافية، إلا أن التجديد فيه كان شاملًا، سواء من حيث موضوعاته، أو لغته الشعرية، أو إيقاعه. في الشكل الإيقاعي، وهو ما يهمنا هنا، اتخذوا المبني المقطوعي شكلاً مركزاً باعتباره يوافق الروح "الرومانسية" الغالبة بوضوح على كل نتاجهم. تتالف القصيدة في هذا الشكل من مقطوعات/أجزاء، وفي كل مقطوعة عدد ثابت من الأبيات/الأسطر، ونظام ثابت من التفعية، وتنالو جزئية أو زاوية من موضوعة القصيدة بحيث تشكل المقطوعات مجتمعة قصيدة متكاملة تتمتع، في الأغلب، بالوحدة الموضوعية، والوحدة العضوية في أحيان كثيرة. المبني المقطوعي المذكور لا يكاد يختلف في الجوهر عن مبني الموشح، إلا أن المهجريين لم يغالوا في القافية مغالاة الأندلسين، ولم يتزموا عادة بقل/لأزمة تتكرر في نهاية كل مقطوعة. كذلك عمد المهجريون، غالباً، إلى الأوزان القصيرة، والبحور المجزوءة، وأكثروا من القافية المقيدة، وفي ألفاظ سهلة سائفة، وهو ما جعل مناهضיהם يتهمونهم بالضعف والركاكة والخروج على الأعراف المرعية في القصيدة، وفي اللغة أيضاً! باختصار يمكن القول إن المهجريين خطوا، بتجديدهم المذكور، خطوة حاسمة على طريق التخلص من الخطابية التقليدية، والانتقال بالشعر العربي إلى إيقاع خفيف خافت؛ ما دعا الناقد المعروف محمد مندور، في "في الميزان الجديد"، إلى تسميته، بحق، الشعر المهموس.

لعلّ نعيمة بالذات، في مجموعته الشعرية الوحيدة "همس الجفون"، هو خير من يمثل بشعره كل التجديديات المذكورة، المضمونية والأسلوبية، والإيقاعية. موضوعة هذا المقال طبعاً. فهي قصيدة لنعيمة باسم "أغمض جفونك تبصر"، مثلاً، تتمثل كل هذه التجديديات بوضوح:[8]

إذا سماوْك يوماً تحجّبْت بالغيوم
أغمضْ جفونك تبصرْ خلف الغيوم نجوم

٦٩

والأرض حولك إما توشّحت بالثلوج
أغمضْ جفونك تبصرْ تحت الثلوج مروج

٦١

وإنْ بُلّيت بداء وقيل داء عياء
أغمضْ جفونك تبصرْ في الداء كل الدواء

في المشرق أيضا ظهرت في مطلع القرن العشرين، بتأثير الثقافة الغربية، وأدب المهجر ربما، جماعة الديوان؛ عباس محمود العقاد وإبراهيم المازني وعبد الرحمن شكري، ثم مدرسة أبوالو بقيادة أحمد زكي أبو شادي. والجماعتان المذكورتان لا تختلفان في الجوهر عن المدرسة المهجرية، وهو ما دعا العقاد إلى كتابة مقدمة الغربال مناصراً موقفاً نعيمة الفكرية والفنية، قائلاً:[9] "شعرت وأنا أتابع قراءة هذه الصفحات بما تشعر به القافلة المبنية في المفازة السحرية إذا ارتفعت لها قافلة أخرى تتندى الخليفة التي خرجت تتندى، وأوشكت أن ترتد عنها يائسة". إلا أن المدرسة المهجرية، بحكم ظروفها السياسية والفكرية والثقافية، كانت أجرأ على التجديد، وأبعد أثراً في الشعر المعاصر، بحيث يمكن القول إنها أهم مدرسة تجديدية عرفها الشعر العربي المعاصر حتى الحرب العالمية الثانية.

في أواخر الأربعينيات من القرن العشرين، بعد الحرب العالمية الثانية، وفي العراق بالذات، كان التجديد الأكبر في إيقاع القصيدة العربية لأول مرة في تاريخ الشعر العربي، غامر شعراء العراق بدر شاكر السيّاب وناظك الملائكة وعبد الوهاب البياتي، وبهذا الترتيب أيضاً، في كسر قالب البياتي في القصيدة. يلفت النظر، في هذا السياق، أن ثلاثة كانوا من خريجي مدرسة المعلمين العالية في بغداد، حيث تعزفوا الشعر الإنجليزي عن كتب، فكان ذلك فيما يبدو، بالإضافة إلى التغيرات الموضوعية الكبرى بعد الحرب، من العوامل التي عزّزت في نفوسهم الرغبة في التغيير والتجدد. لا يتسع المجال هنا للخوض في المسألة الخلافية، التي شغلت كثيرين من الشعراء والنقاد، حول أول من أخذ بالمبني الإيقاعي الجديد: السيّاب أم الملائكة. نكتفي فقط، في تبرير الترتيب الذي أخذنا به أعلاه، بالإشارة إلى أنَّ الملائكة زعمت في كتابها "قضايا الشعر المعاصر" أنها أول من كتب "الشعر الحر"[10]، كما دعته هي، في قصidتها "الكوليرا"، إلا أنها تعترف بنفسها في مقدمة مجموعتها "شظايا ورماد" [11] أنَّ القصيدة مقطوعية، وهي كذلك فعلاً؛ تتشكل كل مقطوعة فيها من 13 سطراً، وفي نظام سيمترى صارم من حيث طول الأسطر ونظام التقنية، دونما تغيير فيه أو تبدل، بحيث تتطبق كل مقطوعة على آخرها تمام الانتظام!

يدرك مؤرخو الشعر الحديث أيضاً، في هذا السياق، نماذج معدودة من أشعار مدرسة الديوان ومدرسة أبوالو، خرج فيها أصحابها على البياتي، أو بعض الأصوات التي نادت بتحطيم " عمود الشعر" مثل: أحمد زكي أبو شادي، خليل شبيوب، نقولا فياض، علي باكثير، مصطفى بدوي، لويس عوض. إلا أنَّ هذه النماذج والأصوات جميعها ظلت في نطاق التجريب والتنظير، أما لأنَّ الظروف الموضوعية لم تكن بعد مهيأة لهذه الثورة الحقيقة، قبل الحرب العالمية وضياعها الأنماط السائد، أو لأنَّ أصحاب هذه النماذج والدعوات لم يملكون المواهب الشعرية القادرة على إنجاز هذا التغيير الجريء في نتاج شعري راقٍ يشكل قدوة ثُحتذى لمن يرغبون في كتابة شعر جديد.

يتمثل التغيير الأساسي، في المبني الإيقاعي الجديد، في كسر البياتي، كما أسلفنا. لم تعد القصيدة الجديدة تتشكل من أبيات ذات سطرين، سيمترية متساوية الطول، تختتمها القافية فتشكل "حاجزاً" إيقاعياً ومعنوياً بين البيت وتاليه، بل من أسطر تطول أو تقصر تبعاً

لرغبة الشاعر. ولم يعد للقافية أيضا نظام ثابت يُفرض على القصيدة مسبقاً، كما في المبني الكلاسيكي أو المقطوعي، بل تركت الحرية للشاعر كاملة في الأخذ بنظام القافية الذي يراه موافقاً للقصيدة. هذه "الحرية" التي مارسها الشاعر في تحديد طول السطر ونظام القافية، جعلت نازك الملائكة تسمى هذا المبني الإيقاعي الجديد "الشعر الحر"، وهي تسمية غير دقيقة طبعاً، لأن المبني الجديد لم يتخل عن الوزن ولم يتخل عن القافية، كما هي الحال في "الشعر الحر" في الغرب. لذا اقترح النقاد تسميات أخرى كثيرة، إلا أن مبني التفعيلي، أو المبني التفعيلي، في رأينا، هي أبسط التسميات وأقربها إلى تشخيص هذا المبني الجديد.

ترى الملائكة أيضاً، في مقمة مجموعتها "شظايا ورماد"، أن هذا المبني الإيقاعي الجديد "ليس خروجاً على طريقة الخليل، وإنما هو تعديل لها". صحيح أن شعر التفعيلة أبقى على الوزن والقافية، كما أسلفنا، إلا أن التغيير المذكور أعلى لم يكن تغييراً هامشاً، بل كان تغييراً جزرياً واسعاً اختلف الروية والصورة واللغة والمعجم الشعري في نتاج المجددين بعد الحرب العالمية الثانية، وفتح القصيدة على مصراعيها للتغيرات الفكرية والفنية الحديثة الوافدة من الغرب.

عن كسر البيتية المذكور في المبني التفعيلي، نجمت ظاهرتان هامتان، كان لهما أبعد الأثر في تشكيل القصيدة الجديدة. الظاهرة الأولى هي ظاهرة إيقاعية؛ ظاهرة التدوير. والتدوير في القصيدة الكلاسيكية هو التقاء الصدر والعجز من البيت في كلمة واحدة؛ أو بكلمة أخرى انقسام الكلمة إيقاعياً بحيث ينتمي بعضها إلى الصدر، والبعض الآخر إلى العجز، وأكثر ما يرد التدوير، في المبني الكلاسيكي، في المجموعات، وفي البحر الخفيف بشكل خاص. أما في المبني التفعيلي، حيث زال نظام الشطرين، فالتدوير يقع بين السطر وتاليه طبعاً، وقد يمتد إلى عدد من الأسطر يطول أو يقصر وفقاً لرغبة الشاعر. على هذا النحو، لم يعد آخر السطر هو آخر الجملة الإيقاعية أيضاً، إذ يؤدي توقف القارئ في آخر السطر المدور إلى ثلم التفعيلة المشتركة بين السطرين. بذلك يسهم التدوير في المبني التفعيلي في الحد من ارتفاع الإيقاع، كما هي الحال في الخرم في أول البيت الشعري الكلاسيكي. بل إن بعض الشعراء ذهروا بظاهرة التدوير إلى أبعد مداها، فكتبو القصيدة المدور؛ وتمثل هذه في كتابة قصيدة من صفحة أو أكثر، في أسطر ممتلة من الهاشم إلى الهاشم، وفي إيقاع مدور متواصل تكاد تخفي فيه القافية تماماً، وتختفي فيه القصيدة بزي النثر كتابةً وعلامات ترقيم.

105

١٠٥

الظاهرة الثانية هي ظاهرة نحوية/معنوية، تسمى في العروض الكلاسيكي التضمين، أو التتميم. والتضمين هناك هو عبارة عن اتصال بين حيوانين بحثيث يشكلان جملة نحوية واحدة. تعتبر هذه الظاهرة عيباً من عيوب القافية في العروض الكلاسيكي، وذلك لأن البيت في هذه الحالة لا يكون مستقلاً ينتهي معناه عند القافية، مما يجعل دون وقوف الشاعر، وهو ينشد قصيده في هذا الموضع. لهذا السبب، فيما يبدو، كان التضمين مذموماً في الأساس، حين يكون أقرب من القافية، أو يقع في القافية بالذات، كما يستنتاج من الأمثلة القليلة المكررة التي توردها كتب النحو والعروض عادةً. في المبني التفعيلي الجديد شاع

التضمين في نتاج الشعراء المجددين جميعاً، بحيث غداً "حجر الزاوية" بعد أن كان عبياً في المبني العمودي، كما ذكرنا. وهو أمر طبيعي في القصيدة الجديدة يسهم في تدفق النص، متخطياً وقفة القافية نحوياً، بعد أن تخطتها التدوير إيقاعياً. يجدر بالذكر هنا أن الملاكمة، في كتابها الارتكاسي المذكور، "قضايا الشعر المعاصر"، عارضت ظاهرة التدوير هذه بشدة، وعارضت تشكيل السطر من عدد فردي من التفعيلات، تبعاً لموقفها وذوقها المحافظين، فلم يكن لهذه المعارضة أيّ أثر في شيوخ ذلك، بل اعتباره من سمات التجديد الحقيقي في تشكيل المبني التفعيلي في الشعر الحديث، منذ ظهوره وحتى اليوم. هذه التغييرات المبنوية في الشعر التفعيلي اقتربت بالقصيدة المعاصرة خطوة أخرى من النثر، سواء في كسر الخطابية الطاغية في الإيقاع العمودي، أو في الشكل، بحيث غدت علامات الترقيم المتبعة في النثر المعاصر، عادة، ضرورة من ضرورات المبني الجديد، بحرص عليها الشاعر المرهف، ويطليها القاري الجاذق، إبان تلقيه النص وتعققه. في هذا السياق، يجدر بالذكر أن الشاعر المبدع بدر شاكر السيّاب كان أول من الفت إلى ضرورة رسم علامات الترقيم في المبني التفعيلي الجديد، في مقدمة لكتابه الشعري "أساطير"، سنة 1950.

كان طبيعياً أن يلاقي الشعر التفعيلي معارضة شديدة من المحافظين، النقاد والشعراء، بحيث شهدت الفترة المباشرة بعد ظهوره معركة ضارية بين أنصاره ومعارضيه. ولم تكن هذه المعركة فنية موضوعية دائماً، بل تخلّتها أيضاً دعوى فكرية إيديولوجية لا صلة لها بالشعر في كثير من الأحيان. إلا أن المبني التفعيلي انتصر آخر الأمر، شأن كل جديد تملّه ظروف الحياة الجديدة، بحيث غداً بعد عشر سنوات على ظهوره، في أواخر الخمسينيات، الشكل الإيقاعي المهيمن في القصائد المنشورة في الدوريات والمجموعات الشعرية المطروحة في السوق. فقد أحصى ش. موريه، في كتابه "الشعر العربي الحديث" [12]، 759 قصيدة في ثلاث وعشرين مجموعة، لخمسة عشر شاعراً، صدرت حتى عام 1962، فوجد 515 منها تتتمى إلى الشعر التفعيلي! ولعل في نشر شعراء كثيرين، في تلك الفترة، قصائد كلاسيكية بالإيقاع، ينثرون فيها البيت الواحد على سطرين أو أكثر، إيهاماً بالمبني التفعيلي، خير دليل على انتصار الشكل الجديد واحتلاله المركز في النتاج الشعري آنذاك.

في أول العهد بالشعر التفعيلي، كانت للبحر الكامل هيمنة واضحة على هذا المبني الجديد. لم يتحرّر الشعراء تماماً، في المرحلة الأولى من المبني التفعيلي، من الكامل الخطابي الذي ألغوه في شعر الكلاسيكية الجديدة قراءة، وكتابة أحياناً. فالكامل من البحور البسيطة التي تتشكل من التفعيلة ذاتها، متفاعل، تكرر ستّ مرات، وهو بذلك أكثر طواعية من البحور المركبة لكتابه المبني التفعيلي الذي يتتشكل سطره من عدد متغير من التفعيلات. بل إن بداية المبني التفعيلي أبقت إلى حد بعيد على القافية، المقيدة غالباً، دونما تدوير كثير تبعاً لذلك، بحيث تبدو النماذج الأولى منه، في كثير من الأحيان، قريبة إيقاعياً من المبني الكلاسيكي التقليدي. ولعل قصيدة "السوق القديم" لبدر شاكر السيّاب [13]، المكتوبة في البحر الكامل، الحافلة بالقوافي حتى لا يكاد يخلو سطر منها، بالإضافة إلى "الظاهرة الواوية" البارزة في بدايتها؛ لعلها خير ما يمثل المرحلة الأولى المذكورة، بكلّ سماتها: "الليل والسوق القديم /

خففت به الأصوات إلا غممات العابرين / وخطى الغريب وما تبتُّ الريح من نغم حزين
/ في ذلك الليل البهيم".

لم تطل "زعامة" الكامل في المبني التفعيلي الجديد، إذ سرعان ما احتلَّ الرجز هذه المكانة بشكل واضح. في إحصائية موريه المذكورة، يشكّل الرجز 171 قصيدة، وإذا أضفنا إليه السريع، وهو يتشكّل من التفعيلات مستقعلن مستقعلن فاعلن، بحيث يجوز لنا اعتباره "تنويعة" من إيقاع الرجز، يصبح عدد القصائد في هذا الإيقاع 253 قصيدة، بينما تراجع الكامل إلى 143 قصيدة فقط[14]. وفي مجموعة صلاح عبد الصبور الأولى، "الناس في بلادي" (1956) يشكّل الرجز حوالي 46 بالمئة من القصائد (11 من 24). ولعلَّ شعر البياتي بالذات هو أكثر ما يمثل ارتفاع الرجز على حساب الكامل في الشعر التفعيلي: ففي مجموعة عنه التفعيلية الأولى "أباريق مهشمة" (1954)، كان الكامل 25 من 37 قصيدة ولم يتضمن من الرجز شيئاً؛ في "المجد للأطفال والزيتون" (1956)، الكامل 20 من 36 والرجز 5؛ في "أشعار في المنفى" (1957)، الكامل 1 من 21 والرجز 8؛ في "النار والكلمات" (1964)، الكامل 3 من 34 والرجز 21؛ وكانت مجموعة "عشرون قصيدة من برلين" (1959) كلها من الرجز. على هذا النحو انتشل المبني التفعيلي الرجز، في المرحلة المذكورة، من ابتداله الذي لازمه في الشعر القديم وفي المدرسة الكلاسيكية الجديدة، على حد سواء!

تعتبر غلبة الرجز على هذا النحو الواضح، بعد أن كان سابقاً "حمار الشعراء"، محطة حاسمة أخرى في المسار المطرد المذكور من الخطابية العالمية إلى إيقاع النثر. ذكرنا آنفاً بالتفصيل ما يميّز الرجز من سمات "نثرية" و"حياتية"، بحيث يقترب في أحيان كثيرة من إيقاع الكلام العادي، وهذه الخصائص بالذات هي ما وافق الحساسية الشعرية الجديدة لدى شعراء المبني التفعيلي. يجدر بالذكر، في هذا السياق، أنَّ الفترة المذكورة، منذ ظهور المبني التفعيلي حتى أواسط الستينيات، بعد ثورة 1952 في مصر، وارتفاع المد الناصري بوجه خاص، شهدت أيضاً غلبة الشعر "الملتزم" في البلاد العربية كلها، ما شكّل عامل آخر في هيمنة الرجز، رغبة في الاقتراب من إيقاع الحياة؛ من نضال "الجماهير" في سبيل الحرية والاستقلال والاسترالية.

لعلَّ أكثر ما يدلُّ على سمات الرجز المذكورة، من تراجع بارز في الإيقاع، بحيث يقترب في نماذج كثيرة من إيقاع النثر، ما لا يراه هذا "البحر" في كتاب نازك الملائكة، "قضايا الشعر المعاصر"، من نقد شديد فصلت فيه "عيوبه" الكثيرة. اعتمدت الملائكة في نقدها للشعر التفعيلي من الرجز، وفي كتابها كلُّه، على "قانون الأذن العربية" أو الأذن الملائكية، إذا توخيَّنا الدقة. وهي أذن كلاسيكية محافظة تماماً حاولت تقوين وتقييد هذا المبني الجديد[15] "وكما كان اعتماد الخليل، في ضبطه للبحور والسقطات في زمانه، على حسنه الشعري، وذوقه وما يحفظ من الشعر العربي، فقد كان اعتمادي أنا أيضاً على حسني الشعري وذوقني وما أحفظ من الشعر العربي". لذا لم يكن غريباً أن تشير الملائكة إلى أنَّ[16] "الرجز أسرع انزلاقاً من الكامل إلى النثرية وضعف الموسيقى، على الرغم

مما نراه في سهولة النظم على الرجز [...] ومصدق ما نقول أن أخطاء الشعراء في الشعر الحر المكتوب على وزن الرجز أكثر بكثير من أخطائهم في ذلك الشعر وهو مكتوب على البحر الكامل". بهذه الرؤية عابت الملائكة على الرجز التفعيلي المزج بينه وبين السريع، وإبراد تفعيلة مستعملة في ضربه، والإكثار فيه من الزحاف[17]. وللتمثيل على هذه "العيوب" ، أوردت سطراً من قصيدة للشاعر صلاح عبد الصبور - "وгин يقبل المساء يقر الطريق والظلام محة الغريب" . - زاعمة أنه يجمع ثلاثة من خمسة من عيوب الشعر الحر، بحيث أصبح هذا السطر، بسبب الزحاف في الأساس، "ركيك الإيقاع، ضعيف البناء، منفراً للسمع". ليست غايتنا هنا بالطبع مناقشة موافق الملائكة الارتديدية من شعر التفعيلة في كتابها المذكور. من ناحية أخرى نريد القول إن الملائكة بموافقتها تلك تؤكد خير تأكيد ما ذهبنا إليه من ابتعاد الإيقاع في الرجز التفعيلي عن الإيقاع الخطابي الذي ألفته "أذن" الملائكة، والانتقال بالشعر الجديد خطوة حاسمة على الطريق المؤدي، في نهاية المطاف، إلى هجر الإيقاع الخليلي تماماً. من هذا المنظور، يمكننا ببساطة اعتبار "العيوب" كلها، التي أشارت إليها الملائكة في كتابها، تجدیدات هامة أنجزها شعراء المبني التفعيلي في إيقاع القصيدة الجديدة!

بالإضافة إلى الرجز "المبتذر" في الشعر الكلاسيكي، أكثر شعراء التفعيلة أيضاً من كتابة المتقارب. هذا البحر أيضاً يعتبر من البحور الهمامية في الشعر القديم، بسبب إيقاعه السهل الرشيق وأوتاده المتلاحقة، بحيث لا يوافق خطابية وفخامة الموافق الكبيرة الجادة. يتشكل المتقارب من فولن (ن - / ن -) تكرر ثمانى مرات أربع في كل سطر، ويجوز في ضربه أن يكون صحيحاً، أو مخدوفاً، أو مقصوراً أيضاً (ن - - / ن - / ن -) . والتلوّع الثالث من الضرب بالذات وافق القافية المقيدة المردوفة التي أكثر منها الشعراء في العقدتين الأوليين من استحداث الشكل التفعيلي. لعل أشهر قصيدة كُتبت في المتقارب التفعيلي في المرحلة الأولى هي قصيدة عبد الرحمن الشرقاوي، "خطاب مفتوح من أب مصرى إلى الرئيس ترومان". كتب الشرقاوى هذه القصيدة في باريس سنة 1951، ونشرت في كتاب مستقلّ سنة 1953، فلاقت انتشاراً واسعاً في كلّ البلاد العربية[18]. كذلك يحتلّ المتقارب الصدارة في مجموعة نازك الملائكة الثانية، "شطايا ورماد" (1949) حيث التجديد الإيقاعي بكتابه المبني التفعيلي، في قصائد ذاتية تغلب عليها نغمة الحزن الرومانسية. في هذه المجموعة، يشكّل المتقارب 7 قصائد من أصل 32، أما الكامل المهيمن على السنوات الأولى من الشعر التفعيلي فاقتصر على 5 قصائد فقط. لا شكّ أنها واقعة ذات دلالة في دراسة شعر الملائكة في تلك الفترة المبكرة من حياتها ونتاجها، خصوصاً إذا قارناها بمجموعة السيّاب "أزهار وأساطير" (1947، 1950) حيث يحتلّ الكامل بالذات الصدارة (12 من أصل 29)، وب يأتي المتقارب في المرتبة الثانية (8 قصائد)، أو بمجموعة البياتي "أبريق مهشمة" (1954) التي يهيمن عليها الكامل تماماً (25 من أصل 37) ويقتصر المتقارب على قصيدة واحدة فقط. في شعر محمود درويش أيضاً نجد المتقارب بنسبة قليلة في مجموعاته الأولى، ثم يطغى بشكل واضح في مجموعاته بعد 1972، فتقتصر

مجموعاته "ورد أقل" (1986)، "سرير الغربية" (1999)، "حالة حصار" (2002) على المقارب، متداخلاً مع المدارك أحياناً!

الوزن الثالث الذي انتقل، في المبني التفعيلي، من الهامش إلى المركز، هو الخبب. يتسلّل الخبب المعروف في الشعر الكلاسيكي من تكرار فَعْلُن / فَعْلن (ن ن - / - -) ثمانية مرات، أربع في كل شطر، كما في قصيدة الحصري الشهيرة "يا ليل الصبُّ متى غدُّه" وعارضاتها، ولا تنخله تفعيلة المدارك الصححة فاعلن (- ن -) في كلّ الفصائد المعروفة من هذا الوزن، رغم اعتبارها أصلاً لتنويعي الخبب المذكورتين. يضاف أيضاً أن فاعلن إذ شُعّت، بلغة العروضيين، (- ن - < -) إنما يصاب وتدّها المجموع، وهي علة في اصطلاحهم لا زحاف؛ أي أنه تغيير جوهري في التفعيلة، يكتبها في رأينا إيقاعاً مغايراً لإيقاعها الأصلي. لذا، نرى ضرورة الفصل بين الخبب (ن ن - / - -) والمدارك (- ن - / ن -)؛ بحيث يشتراكان في فَعْلن (ن ن -)، وتختص فاعلن (- ن -) بالمدارك، وفَعْلن (- -) بالخبب، فلا تلتقي هاتان عادة في جملة إيقاعية واحدة.

الخبب إذن هو الوزن الذي شاع في الشعر التفعيلي، وفي المرحلة الثانية بعد ستينيات القرن العشرين بشكل خاص. إلا أن الخبب في الشعر التفعيلي شهد تغييرين هامين في قصائد هذه المرحلة، ربما للتخفيف من إيقاعه السريع المتلاحق:

التغيير الأول هو التنويع في الضرب، في آخر السطر. بالإضافة إلى تنويعي الخبب المذكورتين أعلاه، نجد الضرب في آخر السطر يختتم بالتنويعات الآتية أيضاً: - ه (فَعْلُن)، - ه / ن - ه (فَعْلَانُ / فَعْلَانُ)، بالقافية المقيدة طبعاً، ما يخفّف من إيقاع الخبب النابض، ويقرّبه من إيقاع الحديث العادي. يقول البياتي، مثلاً، في مقطع مستقلٍ من قصيدة "حب تحت المطر" [19]: كان يراها في كلِّ الأسفار / في كلِّ المدن الأرضية بين الناس / ويناديهَا في كلِّ الأسماء.

التغيير الثاني في الخبب التفعيلي تمثل في إدراج تنويعة جديدة في ثابيا السطر، أو الحشو في اصطلاح العروضيين، هي فاعلن (- ن ن)، وهي [20] "تنويع جديد لم يقع فيه أسلافنا. ذلك أننا نحوال فَعْلن إلى فاعلن. وليس في الشعراء، فيما أعلم، من يرتكب هذا سواي". حاولت الملائكة تبرير هذه التنويعة، لأنها وردت في شعرها طبعاً، بالزعم أن فَعْلن = فاعلن موسيقياً، ما " يجعل ورود فاعلن في الخبب سائغاً مقبولاً ". ليس من شأننا هنا مناقشة زعمها هذا، وقد نقشها غيرنا، [21] ولا نسبة هذا التجديد إلى نفسها. ما يهمّنا هنا أن هذه التنويعة أيضاً تخفّف من إيقاع الخبب السريع، شأنها في ذلك شأن الأضرب المذكورة أعلاه، وهو ما دعا الملائكة وكثيرين غيرها من شعراء التفعيلة إلى الأخذ بهذه التنويعة، بل الإكثار منها في قصائدهم.

لهذه السمات في الخبب، انتشر هذا الإيقاع في الشعر التفعيلي، قليلاً في أول المرحلة، طاغياً في مراحل متقدمة، وعند شعراء بالذات دون غيرهم. عبد الوهاب البياتي، مثلاً، لا نكاد نعثر على قصيدة من الخبب في المجلدين الأول والثاني من ديوانه، حيث يطغى

الرجز تماماً. إلا أنه إذ "يهندي" إلى الخبب في المجلد الثالث، يغدو هذا الإيقاع إيقاعاً مركزياً في شعره، بل إن مجموعته[22] "قمر شيراز" (1975) مكتوبة كلّها في الخبب التفعيلي عدا خمس صفحات فقط في الرجز! إذا نظرنا في شعر صلاح عبد الصبور أيضاً نجد صورة أكثر دلالة بشأن الخبب ومكانته في الشعر التفعيلي. ففي مجموعة عبد الصبور الأولى "الناس في بلادي" (1956) لا نجد قصيدة واحدة من الخبب، أما مسرحياته الشعرية الخمس[23]؛ مأساة الحلاج (1964)، مسافر ليل (1968)، الأميرة تتنظر (1969)، ليلى والمجنون (1971)، بعد أن يموت الملك (1975)، وفيها حوالي سبع مئة صفحة، فمكتوبة كلّها في الخبب، عدا 20 صفحة فقط من الرمل والرجز والهزج والمقارب! إلى هذا الحد استهوى الخبب عبد الصبور في المسرحيات الشعرية التي من شأنها أن تُعرض على خشبة المسرح، وفي ذلك أوضح دليل على طواعية الخبب التفعيلي واقترابه من النثر، في نظر عبد الصبور على الأقلّ.

إذا كان الرجز والمقارب والخبب من البحور الهامشية في الشعر الكلاسيكي، فلا شك أنَّ المتدارك ينزوِي في هامش الهامش. بل إنَّ من يقرؤونه مفتوح الراء يذكرون عادة أنَّ الخليل بن أحمد جهلة، أو أهله، وتداركه تلميذه الأخفش. رغم خموله المذكور في الشعر القديم، بحيث يندر أن نجد قصيدة منه في دواوين الشعراء المعروفيين، مقتضراً على أبيات قليلة في كتب العروض، إلا أنه في الشعر الحديث، وفي المبني التفعيلي بالذات، انتقل إلى الصدارة، خاصةً في المرحلة الأخيرة من الشعر الموزون، وذلك لخوفه إيقاعه في القراءة العادية بحيث يمكن أن يتسبَّس في أحيان كثيرة بالنثر.

ظهر المتدارك ظهوراً باهتاً في بعض قصائد المهجر الشمالي، وفي قصائد "تجريبية" من المتدارك التفعيلي، بين الحربين العالميتين. بل إنَّ لويس عوض، في كتابه الريادي "بلوتولاند"، الذي صدر لأول مرة في القاهرة (1947)، اعتبره وزناً جديداً، وكتب فيه "قصيدتين" للتمثيل، في سياق دعوته إلى تحطيم عمود الشعر[24]. إلا أنَّ هذه "التجارب"، كما أسلفنا، ظلت هامشية، فلم تلق إقبال الشعراء ولا عناية النقاد، ليكون بعث المتدارك الحقيقي مرافقاً لابتکار الشعر التفعيلي بعد الحرب العالمية الثانية، وفي المرحلة الأخيرة من الشعر الموزون بوجه خاصّ.

يشكّل المتدارك الكلاسيكي، وله أسماء أخرى كثيرة، من فاعلن (- ر -) ثانوي مرات، أربع في كل شطر، وقد يصيّبه الخبن، بحذف الساكن الأول (ن ر -) في تفعيلاته كلّها دونما تقدير. أمّا الضرب؛ التفعيلة الأخيرة في البيت / السطر، فيجيء في تنوييعات كثيرة أشهرها: الصححة فاعلن (- ر -) المذكورة أعلاه، فعل (ن -)، فاعلاتن (- ر -)، فاعلن (- ر - ه)، بالإضافة طبعاً إلى الخبن في المقطع الطويل الأول فيها جميعاً.

يجر بالذكر هنا أنَّ المتدارك التفعيلي غالباً ما يتدخل في المقارب، لدى شعراء كثيرين في العقود الأخيرة، بحيث يمكن القول إنَّ وزناً مبتكرًا نجم عن هذا التداخل أسميناه المتدارب. نريد التأكيد هنا أنَّ هذا المزج بين الوزنين لم يكن سهلاً أو خطأً "يقع فيه دروش والكثير

من شعراء التفعيلة”， كما يرى الشاعر شوقي بزيع[25]، بل كان مرجاً متعيناً يرمي إلى ”قتل“ الوزن بحيث يبدو الشعر التفعيلي جدّاً قريباً من النثر. هذه الظاهرة تناولناها بالتفصيل في مقالنا ”نظم كأنه نثر: التباس الحوار بين محمود درويش وقصيدة النثر“[26]، ولا حاجة هنا إلى التكرار منعاً للإطالة. ولعل درويش بالذات هو أكثر من استخدم هذا الإيقاع، في المرحلة الأخيرة من شعره بالذات، جاعلاً منه أحد ”الحلول“ لكتابه شعر موزون يحمل، في الوقت ذاته، كلّ خصائص قصيدة النثر اللغوية والمبنيوية، ما يجعل كثيرين يحسبونه قصيدة نثر[27] ”أود أن أقول إنّ كثيرين من الشعراء والقراء يقرأون كتي الأخيّرة باعتبارها تضمّ قصائد نثر [...]“ فهم يحسّون أنّ أطروحتات قصيدة النثر تمّ استيعابها في شعري“. باختصار، يمكن القول إنّ درويش، وبعض الشعراء القلائل من المرحلة الأخيرة، اقتربوا في شعرهم التفعيلي، في المدارب بالذات، إلى أبعد مدى من ”نشر الحياة“، بحيث تبدو القصيدة الموزونة نثراً، وما هي بالنشر[28]:

نيو يورك. إدوارد يصحو على كسل

الفجر. يعزف لحنًا لموتسيارت يركض

في ملعب التنس الجامعي. يفكّر في

هجرة الطير عبر الحدود وفوق الحواجز.

يقرأ ”نيو يورك تايمز“. يكتب تعليقة

المتوتر. يلعن مستشرقاً يرشد الجنرال

إلى نقطة الضعف في قلب شرقية.

يستحمّ. ويختار بدلةً بأناقة ديلٍ.

ويشرب قهوته بالحليب. ويصرخ

بالفجر: هيّا، ولا تتكلّم!

على هذا النحو استند درويش، وقلائل غيره، كلّ طاقات المبني التفعيلي، بحيث يبدو شعرهم من النثر وما هو بنثر، كما أسلفنا، جاهدين في إيجاد ”بديل“ إيقاعي لقصيدة النثر، بحيث يجوز اعتبار هذا الإيقاع المرحلة الأخيرة من الشعر التفعيلي قبل قصيدة النثر. بل يمكن القول إنّ هذا المبني ”الهجين“ هو الاستثناء الذي يؤكد القاعدة: لا مناص في مسار ابتعاد الشعر العربي عن الإيقاع الخليلي، تدريجياً وباطراد، كما أسلفنا، من الوصول إلى ”المحطة الأخيرة“، إلى إيقاع النثر؛ أو الرجوع بالشعر إلى أمّه وهي النثر، بكلمات درويش، بعد أن غدا المبني التفعيلي، بعد ما يقارب ثلاثة عقود من ابتكاره، نمطيّاً مكروراً لا بدّ من تجاوزه. وقد تجاوزه فعلاً معظم الشعراء في العقود الأخيرة إلى إيقاع النثر، بحيث يمكن اعتبار هذه المحاولات لدرويش ورفاقه ”القلعة الأخيرة“ في معركة طويلة محسومة سلفاً.

درويش نفسه، وهو أبرز من واصل كتابة الشعر التفعيلي حتى آخر أيامه، وحاول جاهداً "قل" الوزن فيه، كما رأينا في المقتبس أعلاه، اعترف غير مرة أن قصيدة النثر تعتبر من أهم منجزات الشعر العربي الحديث، وأنها أثبتت مشروعيتها الجمالية أيضاً [29] "لم أكف عن القول إنّ قصيدة النثر التي يكتبها الموهوبون هي من أهم منجزات الشعر العربي الحديث، وأنّها حقّقت شرعيتها الجمالية من افتتاحها على العالم، وعلى مختلف الأجناس الأدبية".

يجدر بنا التأكيد هنا أن قصيدة النثر، وفق معيارنا الإيقاعي الخالص في هذا المقال، تعني كلّ ما يكتبه الشاعر متخلّياً فيه تماماً عن العروض الخليلي. هناك من يدعونه الشعر المنثور (Prose Poetry)، أو النثر الشعري (Poetic Prose)، وأخرون يدعونه الشعر الحرّ (Free Verse)، وكثيرون اليوم يدعونه قصيدة النثر (Prose Poem)، أو Poeme en Prose بالفرنسية؛ وذلك تبعاً للمصادر الأجنبية التي يعتمدها الناقد، والمقومات الفنية الأخرى في القصيدة. هذه الأنواع جميعها، على اختلاف رؤاها الفكرية وأساليبها وشعرائها، أثروا في معيارنا الإيقاعي هنا أن نطلق عليها قصيدة نثر، نظراً لشيوخ المصطلح المذكور أخيراً في كلّ ما يكتب من شعر لا يلتزم فيه كاتبه الوزن أو العروض الخليلي.

ذكرنا أعلاه أن الظهور الأول للشعر الذي يتخلّى فيه كاتبه تماماً عن الوزن الخليلي، كان في نتاج المهجريين، ويعرف عادة في تاريخ الشعر الحديث بالشعر المنثور. إلا أن الظهور الأقوى والأبعد أثراً لهذا النوع من الشعر كان في أواخر الخمسينيات من القرن الماضي، برعاية مجلة "شعر" الباريسية، وبفضل المجلة المذكورة، والشاعر أدونيس بالذات، شاعت هذه التسمية، قصيدة نثر، التي نطلقها في مقالنا هذا على كلّ ما يكتب من شعر لا يعتمد فيه مبدعه الوزن الخليلي.

م

- [1] إبراهيم أنيس: *موسيقى الشعر*، القاهرة، 1972، ص. 8-9.
- [2] أحمد حسن الزيات: *تاريخ الأدب العربي*، القاهرة، 1955، ص. 29.
- [3] لسان العرب، مدخل رجز.
- [4] المصدر السابق.
- [5] أنيس 1972، ص. 208.
- [6] ميخائيل نعيمة: *الغربال*، بيروت، 1989، ص. 116.
- [7] أمين الريحاني: *أنتم الشعراء*، بيروت، 1989، ص. 75.
- [8] ميخائيل نعيمة: *همس الجفون*، بيروت، 1966، ص. 9.
- [9] الغربال 1989، ص. 6-7.
- [10] نازك الملائكة: *قضايا الشعر المعاصر*، بيروت، مكتبة النهضة، د. ت. ص. 23. والكتاب من 11 مقالة نشرتها الملائكة لأول مرة في مجلة الأداب البغدادية في السنوات 1853-1960.
- [11] نازك الملائكة: *ديوان نازك الملائكة*، بيروت، دار العودة، 1971، المجلد الأول، ص. 18.
- [12] ش. موريه: *الشعر العربي الحديث*، 1900-1970، ليدن، 1976، ص. 209. (بالإنجليزية).
- [13] ديوان بدر شاكر السياب، دار العودة، بيروت، 1971، ص. 21-28. و تاريخ كتابة التصيدة 3/11/1948.
- [14] موريه، المصدر السابق.
- [15] قضايا الشعر المعاصر، ص. 80.
- [16] المصدر السابق، ص. 86.
- [17] المصدر السابق، ص. 89، 65، 105.
- [18] انظر هذه التصيدة: عبد الرحمن الشرقاوي: من أب مصرى وقصائد أخرى، القاهرة، 1989، 3-29.
- [19] ديوان عبد الوهاب البياتى، بيروت، دار العودة، د. ت. ، ص. 533.
- [20] قضايا الشعر المعاصر، ص. 111.

- [21] انظر محمد التويهي: قضية الشعر الجديد، القاهرة، طبعة ثانية، 1971، ص. 323-316.
- [22] ديوان عبد الوهاب البياتي، بيروت، دار العودة، المجل الثالث، ص. 409-541.
- [23] ديوان صلاح عبد الصبور، بيروت دار العودة، 1972، المجلد الثاني، 353-874؛ المجلد الثالث، 1977، 227-442.
- [24] لويس عوض: بلوتو لاند وقصائد من شعر الخاصة، الطبعة الثانية، القاهرة، 1989، ص. 20.
- [25] جريدة الحياة، 26/3/2009.
- [26] المجلة، مجمع اللغة العربية في حيفا، العدد 1، 2010، ص. 39-23، وظهر المقال في موقع إلكترونية كثيرة أيضاً.
- [27] عده وازن: محمود درويش، الغريب يقع على نفسه، بيروت، 2006، ص. 80؛ انظر أيضاً: محمود درويش، المختلف الحقيقي، مجلة الشعرا، عدد خاص، 5-4، 1999، ص. 22.
- [28] محمود درويش: كزه اللوز أو أبعد، بيروت، 2005، ص. 181-182.
- [29] محمود درويش: حيرة العائد، بيروت، رياض الريس، 2007، ص. 148.

מורה דרך

הוֹרָאת העֲרֵבִית וְהַאֲסֶלָם

115

115

ירידה להוראת הספר אלנטصار מאת זכריא תאמר¹

כתבה: דלית זלצר

הוסיף מבוא ותרגום: ד"ר אלון פרגמן

למי הניצחון?

בימים אלה של מודעות חברתית-כלכלית הולכת וגוברת במחוזותינו, ניתן לבחון כיצד סוגיה זו העסיקה ומעסיקה אנשים שונים במקומות ובזמנים שונים בעולם. ביחסה זו נקרא ספר קוצר מאת הספר הסורי זכריא תאמר (-1931), שהחל כתוב, מסוף שנות ה-50 של המאה הקודמת, כתיבה ספרותית אינטלקטואלית ביקורתית חריפה, תוקפנית לעתים, כנגד הממסד السوري, על פגיעה בזכויות אדם, מצד אחד, ולחם באמצעות כתיבתו הבוטה האלגורית-מטאפורית, למען חופש הביטוי בחברה הערבית, מצד שני.

כתיבה ספרותית שימשה אינטלקטואלים רבים כאמצעי למתייחת בィקורת על הממסד, בעיקר בעידן הלאומיות של המאה הקודמת (שנות ה-30), בעת שהחברות הערביות ניסו לגבות זהותן ולהתווות את אופי החברה הערבית הרצiosa בעת המודרנית תחת שלטון ערבי, ולא תחת שלטון עות'מאני או שלטון בריטי או צרפתי.

סוגת הספר הקצר הייתה יחשית והתאים לאוთה התקופה, שבה התרכזו אמצעי התקשורות הכתובת במדינות ערבי (ומאוחר יותר גם הרדיו והטלוויזיה), וסייעה להעברת מסרים חדים וברורים במהירות (הכול יחסית, חשובים על העולם שבו אנו חיים היום), בעיקר בנושאים, כגון: אופי המשטר הרצוי, יחסיו אזרח ושלטון, זכויות אדם, חופש ביטוי, חינוך, מעמד הנשים ועוד.

תאמור, שכתיבתו הושפעה במידה לא מבוטלת מרעיונותיו החתראניים של עבד אל-רחמן אל-פנאכבי, רפורטטור סורי שכtab בסוף המאה ה-19 ובראשית

המאה ה-20 נגד השלטון העות'מאני הנוקשה, דגל בהעברת סמכויות השלטון אל העם – שמננו קיבל השליט את הזכות לשלוט. אל-פּוֹאָכְבִּי נחשב לאבי הלאומיות הערבית בעידן המודרני. דעתו אלה הביאו להגלייתו של אל-פּוֹאָקְבִּי בראשית המאה הקודמת. זכריה תאמר שהושפע מכתבתו גלה אף הוא בראשית שנות ה-80 אל מחוץ לסוריה. הסיפור המובא להלן פורסם ב-1978², בעת שתאמר שהה בדמשק, כשמונה שנים לאחר שחטאטי' אל-asad עלה לשולטון. בסיפור זה משתמש תאמר בשפה ובסגנון שמצוירים במידת מה את סיפוריו "אלף לילה ולילה". גם אם איןנו נמנע מלהשתמש בשפה ביקורתית תוקפנית כלפי נציגי השלטון ברבים מסיפוריו, בסיפור זה, הביקורת כלפי השליט נכתבת בלשון הומוריסטית מעודנת.

² تامر، زكريا، 1981. *النمور في اليوم العاشر*. بيروت: دار الآداب، 125-126.
ניתן למצוא את הסיפור גם באתר אינטרנט רבים.

ירידת הוראה ללימוד הסיפור האניטCHAR מאת זכריא תאMER

دلیت זלצרא³

زكرياء تامر

ولد زكرياء تامر، الأديب والصحفي السوري، في حي البحصة في دمشق عام 1931 لعائلة فقيرة. تعلم تامر في مدرسة ابتدائية في دمشق، وفي عام 1944 اضطر إلى ترك دراسته وعمل حداداً.

في الخمسينيات بدأ يكتب قصصاً قصيرة وقصصاً موجّهة للأطفال، ثم أصبح صحفيًا.

كتب تامر روايا في العديد من الصحف العربية وعمل محرراً في الصحافة السورية.

في عام 1981 غادر بلاده وانتقل إلى الكويت ثم إلى لندن.

ترجمت قصصه إلى لغات عديدة منها الإنكليزية والفرنسية والإسبانية والعبرية.

يكتب تامر عن مواضيع تتعلق بالإنسان والحكم الدكتatorialي والعلاقات بين السلطة والمواطن.

119

119

تتممّيز كتابته بالرمزية (سيمبوليزم) والمحازات والاستعارات (متافورا) كرسالة لانتقاد السلطة التي تحروم مواطنيها من حرية التعبير، وتلعب السخرية دوراً مركزياً في قصصه.

3 תודה لגברת يפה روיטstein, על הייעוץ הלשוני ועל הארוותיה הпедagogיות המועילות.

الانتصار / زكريا تامر

- 1 تَبَّأَّلَ الْمَلِكُ يَوْمًا إِلَى أَنَّ مَا فِي حَرَائِفِهِ مِنْ ذَهَبٍ وَفِضَّةٍ قَدْ تَنَاقَصَ، فَأَعْتَمَ، وَطَلَبَ مِنْ وزِيرِهِ
- 2 النُّصْحَ، فَقَالَ الْوَزِيرُ دُونَ تَفْكِيرٍ: "سَنَفْرَضُ ضَرِبَةً جَدِيدَةً" فَهَزَّ الْمَلِكُ رَأْسَهُ مُوافِقًا، وَكَلَّفَ وزِيرَهُ بِتَنْفِيذِ مَا أُفْتَرَخَ، وَابْتَدَأَ الْجَبَاهَ يَطْلُوُونَ فِي الْمُدُنِ وَالْقُرَى وَبِرْفَقَتِهِمْ رِجَالُ الشُّرْطَةِ،
- 3 يُرْغَمُونَ النَّاسَ عَلَى دَفْعِ الضَّرِبَةِ الْجَدِيدَةِ، وَمَنْ لَا يَدْفَعُ، يُهَانُ وَيُضْرَبُ وَيُسْجَنُ. وَأَتَى يَوْمٌ
- 4 تَفَدَّ فِيهِ صَبَرُ النَّاسِ، وَانْفَجَرَ عَصْبَهُمْ، فَسَارُوا فِي حَشْدٍ ضَاحِمٍ فَاصْبَدُوا الْقَصْرَ الْمَلَكِيَّ
- 5 وَأَصْوَاتُهُمْ تَصْعَدُ قَوِيًّا سَاحِطَةً عَلَى الظُّلُمِ.
- 6 وَلَمَّا عَلِمَ الْمَلِكُ بِمَا حَدَثَ، سَمِعَ لِوَفْدٍ يُمَثِّلُ الْمُسْتَظَاهِرِينَ يَمْعَابِلُهُ، وَأَنْصَتَ بِإِهْتِمَامِ لِمَا قَالَهُ
- 7 أَعْضَاءُ الْوَفْدِ مِنْ كَلَامِ كَيْبِ مُؤَثِّرٍ عَنِ الْجَمْعِ وَالسُّجُونِ وَالضَّرِبَةِ وَالْوَزِيرِ الظَّالِمِ، وَأَعْرَبَ عَنْ
- 8 دَهْشَتِهِ وَاسْتِنْكَارِهِ لِمَا سَمِعَ، وَقَالَ بِصَوْتٍ مُتَهَاجِّلٍ: "كَيْفَ سَأَلَّقَ رَبِّيَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟"
- 9 أَثْظَلُمُ رَعَيَّتِي دُونَ أَنْ أَعْلَمَ... أَنَا الَّذِي كَرَسَ حَيَاةَ لِحِذْمَةِ الْمُعْوِزِينَ وَالْمَسَاكِينِ وَالْيَتَامَى
- 10 وَالْأَرَاملِ؟!" وَنَهَضَ وَاقِفًا، وَأَعْلَنَ بِصَوْتٍ صَارِمٍ طَرَدَ الْوَزِيرَ مِنْ مَنْصِبِهِ وَمُصَادَرَةَ مَا يَمْلِكُ مِنْ
- 11 قُصُورٍ وَأَمْوَالٍ عِقَابًا لِهِ عَلَى حَوْرِهِ وَاحْتِرَامًا لِإِرَادَةِ الرَّعَيَّةِ. غَادَرَ الْوَفْدُ الْقَصْرَ الْمَلَكِيَّ، وَأَلْئَعَ
- 12 النَّاسَ النَّاقِمِينَ بِمَا جَرَى، فَتَصَارَجُوا فَرِحِينَ شَاكِرِينَ لِلْمَلِكِ مُؤَازِّهً لِلْعَدْلِ وَالْحَقِّ، غَيْرَ أَنَّ الْجَبَاهَ
- 13 فِي الْيَوْمِ الْتَّالِي تَابَعُوا طَوَافَهُمْ عَلَى الْبَيْوتِ وَالدَّكَاكِينَ.
- 14

المفردات -

خَجْل — مُبْوِش, نَكَل	أُرْغَمْ — أَلْيَزْ أَتْ-لَ,	لَهْبَة — الْبَهْنَ بِالْبَهْنَ
رَعِيَّة — زَانْ مَرْعِيَّة, نَثَنِين	أَهَانَ — الْهَفِيلْ, بِيَهَا	خَرِيَّة (ج) خَرَائِن — بِيَهَا الْأَوْزَرْ
كَرْسٌ — الْكَرِيشْ أَتْ-	تَيَّدَ صَبَرُهْ — فَكَعَا سَبَلَنَوْهُ	فَضَّة — كَسَفْ (مَتَكْتَهْ)
(حَيْم, زَمَنْ وَدَدْ)		
مُعْوِزْ (ج) مُعْوِزُونَ — نَذَرْ, عَنْي, نَوْكَ	خَسْدُ — الْهَكَهَلَوْت, كَهَلْ	تَنَاصُصَ — فَهَتْ, فَهَتْ وَهَلْ
أَرْمَلَة (ج) أَرْمَل — أَلْمَنَهْ	ضَخْمٌ — عَظَمْ	إِعْنَمْ — الْعَطَّار
نَهَضَ (-) — كَمْ, عَمَدْ	صَعِيدَ (-) — عَلَهَا, طَيَّفَهْ	نُصْحَ — عَزَّاهَا, مَتَنْ عَزَّاهَا
صَارِم — تَكِيفْ, نَهَرِيزْ	سَاحِطَ — رَوْجَزْ, كَوْعَسْ	فَرَضَ (-) — هَطَّلَ إِتَّهَ ... عَلَ...، كَفَاهَاتَهَ ... عَلَ...
مُصَنَّدَرَة — الْحَرَمَهَا, الْفَكَعَا	أَنْصَتَ لِ, إِلَيْ —	ضَرِيَّة (ج) ضَرَائِبْ — مِسْ
	الْكَشِيبَ لِ, الْأَزوَنَ لِ	
عِقَاب — عَوْنَشْ	كَيْبَ — كَوْدَرْ, مَدَوْدَرْ	هَزَّ — الْبَنِيدَ أَتْ (رَأْشَهْ)
جَهْرُ — عَوْشَكْ, عَوْلَهْ	مُؤْنَرْ — مَرْشِيمْ, مِشَفِيعْ	كَلْفَ — الْهَطِيلَ عَلَ (مِيشَاهُهْ)
نَاقِمْ — كَوْعَسْ	جُوعَ — رَعَبْ	أَتَهَ — (مَطَلَّهَا, تَفَكَّهُهْ)
تَصَالِحُوا — تَعَكُو (زَهْ لَزَهْ), كَراوَهْ (زَهْ لَزَهْ)	دَهْشَة — تَدَهَّمَهَا, تَيْمَهَوَنْ، الشَّتَوْمَمَوَهْ	إِقْتَرَحَ — الْهَزِيْعَ
مُؤَازَّة — عَوْرَهَا, تَمِيقَهَا	مُتَهَدَّجَ — رَوْعَدْ, روْطَطْ (كَوْلَهْ)	جَحَابِ (ج) جُحَّاهَة — جَوْرَهَا
		سَطَافَ (-) بِي — شَوْطَطَ بِهْ، سَيْرَهَ بِهْ

- تمرين -

أ. מצאו בספרור את השורות המבತאות את הנאמר במשפטים הבאים /

جدوا في القصة ما يلائم الجمل التالية:

1. في أحد الأيام لاحظ الملك ...
2. أسف الملك بسبب انخفاض ثنوذ القصر.
3. قيل الملك اقتراح الوزير.
4. يتوجه الجباهة ورجال البوليس في المملكة معاً.
5. كان الناس مجبرين على دفع الضرائب.
6. حبس كل من لم يعطي الضريبة للمملكة.
7. مشى الناس متوجهي إلى القصر وهم غاضبون على ظلم الملك.
8. وافق الملك أن يقابل بعثة الناس.
9. يستمع الملك إلى كلام الوفد المؤلم.
10. إندهش الملك.
11. عمل الملك كل حياته لصالح الفقراء والمساكين.
12. أعلن الملك أنَّ الوزير الظالم سيُعاقب.
13. شكر أهل المملكة الملك على مساعدته.
14. واصل الجباهة التوجه في أنحاء المملكة.

- فهم المقرؤ -

أجibوا عن الأسئلة التالية:

1. أحيبوا بالعربيّة: لِمَاذا اقتَرَنَ الْوَزِيرُ فِرْضَ ضَرْبَةٍ جَدِيدَةٍ؟

2. اختاروا الجواب الصّحيح:

عندما سَمِعَ الْمَلِكُ اقتَرَانَ الْوَزِيرِ ...

أ. رفض تنفيذ الاقتراح.

ب. قَيلَ كَلَامَ الْوَزِيرِ بِسَرْورِهِ.

ت. أمر بمصادرة أموال الوزير.

3. أكتبوا "صحيح" أم "خطأ":

دفع النّاس الضّرية حُبًّا للملّك.

4. اختاروا الجواب الصّحيح:

لَمَّا تَفَدَ صَبَرَ النّاسُ ...

أ. توجّهوا إلى القصر الملكي طالبين لقاء الملك.

ب. تصاححوا وهم يشكرون الملك.

ت. طالبوا إعدام الجبهة ورجال الشرطة.

123

١٢٣

5. إنسخوا من القصّة الجملة التي تدلّ على أنّ (העתיקו מִן הַסִּפְר אֶת הַמִּשְׁפָט המוכיח ש) الملك اجتمع مع عدّة متظاهرين فقط.

6. أكملوا ثلاثة كلمات على الأقل:

شَكَّا النَّاسُ إِلَى الْمُلْكِ مِنْ

(شَكَّا مِنْ – התלון על)

7. اختاروا الجواب الصحيح:

عندما سمع الملك كلام رعيته:

أ. إندهش وهو يخاف من الله.

ب. أمر بطرد الوزير من منصبه.

ت. عاقب الوزير بواسطة مصادرة أمواله.

ث. كل الأجوبة صحيحة.

8. أكملوا بالعربية أو بالعبرية:

أ - الضمير " ه " في الكلمة "مقابله" (السطر 7) يعود إلى

ب - الضمير " ه " في الكلمة "جَوْهَرٌ" (السطر 12) يعود إلى

9. أجبوا من هو أو ما هو؟

124

١٢٤

أ. أعطى الملك نصيحةً

ب. يحب على الناس أن يدفعوها

ت. أجبروا الناس على دفع الضريبة

ث. ضربوا عندما لم يدفعوا المال

ج. ذهبوا غاضبين إلى القصر الملكي

ح.إستمع إلى كلام رعيته بدهشة واهتمام

خ. يكرس كل حياته لخدمة المساكين

د. أمر بعقاب الوزير الظالم

ذ. صادر الملك أمرأله

ر. فرحاً وشكروا الملك

10. إنسخوا من الفقرة الأولى الجملة التي تدل على (העתיקו מהתפקיד הראשונה את

המשפט המעיד על) מסؤولיות الملك المباشرة لظلم سكان المملكة.

11. إنسخوا من القصة الجملة التي تدل على نفاق الملك وأكاذيبه (أكتبوا جملتين

على الأقل).

12 . לפניכם פתגם: לא יضر הסחאב נבץ הכלב

(פירושו: נביחת הכלבים אינה פוגעת בעניים. קרוב למשמעות הפתגם: "הכלבים נובחים

והשירה עברית"). إنسخوا من القصة الجملة التي تدل على هذا المثل. (העתיקו מז

הסיפור את המשפט המשקף פתגם זה).

13. سؤال شامل:

أكملوا القطعة التالية (إستعينوا بمخزن الكلمات):

الملك ذات يوم أن كنوز القصر قد وتوجه إلى الوزير لكنه يجد ال ملائم لهذه المشكلة. قال له الوزير: "يجب على المواطنين أن يدفعوا هكذا ثمناً القصر". قيل الملك اقتراح الوزير وأمر ال ورجال الشرطة بتنفيذ الأمر الملكي. وأخذ الجباة في المملكة بين البيوت والدكاكين والمدن والقرى محりين الناس على الضريبة.

غضِبَ أهل المملكة على ال واجب المُظليمين وإلى القصر مُطالِين الملك. وعندما سمع الملك كلامهم المؤلم أمر بحزم أن الوزير الشّرس بسبب تصرُفاته السيئة وأعرب عن احترامه. فرح الناس وشكروا الملك من صميم القلب، ولكن في اليوم واصل الجباة ال في كل المملكة.

مخزن الكلمات:

أندهش	ضريبة	يتحجّلون	طواف	اجُوع	أرجاء
لاحظ	دفع	سُجُون	مقابلة	التالي	تَاقَتَثْ
يعاقب	جُبَاه	لرعيته	خرائن	حل	تَوَجَّهُوا

14. מצאו בספר מילים נרדפות למלים הבאות /

جدوا في القصة مُرادفات الكلمات التالية:

وَمَعَهُمْ	أَسِفَ	لَا حَظَ
غَاضِبَةٌ	يُجْزِئُونَ	شُرطِيُّونَ
مُؤْمِنٌ	إِسْتَمَاعٌ إِلَى	إِجْتِمَاعٌ
مُسَاعِدَةٌ	حَدَثٌ	إِكْرَامٌ

15. أجيروا شفهياً أو كتابياً:

أ. من هم أبطال القصة؟ ماذا تعرفون عنهم؟ (أكتبوا جملتين على الأقل عن كل بطل).

ب. على ماذا يدل عنوان القصة؟ من انتصر؟ هل هذا انتصار حقيقي؟

ت. ماذا أدى إلى التغيير في حياة الناس؟

ث. لماذا واصل الجبار في نهاية القصة طوافهم في أنحاء المملكة؟

- תחביר -

א. לפניים משפטיים המבוססים על הסיפור. תרגמו את המשפטים לעברית, וכתבו מלה התוועות התחבירוות המסומנת בקו / תרגמו الجمل التالية إلى العربية وأשרחו הظواهر התוויה.

1. تَنَاهَى الْمَلِكُ يَوْمًا إِلَى أَنَّ مَا فِي خَزَائِنِهِ مِنْ ذَهَبٍ وَفِضَّةٍ قَدْ تَنَاقَصَ.
2. عِنْدَمَا سَمِعَ الْمَلِكُ اقتْرَاحَ الْوَزِيرِ هَرَرَ رَأْسُهُ مُوَافِقًا.
3. طَافَ أَجْبَاهُ وَرِحَالُ الْشُّرُطَةِ فِي الْمُدُنِ وَالْقُرَى، يُرْغِمُونَ النَّاسَ عَلَى دُفْعِ الْضَّرِبَةِ أَجْدِيدَةً.
4. أَنْصَتَ الْمَلِكُ بِإِهْتِمَامٍ لِمَا قَالَهُ أَعْضَاءُ الْوَفْدِ مِنْ كَلَامٍ كَثِيرٍ.
5. فَرَّ الْمَلِكُ مُصَادِرَةً أَمْوَالِ الْوَزِيرِ عَقَابًا لَهُ عَلَى جُحْوِهِ وَأَخْتَارَهُ لِإِرَادَةِ الْرَّعْيَةِ.

ב. ענו על השאלות הבאות. נ��ו את כל המשפטים שאינם מנוקדים באופן מלא (ニック פנימי וסופי) / أجيبوا عن الأسئلة. שׂכלו את החלטה. תשבחו את ההחלטה.

1. שנו את המזרד במשפט הבא לזרת עתיד מנזוב סביל.
أعلن الملك بصوت صارم طرد الوزير من منصبه.
2. הוסיפו על היידוע למילה המסומנת בקו ושנו את המשפט בהתאם.
لَمَّا علم الملك بما حدث، سمح لوفد يمثل المُتظاهرين بمقابلته.
3. נסו את המשפט הבא באמצעות משפט מצב (جملة حالية).
سار أهل المملكة في حشد ضخم قاصدين القصر الملكي.
4. נסו את המשפט הבא באמצעות מה להבעת הפעולות.
أصوات الناس عالية جداً.
5. חקרו את שני המשפטים א-ב למשפט תנאי הפותח במילה إذا.
 - א. يتبع الجباء طوافهم على البيوت والدكاكين.
 - ב. يفهم سكان المملكة أن الملك كذلك.

- תרגולי פועל -

א. להלן פעלים מותך הסיפור "הניצחון". נתנו אורות לשורש בניין, גוף וצורה דקדוקית ותרגום.

דוגמיה:

הפעול	שורש	מבנה	גוף	צורה דקדוקית	תרגום	שם לב, הבחן
תַּנִּבֵּה	نبָה	5	נסתר	עבר	שם לב, הבחן	

1. **أَعْتَمَ** 2. **هَرَّ** 3. **يَطْلُفُونَ** 4. **يُرِغُّمُونَ** 5. **دَفَعَ** 6. **يُهَانُ**

7. **أَكَى** 8. **سَارُوا** 9. **مُنَظَّلَاهُرُونَ** 10. **مُؤَثِّرٌ** 11. **الْأَئْمَى** 12. **أَنْ أَعْلَمَ**

13. **مُعْوِزُونَ** 14. **عِقَاب** 15. **إِرَادَة** 16. **جَرَى** 17. **مُؤَاذَنَة** 18. **تَأَلَّ**

ב. כתבו את צורות המינדר של הפעלים הבאים.

1. **تَنَبَّهَ** 2. **تَصَاحَّبُوا** 3. **يَرِغُّمُونَ** 4. **يَطْلُفُونَ** 5. **يُهَانُ** 6. **يَغْتَمُ**

ג. הפכו את הפעלים הבאים מעבר לעתיד.

129

1. **تَنَاقَصَتْ** 2. **إِنْتَصَرَنَ** 3. **هَرَزَنَا (ـ)** 4. **أَهَانَ** 5. **طَلَّا (ـ)** 6. **كَلَّفَنَ**

130

7. **إِعْتَمَدْتُ** 8. **تَهَدَّجْتَ** 9. **إِفْرَحْتُ** 10. **سُجِّنْتَ** 11. **لَقِيَ (ـ)** 12. **إِبْتَدَأْتُ**

הניצחון⁴

מערבית: ד"ר אלון פרגמן

באחד הימים נודע למלך, שהזהב והכסף אוזלו מבית אוצרותיו. הוא הצטער וביקש עצה מהשר שלו. השר אמר: "נטיל מס חדש".

המלך הניד ראשו בהסכמה, והתיל על השר להוציא לפועל את הצעתו. גובי המסים החלו להסתובב בערים ובכפרים בלווית שוטרים, ואילצו את האנשים לשלם את המס החדש. מי שלא שילם הושפל, הוכה והושך לכלא. הגיע היום, שבו פקעה סבלנותם של האנשים, וכעסם התפרץ. הם הلقכו בתהלה עצומה לעבר ארמונו המלך, קוראים בקולות רמיים וזועמים על העושק.

כאשר נודע הדבר למלך, הוא אפשר לשלחת של נציגי המפכנים לפגוש אותו, וחקטיב בקש רב לדבריהם הכאבם והמרשימים של חברי המשלחת, על הרעב, על בתיה הכלא, על המס ועל השר העושק. המלך הביע את תדמתו וסלידתו ממה ששמע, ואמר בקול רועד מבוייש: "יכיך אבוא בפני ריבונו של עולם ביום הדין? אני עושק את בני מרעיתי בלי לדעת... אני שהקדשתי את

חיי לשרת את הנזקים, המסכנים, היתומים והאלמנות?!"

המלך קם והכריז בקול תקיף על הדחת השר מתפקידו ועל הלאמת ארמונותו ורכשו, כעונש על מעשי העושק, ומתוך כבוד לרצון בני מרעיתו.

המשלחת עזבה את ארמונו המלך, ובישראל לאנשים הכוусים את אשר אירע. האנשים צעקו משמחה והודהו למלך על עשיית הצדק, אלא שלמהרת המשיכו גובי המסים לעبور בין הבתים וחחניות.

⁴ התרגום לסיפור זה נכלל באנתולוגיה נמר מניר, הכוללת תרגומים למחבר מסיפוריו הקצרים של זכריא תאמר (ערך ותרגם: אלון פרגמן, הוצאת רסלינג, 2012).

131

130

ב ס י מ נ
ק ר י א ה
ב י קו ר ת
ס 9 ר י מ

סנונית של שירה אנושית ופטריות בעיראק

צבי גבאי¹

د. جبار جمال الدين، قصائد من شعر الاخاء الإنساني الوطني.
دار ميزوبوتاميا – بغداد، 2012.

לאחרונה יצא לאור ספר שירה בעברית, ייחיד ומיוחד בתכני האנושיים והפטריאוטיים הנקנים. מדובר בספרו של ד"ר גיבאר גימאל [אל]-דין, מהפקולטה למשפט ולמדעי המדינה באוניברסיטת אל כופה בדרכם עיראק, בעלת הרוב השיעי. כתורת הספר: "שירת אהווה אנושית ופטריאוטית". הוא יצא לאור בבדז' על ידי בית ההוצאה לאור "מסופוטמיה" (שם שנועד להציג את ייחודה ההיסטורי של ארם נהרים, לעומת יתר מדינות ערב), בעודו עיצוב הספר בוצע בסוריה השכנה. קובץ השירים המיוחדים מוקדש לכ"ל הסובלים על פני כדור הארץ". הספר כולל שירים געגועים ליهודי עיראק, שנאלצו לנטוין את מולדתם, במהלך המאה שעברה, בעקבות היחס העזין של ממשלות עיראק הסוציאות כלפי היהודים שחיו בעיראק (לפניהם, בבב) במשך כ-2600 שנים, וגם כלפי השיעים בעיראק.

מחבר הספר מכנה על חטא, על היחס המשפיל והעוין שהפגן כלפי היהודים בעיראק. הוא מצר על כך שהוא וחבריו המוסלמים ההגוניים אפשרו ליחס זה להתקיים במשך זמן ממושך, עד שהמצב התדרדר, ובסיומו של דבר חוסלה הקהילה הנאמנה והמסורת לעיראק, ונאלצה בעל כורחה לנטוין את רכושה הפרטី והקהילתי העצום, בעקבות התגלעות הסכסוך בפלسطין.

133

١٣٣

הספר נפתח בהקדמה של פרופ' שמואל מורה, מהאוניברסיטה העברית, בציון תפקידיו כיו"ר אגודות האקדמאים יוצאי עיראק בישראל. בהקדמה הוא משבח את אומץ לבו של ד"ר גיבאר גימאל [אל]-דין, המתיחס למשפחת הנביה מוחמד מבתו פאטמה ובן דודו עלי, להביע את דעתו היוצאות-דופן כלפי היהודים. לצערנו, דעתו אלה עדין אין מקובלות בעיראק וברחבי העולם العربي. יzion, שרוב חברי של ד"ר גיבאר הם שיעים, המציגים את דברי

1 צבי גבאי הוא שגריר (בדימוס) ומחבר הספר "מבגדד לנתיבי הדיפלומטיה".

הקוראן, שארץ ישראל יועדה על ידי הבורא לבני ישראל. מחבר הספר בחר בסוגת השירה, שהיא בעל מעמד גבוה בעולם היצירה התרבותית הערבית, להביע את הניגנו ואת הגינוי חבריו, بينماם פרופסורים ידועים באוניברסיטה אל כופה. המחבר אינו חוסך בהערכתו שבחחים על רמתם הרוחנית הגבוהה של אנשי הרוח היהודיים, שקידמו את חייו הרוח והתרבות בעיראק, בהשפעת הכרתם האישית את הספרות הצלפתית והאנגלית. היהודי עיראק נהגו על פי סיסמת הלاآומנים, ששין המלך פיסל, מלכה הראשון של עיראק העצמאית, בנאומיו: "הדת לאלהים והמולצת לכולם". אילולא הייתה עיראק עונית את מיינוטיה, ומשמשת כר פורה לטכסיים בין-עדתיים, יכול היה להיות להגיעה לפסגת הקדמה, בזכות חידות התרבות המערבית אליה בראשית ימיה העצמאית – משלחות מיסיונרים אירופאים, חברת "כל ישראל חברים" (אליאנס) שפעלה בקרב הקהילה היהודית, ואימוץ תוכניות הלימודים הבריטיות. כמו כן בזכות עושרה הטבעי במים ובנפט. בפתח הספר מובא שירו של פרופ' מורה "אל רחליל" (העליה), שבו מתוארים בלשון לירית שעיראה געגועיו לשכניו בעיראק, שעם חי אהובה; אולם, באותה הלשון משמע פروف' מורה דברי תוכחה חריפים על התדרדרותה האנושית והתרבותית של המדינה. במלחים חד-משמעות הוא מתאר את המציאות בעיראק: "אם כיום, מוסלמי הורג מוסלמי, איך אנו יכולים לחזור אליה, כשהאנו יהודים?".

בקדמה בספר ממקד המחבר "את האור על הקהילה (היהודית) האצילה, שאהבה את עיראק על כל בעיותה, אך מה קיבלה בתמורה?" והוא מшиб: "הרחקה וביטול אזהרותה (העיראקית) והקפת כל רכושה...". המחבר מצין שאמנים בני הקהילה ברחו מעיראק, אך געגועיהם אליה ולניחוח עצי התמרים עדין מורגשים.

לציוויל שבבח בספר זוכה עבד אל כרים קאסם, מנהיג ההפיכה הצבאית הראשונה נגד שלטונו המלוכה ב-1958, שהיה בצעירותו של זקן הקצינים העיראקיים, סגן אלף סאלם עוז. קאסם שמר אמונים למפקדו היהודי גם לאחר שתפס את השלטון, וגילהיחס חובי ליהודי שנותרו בעיראק לאחר היציאה החמונית בשנים 1950-1952. קאסם זוכה להערכה בספר על האנושיות שגילתה במהלך שלטונו.

המחבר מקדיש שירי חיבה ואחדה עמוקה ליהודי עיראק, המוזכרים בספר זיכרונותיו בערבית של פרופ' שמואל מורה: "בגדאד אהובתי", שהופץ ברחובות עיראק. המחבר מקדיש שירים לאמו של פרופ' מורה, שהייתה מורה

לצרפתית; לאביו אברהם מאיר מועלם, שאף הוא היה מורה; לסיר שנון חזקאל, שר האוצר הראשון של עיראק העצמאית; לשפיק עדס הייד, שהוציא להורג באשמת שווה של מכירת נשק לישראל; לזרם המאקדם העיראקי ראובן רגיאן, למוריס שוחט, המכחן נשיא הארגון העולמי של היהודי עיראק, ולפרשנית לינדה מינוחין, שאביה נמנה עם היהודים שליטות עיראק העליםו.

ייחודיותו של הספר היא בנימתו המczפונית. הוא כולל דברי ברכה מהנסיך הירדני אל חסן בן טלאל, הידוע בגיןותו השואפת לצירת דו-קיום בין יהודים לעربים, וגם מאמר של שר התכנון העיראקי, ד"ר יוסוף אל שוקרי, שאף הוא משבח את מאמצי המחבר לייצור מגעים עם בני עיראק היהודים החיים בניкар. הפרופסור לעברית באוניברסיטה אל כופה מברך בחמיות את המחבר, על מאמציו להעלות על נס את המחשבה והפילוסופיה היהודית בהנהגת הרמב"ם. ד"ר ג'יואד אל בהדלי, איש ذات המלמד משפט ומדעי המדינה, מצרך אף הוא דברים חמימים כלפי המחבר, על מאמציו לקיים דו-שיח בין אנשי הרוח היהודים והערביים.

הספר כתוב בעברית, וראו כי יתורגם לעברית, כדי לאפשר לקרוא הישראלי ליהנות מהספר, מניחחו המיעוד, ולקרא על הסוניות הראשונה, היפה, שנתגלתה בימי השנה והמשטמה השוטף את עיראק ואת היחסים בין ערבים ליהודים.

כתב העת "אַמְגָלָה" של האקדמיה ללשון העברית

ד"ר שלמה אלון

בחודש מרץ 2007 חוקקה הכנסת ישראל חוק, מתוך החלטה היסטורית להקים אקדמיה ללשון העברית בישראל. ההחלטה קבעה תקציב של משרד התרבות לפעילויות האקדמיה, על פי אמות המידה הנהוגות בוגע לאקדמיה ללשון העברית. בהחלטה תקידמית חשובה זו, הצרפה האקדמיה הישראלית ללשונה ארוכה של אקדמיות ללשון העברית בארץנו: האקדמיות בסוריה, במצרים, בירדן, בעיראק, לבנון, במרוקו, באלג'יר, בתוניסיה, בלבוב, בסודאן וברשות הפלסטינית. על פי החוק חברים באקדמיה 18 חוקרים, 6 חברי כבוד ושני חברים בדעת מייעצת. בראש האקדמיה עומד פרופ' מחמוד גנאים. החברים הקבועים הנוספים הם: פרופ' אלינור סייג-חdad, סגנית היייר, פרופ' אברהם טהא, פרופ' אסמאעיל ابو סעד, מר גmil גנאים, ד"ר חסין חמזה, גבי חיואלה סעדי, ד"ר רוקיה זידאן, ד"ר שלמה אלון, פרופ' פארוק מואסי, פרופ' קיס פירוז, ד"ר כאוטיר גיאבר, ד"ר מחמוד ابو פנה, ד"ר מחמוד כיאל, פרופ' מוצטפא כבאה, ד"ר נביה אלקלאסם, ד"ר נזיה קסיס, ד"ר קרמה זועבי. חברים בדעת מייעצת: ד"ר עבר אלרחמן מרעי ופרופ' ישראל גרשוני. חברי כבוד: פרופ' ששון סומך, פרופ' סלים ג'ובראן, הסופר סמי מיכאל, המשורר מחמד עלי טהא, מר חלא אברהם ומר חנא ابو חנא. במסגרת פעילותה של האקדמיה הופיע לאחרונה הכרך ה-6 של כתב העת שלה "אלמגילה" (206 עמודים בערבית + 8 עמודי תקציריםanganliah, נוצרת, 2015). בגיליוון האחרון 4 מאמרים מקיפים בערבית, מלווים בהערות שוליות ורשימות מקורות:

137

א. שלמה אלון (חבר האקדמיה) **المفاهيم اللغوية عند أبي نصر الفارابي**, ע"ע 7-72;

137

ב. كلרה סרוגي-שגיראו (אוניברסיטת חיפה)
فيونميولوجيا الوعي في حكاوي المقاهي لميسون اسدي, ع"ע 73-102;

ג. פואד עזאם (מכיללת שחינין) **بناء الحدث في رواية صمت الفراشات للطليع العثمان**, ع"ע 103-128;

ד. קיס פירו (חבר האקדמיה) الهويات الجماعية عند الناطقين بالضاد قبل بزوج عصر القوميات, ע"ע 129-190.

בכרך שלפנינו שתי סקירות ספריים:

סקירתו של ג'יריס ח'ורי מאוניברסיטת תל אביב, על הספר של וفاء كامل פайд, المجامع العربية وقضايا اللغة – من النشأة إلى أواخر القرن العشرين (عالم الكتب, القاهرة, 422 صفحة);

סקירתו של עיאלב ענאבסה ממכללת בית ברל, על הספר של حسين حمزة, معجم الموتيفات المركزية في شعر محمود درويش (مجمع اللغة العربية, حيفا, 637 صفحة).

ניתן לפנות לאקדמיה בניצת, ולקבל עותקים של הכרכים הקודמים:
majma1@bezeqint.net רחוב פאולוס השישי, 33.

א על כנסים ופרסומים

ד"ר שלמה אלון

בראשית חודש דצמבר 2015 נערכ כנס מיוחד במכון טרומן בירושלים, לכבוד פרופ' שמואל מורה, חתן פרס ישראל, בהגינו לגיל 83. פרופ' מורה היה מורה דגול לרבים מatanנו, ותרומתו לתהומותם שבהם כולנו עוסקים יקרת ערך. הכנס נקרא "בין הפרת והחידקל: היסטוריה, תרבות, ספרות ולשון בעיראק המודרנית". הכנס כלל שלושה מושבים: היבטים אקטואליים בהיסטוריה של עיראק המודרנית, בראשות פרופ' מאיר חטינה; סוגיות בספרות ובלשון של היהודי עיראק, בראשות ד"ר רוני שקד; היהודי עיראק במהלך העשורים, בראשות פרופ' מנחם מילסון. בכנס נישאו תשע הרצאות מרתוקות, על ידי המרצים: פרופ' מאיר בר-אשר, פרופ' אמציה ברעם, פרופ' מיכאל אפל, ד"ר נוגה אפרתי, ד"ר שלומית שריבוי-שבטייאל, ד"ר גאולה אלימלך, ד"ר סיגל גורגי, פרופ' אסתר מאיר וד"ר נתי אבנרי. דברי הכנס יפורסמו בכרך בעברית ובאנגלית. ברכבת המורים לעברית ולעולם העربים והאסלאם שלוחה לפרופ' שמואל מורה, עם איחולינו לשנים ארוכות של יצירה ומחקרים בבריאות טוביה.

א. גילה יונה, להג' היהודי בבל – מיליון אמרות ומשלים. *قاموس اللهجة العراقية البغدادية*. במהלך הכנס לכבוד פרופ' שמואל מורה, הוצגה המהדורה השנייה של המילון הייחודי הזה. בהדורה הראשונה בעריכת גילה יונה ורחלמים רג'יאן הופיעו דברי הקדמה חמימים של פרופ' מורה. המהדורה השנייה והמורחבת של המילון הופיעה בשנת 2013/תשע"ד. המילון מכיל 304 עמודים. הנספחים למילון כוללים טבלאות נתיחה של פעלים בגזרות השונות ונטייה של שמות-עצם, אמרות, משלים ופטגמים, שמות משפחה ושמות פרטיים, ובסיום – לא עליינו – ארבעה עמודים של קללות עסקיות. המילון העשיר ניתן לרכישה בפניה ישירה אל גבי גילה יונה, רח' ידידות 12, הדר הכרמל, 45297 (052-4162171).

ב. ד"ר חייא דהאן, מבראשית – בעקבות המילים בפרשיות השבוע, הוצאת כרמל בירושלים, תשע"ו/2015. הספר כולל 308 עמודים. ד"ר חייא דהאן, מורה, חוקר ומחבר בעברית ובעברית, מוכר מאוד לציבור המורים בזכות ספרי הלימוד והמילונים שהביר, חלקם בשותפות עם ד"ר שלמה אלון. החיבור שלפנינו ייחודי ביותר, בכך שהוא משלב את המידע של המחבר בשתי הלשונות, תוך עיון מדויק בכל פרשיות השבוע, מכל חמישת חומשי

התורה. המחבר מציג את היזיקות בין העברית, בין הערבית ובין הארמית, באמצעות התמקדות במיללים המופיעות בכל פרשה. הספר עוסק ב-414 מיללים שונים, ומעלה שמייניות נסתרות ויזיקות מرتתקות בין השפות השמיות הנאצלות שבן אנו עוסקים. הספר ירחיב את הכרת הלשונות, ויכול אף לשמש חומר מרתק למפגשי הורים וילדים סביב שולחן השבת.

ג. הכנס ה-49 של האגודה ללימודים האסלאם ושל ארגון המורים לעربية בצפונ אמריקה. בחודש נובמבר 2015, זכיתי להשתתף בכנס מרתק זה, אשר התקיים בעיר דנוור, במדינת קולורדו, בナンוחות מאות רבות של חוקרים וכותבים, מן התחום המגוון של לימודי "עולם הערבים והאסלאם" ושל הוראת הלשון הערבית. בכנס השתתפו חוקרים מכל רחבי העולם, כולל רבים מן האוניברסיטאות בישראל. בעברוי הייתה זו ההשתתפות השלישית בכנס זה (השתתמתי קודם לכן בכנסים בשנת 2012 ובשנת 2013). הכנס כלל פסטיבל ספרתיים ויריד ספריים גדול ומגוון. המושב המיעוד של ארגון המורים לעربية עסק בתחוםים שונים של הוראת השפה הערבית – השפה התקנית, הקלאסית, העכשוית, הספרותית, ולהלגים למיניהם; בהוראת הפונטיקה וייסודות הכתיבה, בהעשרה אוצר המילים ובפיתוח הבהעה בכתב ובעל-פה. הדיוון הכללי נערך, כלו, בערבית תקנית ובחשתפות רחבה (כולל השתתפות). אני חבר בארגון זה (AATA) שניים רבות, וממליץ לעמיתי להצטרף. לארגון כתוב עת שנתי, מעניין ו מגוון (العربية). תקצר היריעה מלסקור את שפע הנושאים אשר נדונו בכנס. להלן דוגמאות מספר: ד"ר גרשון לוונטל, ישראלי המלמד באוניברסיטת אוקלהומה, יוזם פאנל בנושא: "ואם – טקסטים, תרבויות ויצירה של החברה בראשית האסלאם"; פרופ' אורית بشקין, מאוניברסיטת שיקAGO, חברותנו בעבר בשיפעת, ניהלה דיון על "גישה חדשה לנוצרים במצרים התיכון"; פרופ' רמי גינט מאוניברסיטת בר אילן היה יו"ר בדיון על "לימוד ההיסטוריה היהודית במצרים התיכון ובצפון אפריקה"; פרופ' אייל זיסר, עוזי רב, רמי גינט ויהושע טיטלבוים השתתפו ברב-שיח על ישראל במצרים התיכון; פרופ' מيري שפר ניהלה פאנל על "הமדע באסלאם"; ד"ר יואב אלון הרצה על "יחסם של הפליטינים למשטרת הפלשטיינית בשנים 1921-1936" ועוד. בתצוגת הספרים נחפתי לחיבורם חדשים רבים בכל תחומי הידע שבהם אנו עוסקים, כולל ספרו החדש של פרופ' בנימין אברהםוב (באנגלית), בהוצאה אוקספורד, על "בן אלערבי והסופים". הכנס הבא יתקיים בנובמבר 2016, בעיר בוסטון. פרטים ניתן למצוא:

141

**סימנייה
ס. ר. מ.
שנת קבלו
במערכת**

141

”تحديات”, חלק ב' ספר לימוד ערבית لطلاب يهود

כתבו: אורלה פרי ותמר גלבוע.

הספר **تحديات** מיועד לפתוח בפני הקורא צוהר לתקורת הערבית המבטאת את המתרחש במצריה התיכון. הספר מציע טקסטים מעשויים, העוסקים בנושאי אקטואליה ובפרפראות. הספר **تحديات** חלק ב' הוא המשך של חלק א' להוראת הערבית הספרותית.

הספר מלאה בגרסה דיגיטלית, אשר מאפשרת גישה עצמאית של הלומד באמצעות התקורת הערביים.

בגרסה הדיגיטלית הטקסטים מלווים בשמע.

ספר זה נועד לאתגר את הלומד:

- השפה הערבית תירכש אגב קריאת הטקסטים. כלל השפה ייגרו מהם.
- חלק מהמלות מפנות את הלומד לקריאת טקסט חי באינטרנט.
- הספר ממקד את תשומת לב התלמיד למבטים לשוניים, להיגיון שבפיוץ טקסטים, לשימושמושכל במילון ולפיתוח מיומנויות ההבעה בכתב ובעל-פה.

בפתחו התרגילים יש לענות בערבית, אלא אם כן נכתב אחרת.

143

١٤٣

הספר כולל שלושה חלקים:

1. من الصحافة:

- همزة الوصل – מדור הפותח רק חלק מהפרקם, וכשמו כן הוא –
 קישור לנושא שבו עוסק הפרק.
- فهم المقصود – טקסטים להבנת הנarra בנושא אקטואליה ובפרפראות.

- على هامش الأخبار – مذور זה מפנה את הזרקור לביטויים, ולמבעים לשוניים המקלים את הבנת הטקסט ולהבעה בכתב.
 - مفردات
2. النحو تchnerير
3. الفعل العربيّ فوعال

הספר קיבל אישור של גף ספרי לימוד במשרד החינוך.

لميزة مهنة!

أولاه فري وتمر غالب

لומדים ערבית, ספר ג'

ד"ר חזי ברוש

הספר השלישי בסדרה "لומדים ערבית" מיועד לתלמידים בכיתה ט'. הוא מושך לקדם את המוינות התרבותית של הלומדים, כך שיהיו מסוגלים לשאול ולענות בשפה ערבית קלה, הקרויה לשפה המדוברת. הספר כולל טקסטים אוטנטיים, דיאלוגים, סיורי עם, חידות, בדיחות, ידיעות מן העיתון, פתרגמים ואמרות של סופרים ומשוררים, במגוון רחב (ג'בראן חיליל ג'בראן, נג'יב מחפוטי, נזאר קבאני וטה חוסיין). כל אלה מקרבים את הלומד לעולם הערבי ולתרבותו. התכנים של הטקסטים, התרגילים המגוונים, אופן הצגת הנושאים הדקדוקיים והאירויים הצבעוניים המunterים את הספר – כל אלה מגבירים את העניין בלימוד השפה, ומגלים לסטודנטים דברים שלא ידעו. למשל: באחת השיחות בספר, מספר תלמיד יהודי לחברו הערבי על רמב"ם, פילוסוף ורופא היהודי מפורסם מתקופת ימי הביניים, אשר הוא וחבריו כתבו יצירות מופת בשפה הערבית. עובדה חשובה זו מציגה את הערבית כשפה גם של יהודים ולא רק כשפה של ערבים, ובכך תורמת להגברת המוטיבציה ללימודה.

המהדורה הדיגיטלית של הספר עשירה ואינטראקטיבית, וכוללת תרגילים נוספים (הבנייה הנקרה, אוצר מילים ודקדוק), סרטונים, קטעי האזנה, הצעות ל מבחנים (במדריך למורה), מילון ערבי-ערבי וערבי-עברי ועוד. היא מאפשרת לסטודנטים להתקדם על פי הקצב שלהם.

הסדרה "לומדים ערבית" מתאפיינת בכבוד ללמידה, מأتגרת, ומובילה אותו בטחה צעד אחר צעד אל עצמאות בשפה, תוך הכוונה לkrarat שלב מתקדם יותר בלימודה.

הסדרה "لומדים ערבית" בהוצאת המרכז לטכנולוגיה חינוכית (מט"ח) נכתבה על ידי ד"ר חזי ברוש, ונתמכה בייעוץ של נעמי אביבי-ויסבלט.

מִזְקִים
מֵידָע
לִמּוֹרָה

147

ט'ז

סוג הבדיקה:
א. בגרות לבתי ספר על-יסודיים
ב. בגרות לנבחנים אקסטרוניים

מועד הבדיקה: קיץ תשע"ה,*
מספר השאלה: 901,019102

מדינת ישראל
משרד החינוך

ערבית לבתי ספר עבריים

יחידת לימוד אחת

הוראות לנבחן

א. משך הבדיקה: שעה וחצי.

ב. מבנה השאלה ופתחה הערכיה: בשאלון זה שלושה פרקים.

פרק ראשון	—	הנתן הקריאה וידיעת הפעול	—	50 נקודות
פרק שני	—	משפטים להשלמה	—	40 נקודות
פרק שלישי	—	תחביר	—	10 נקודות
	סה"כ			100 נקודות

ג. חומר עזר מותר בשימוש: מיליוןים מכל סוג שהוא.

ד. הוראות מיוחדות:

- (1) כתוב את כל תשובותיך בעט בלבד. אסוו להשתמש בטיפקס.
- (2) כתוב בכתב יד ברור וקריא.
- (3) לאחר סיום הבדיקה וטרם מסירתה למשגיח, בדוק אותה שנית.
- (4) בתום הבדיקה החזר את השאלה למשגיח.

הנחיות בשאלון זה מנוטחות בלשון זכר ומכווננות לנבחנות ולנבחנים כאחד.

ה שאלות

פרק ראשון — הבנת הנקרוא וידיעת הפעול (50 נקודות)

קרא את הקטע שלפניך, וענה על שבע שאלות:

על שבע שאלות ב"బנת הנקרוא" ועל השאלה ב"ידיעת הפעול", לפי ההוראות שבעמודים 3-5.

زيارة رئيس الوزراء الصيني إلى الخارج

(1)

نشرت صحف الحكومة في الصين أنَّ رئيس الوزراء الصيني سيحضر الاجتماع

(2)

لِرُؤساء أوروبا وآسيا خلال الجولة لأوروبا التي تشمل أيضًا زيارة لألمانيا والتطرق على اتفاقية

تجارية مع روسيا.

(4)

وقالت وزارة الخارجية الصينية إنَّ جولة رئيس الحكومة الصيني في دول أوروبا هي أول

(3)

جولة له إلى الخارج وسيكون الاجتماع رؤساء أوروبا وآسيا في مدينة "ميلانو" الإيطالية.

(5)

وقال المسؤول في الوزارة الصينية إنَّ هذا الاجتماعهام جداً ومن المتوقع أن تتطرّف العلاقات

بين الصين والدول الأوروبية بعده.

/המשך בעמוד 3/

הבנת הנקרה (40 נקודות)

עונה על שש שאלות: על חמש מהשאלות 1-6 (לכל שאלה – 6 נקודות), ועל שאלה 7 (חובה) (10 נקודות).

ניקוד אינו נדרש כלל.

שים לב! אין לענות בגוף השאלון.

בשאלה (3) נדרש השלמה של מילה אחת בכל מקום ריק.

עונה על חמש מהשאלות 1-6.

1. עונה ב**עברית** במחברתך.

من نشر الخبر؟

2. כתוב במחברתך את התשובה הנכונה: " صحيح" ("נכון") או " خطא" ("לא נכון").

هذه هي المرة الثانية لزيارة رئيس الوزراء الصيني لأوروبا

3. העתק למחברתך את המשפט, והשלם אותו **בערבית**.

كانت رحلة رئيس الحكومة الصيني إلى ————— أوروبية.

/המשך בעמוד 4/

4. ענה בערבית במחברתך.
אַיִן תַּפְעֵל מִדִּינָה "מִילָּנוֹ" ?
5. ענה בעברית במחברתך.
מָاذا قָالَ אֶלْمְسֹؤּוֹל אֶלְצִיּוֹנִי עַنْ أֶلְגִּיטְמָאָע וְעַنْ אֶלְעֲלָכָת בֵּין אֶלְצִיּוֹן וְאֶלְדוֹלָל אֶלְגּוּרּוּבִּיהָ ?
6. ענה במחברתך בעברית או בערבית.
למי מתייחס הכנוי "ה" במילה ל' בשורה (5)?
7. ענה במחברתך בעברית או בערבית על שאלת 7 (חוובת).
מָאذا תִּשְׁמַלֵּל גָּוֹלָה רַئִיס הַקּוּמָה אֶלְצִיּוֹנִי فִי אֶוּרוֹבָּא ?
צִיּוֹן שְׁלֹשָׁה מְרֻכִּיבִים.

/המשך בעמוד 5/

ידיעת הפועל (10 נקודות)

ענה על שאלה 8.

בקטע שבעמוד 2 מיסומנות מילים במספרים (1)-(6).

בחר **ארבע** מן המילים, העתק אותן למחברתך, וכותב את השורש ואת הבניין שלן (את הבניין

אפשר לבטא במשקל או במספר).

(לכל מילה — 2.5 נקודות; סה"כ — 10 נקודות)

דוגמיה:

הבניין	השורש	המילה
فعل / ١	ذهب	يَهْبُونَ

الميلم

(1) يحضرُ

(2) توقيع

(3) خارج

(4) إجتماع

(5) متوقع

(6) تتطور

פרק שני – משפטים להשלמה (40 נקודות)

עונה על שאלה 9.

9. לפניך חמשה משפטים, ובهم חסודות עשר מילים.
 עליך להשלים שבעונה מן המילים החסורות בעזהת רישימת המילים שבמסגרת
 (ברשימה יש מילה אחת מיותרת).
שים לב: את המילים המתאימות להשלמת המשפטים יש להעתיק מן הרשימה
ולנקוד ניקוד פנימי.
אין לשתמש באוותה מילה פעםיים.
 העתק למחברתך את מספר המילה, וכותב לידיו את המילה המתאימה.
 (לכל השלמה נכונה – 5 נקודות; סה"כ – 40 נקודות)
- א. أَتَعْلَمُ فِي الْصَّفَرِ (1) فِي مَدْرَسَةِ (2) بَعِيدَةٍ عَنْ بَيْتِيِ .
- ب. يَكُونُ عِيدُ (3) بَعْدَ صَوْمِ (4) رَمَضَانَ .
- د. تَقْعُدُ مَدِينَةٌ يَافَا فِي (5) إِسْرَائِيلَ أَمَّا حَيْفَا فَتَقْعُدُ فِي (6) .
- د. يَا تَلَامِيذِي (7) ، هَلْ فَهَمْتُمُ أَلْأَسْعَلَةَ (8) عَلَى الْلَّوْحِ؟
- ه. إِسْتَغْرَفْتُ (9) أَلْسِفِيرِ الْأَمْرِيكيِّ مَعَ أَلْمَلِكِ الْسُّعُودِيِّ (10)
 ساعאות .

רישימת מילים להשלמת המשפטים:

الْمَكْتُوبَةُ	شِمَالُهَا	شَهْرٌ	ثَانِيَةٌ	جَلْسَةٌ
عَلَى	أَرْبَعٌ	أَلْأَعْزَاءُ	وَسَطٌ	أَلْفَطْرُ

פרק שלישי – תחביר (10 נקודות)

בפרק זה عليك לענות על שתי שאלות: על אחת מן השאלות 10-12, ועל אחת מן השאלות 13-15.
(לכל שאלה – 5 נקודות)

ענה על אחת מן השאלות 10-12.
בכל שאלה יש משפט ובו שתי מילים בסוגרים, אך רק אחת מהן נכונה.
בשאלה שבחורת, העתק למחברתך את המילה הנכונה.

10. يا تَلَامِيْدِيْ, (أُدْخُلُوا / أُدْخُلْ) صَفَنَا آلَانَ!

11. هَذَا هُوَ خَالِي (الَّتِي / الَّذِي) يَسْكُنُ فِي حَيْنَا.

12. كَتَبْنَا فِي دَفْرَنَا أَلْيَوْمُ الْقَصَصُ (الْقَصِيرَة / الْقَصِيرِ).

ענה על אחת מן השאלות 13-15.

בשאלה שבחורת כתוב במחברתך את המשפט לפי ההוראות. ניקוד סופי אינו נדרש בכל.

13. שנה לצורת רבitem את המילה המסומנת בקו, שינה את המשפט בהתאם, כתוב במחברתך את

המשפט החדש, ונקד אותו ניקוד פנימי:

رأَيْتُ هَذِهِ الْتَّاجِرَةَ فِي الْسُّوقِ الْكَبِيرَةِ .

14. שנה לצורת רבitem את המילה המסומנת בקו, שינה את המשפט בהתאם, כתוב במחברתך את

המשפט החדש, ונקד אותו ניקוד פנימי:

سَأَلَ الْمُعَلِّمَ الْطَّلَابَ أَلْسُؤَالَ الْقَصِيرِ.

15. הוסף את מילת הידע על למיליה המסומנת בקו, העתק למחברתך את המשפט, ונקד אותו

ניקוד פנימי:

مَرْوَانُ هُوَ طَبِيبٌ جَدِيدٌ فِي هَذَا الْمُسْتَشْفَى .

בِالْحَلْحَلَةِ!

זכות היוצרים שמורה למדינת ישראל
אין להעתיק או לפרסם אלא ברשות משרד החינוך

סוג הבדיקה: א. בגרות לבתי ספר על-יסודיים
ב. בגרות לנבחנים אקסטרנריים
מועד הבדיקה: קיץ תשע"ה*, 2015
מספר השאלה: 902,019204

ערבית

לבתי ספר עבריים

2 יחידות לימוד
(השלמה מיחידת לימוד אחת ל-3 יחידות לימוד)

הוראות לנבחן

- א. משך הבדיקה: שעה ושלושה רביעים.
- ב. מבנה השאלה ופתחה הערכה: בשאלון זה שני פרקים.
פרק ראשון — הבנת נקראה וידיעת הפעול — 70 נקודות
פרק שני — לשון העיתונות — 30 נקודות
סה"כ — 100 נקודות
- ג. חומר עזר מותר בשימוש: מיליוןים מכל סוג שהוא.
- ד. הוראות מיוחדות:
(1) כתוב את כל תשובותיך בעט בלבד. אסוּן להשתמש בטיפקס.
(2) כתוב בכתב יד ברור וקריא.
(3) לאחר סיום הבדיקה וטרם מסירתה למשגיח, בדוק אותה שנית.
(4) בתום הבדיקה החזר את השאלה למשגיח.

הנחיות בשאלון זה מנוסחות בלשון זכר ומכוונות לנבחנות ולנבחנים כאחד.

156

ב ה צ ל ח ה !

156

/המשך מעבר לדף/

ה שאלות

פרק ראשון – הבנת הנקרה וידיעת הפועל (70 נקודות)

הבנת הנקרה (50 נקודות)

קרא את הקטע שלפניך, וענה על שבע שאלות: על שש מן השאלות 1-7 (לכל שאלה – 7 נקודות), ועל שאלה 8 (חובה) (8 נקודות).

- (1) إختتمت المدرسة الإعدادية في "كفر مندا" موسم الزيت والزيتون بالفعالية التي تعتبر
- (2) من أهم وأجمل الفعاليات الاجتماعية ضمن برنامج التعلم. وتَدُلُّ هذه الفعاليات على ⁽³⁾ أهمية شجرة الزيتون وزيتها. وشجرة الزيتون مباركة وقد ذُكرت عدّة مرات في القرآن ⁽⁴⁾
- (4) الكريم. وشملت الفعاليات مسابقات في المعلومات العامة والأمثال الشعبية عن شجرة الزيتون. وعرضت مسرحيات في موضوع الزيتون ألقها الطلاب.
- (5) وفي النهاية شكر مدير المدرسة جميع الطلاب والمعلمين الذين ساهموا في إنجاح ⁽⁶⁾ الفعاليات.

ענה על שן השאלות 1-7 (לכל שאלה – 7 נקודות).

ניקוד איןנו נדרש כלל.

שים לב! אין לענות בגוף השאלה.

בשאלה 1 נדרש השלמה של מילה אחת בכל מקום ריק.

1. הسلم במחברתך בערבית.

העתק את המספרים למחברתך, וכתוב לידם את המילים המתאימות.

نظمت (1) (2) في كفر مندا فعالية بمناسبة اختتام (3) الزيت
والزيتون.

2. העתק למחברתך את התשובה הנכונה מבין התשובות הנתונות בסוגרים:

الفعاليات نحسب لفعلنات:

(חברתיות חשובה / החברתיות החשובה ביותר / בין הפעולות החברתיות החשובות ביותר).

3. ענה במחברתך בערבית או בעברית.

למה מתייחס הכינוי ה במילה זيتها (שורה 3)?

כתוב במחברתך את התשובה הנכונה: " صحيح ("נכון") או خطأ ("לא נכון").

شجرة الزيتون مذكورة في القرآن مرة واحدة فقط.

הسلم את המשפט בעוזרת מחסן המילים. שים לב: במחסן יש מילה אחת מיותרת.

העתק את המספרים למחברתך, וכתוב לידם את המילים המתאימות.

كتب التلميذ (1) (2) حول موضوع الزيتون

المخزن: وعرضوها – مسرحيات – مرات.

.6. העתק למחברתך את התשובה הנכונה. הכוינוי **הא במליה אלףָה** (שורה 5) מתייחס אל:

א. مسرحيات

ب. شجرة الزيتون

ג. الأمثال الشعبية

.7. ענה במחברתך בעברית על שני הסעיפים:

א. למי הודה מנהל בית"ס בסוף הפעולות?

ב. על מה הודה מנהל בית"ס?

עמה על שאלה 8 (**חובה**) (8 נקודות).

.8. ענה במחברתך בעברית. ציין שתיים מהפעולות שהתקיימו בבית"ס.

/המשך בעמוד 5/

דעת הפועל (20 נקודות)ענה על שאלה 9.

9. בקטע שבעמוד 2 מסומנותSSH מילים במספרים (1)-(6).

בחר ארבע מן המילים, העתק אותן למחברתך, וכתוב את השורש ואת הבניין שלهن (את הבניין אפשר לבטא במשקל או במספר).

(כל מילה – 5 נקודות; סה"כ – 20 נקודות)

דוגמיה:

הבניין	השורש	המילה
8 / <u>إِفْتَعَلْ</u>	جمع	<u>يَجْتَمِعُونَ</u>

המילים(1) تعتبر(2) تعلّم(3) تدلّ(4) مباركة(5) مدّير(6) إنجاح**160**

פרק שני – לשון העיתונות (30 נקודות)

ענה על **ארבע** מן השאלות 10-15 (לכל שאלה – $7\frac{1}{2}$ נקודות).
ניקוד אינו נדרש כלל.

בשאלות 10-11 יש להשלים את המילים החסרות מרשימת המילים שבמיסגרת למטה

(שים לב: ברשימה יש שתי מילים מיותרות).

העתק למחברתך את המספרים, וכתוב לידם את המילים המתאימות.

10. ألقى وزير التربية (1) حَوْلَ ظاهِرَة (2) في المدارس.

11. شارَكت في (3) الأخيرة التي جَرِتْ (نعرقو) في شهر آذار (4) كثيرة.

רשימת מילים להשלמת המשפטים בשאלות 10-11:

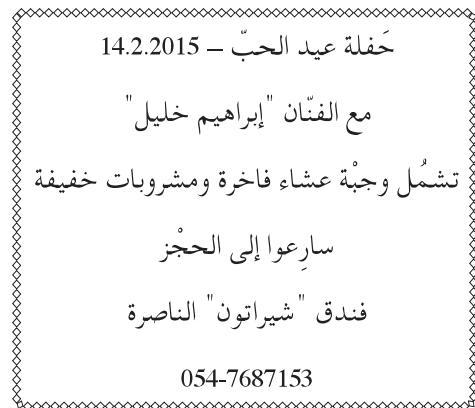
أحزاب خطايا انتخابات اجتماع العنف تناول

תרגם **לערבית** במחברתך את המשפטים בשאלות 12-13.

12. النسيا المصري الكليت عل نكبات عدديم نجد الهموشيم بكمهير.

13. مطرة بيكور المسلחת هيآ فترعن المكتب البيוחוני بدروم.

14. תרגם **לעברית** במחברתך את המודעה שלפניך.

15. השלם במחברתך את תחילת המשפט הבא **בעוד לפחות ששים**.

رَحْبَ الرَّئِيسِ بِـ

בַּהֲצָלָחָה!

זכות היוצרים שומרה למדינת ישראל
אין להעתיק או לפרסם אלא בראשות משרד החינוך

סוג הבדיקה: א. בגרות לבתי ספר על-יסודיים
ב. בגרות לנבחנים אקסטרנליים
מועד הבדיקה: קיץ תשע"ה*
מספר השאלה: 905,019205

ערבית

לבתי ספר עבריים

2 ייחדות לימוד
(השלמה מ-3 ייחדות לימוד ל-5 ייחדות לימוד)

הוראות לנבחן

- א. משך הבדיקה: שעתיים וחצי.
- ב. מבנה השאלה וنمפתה ההפוכה: בשאלון זה שלושה פרקים.
פרק ראשון – הבנת הנקרא, ידיעת הפעול ותחביר
הבנייה הנקרא – 44 נקודות
ידעית הפעול – 13 נקודות
תחביר – 12 נקודות
פרק שני – לשון העיתונות – 21 נקודות
פרק שלישי – הבעה בכתב – 10 נקודות
סה"כ 100 נקודות
- ג. חומר עזר מותר בשימוש: מילונים מכל סוג שהוא.
- ד. הוראות מיוחדות:
(1) כתוב את כל תשובותיך בעט בלבד. אסור להשתמש בהשתמש בטיפקס.
(2) כתוב בכתב יד ברור וקריא.
(3) לאחר סיום הבדיקה וטרם מסירתה למשגיח, בדוק אותה שנית.
(4) בתום הבדיקה החזר את השאלה למישגיח.

ההנחיות בשאלון זה מנוסחות **בלשון זכר** ומכווננות לנבחנות ולנבחנים כאחד.
ב הצלחה !

ה שאלות

פרק ראשון – הבנת הנקרה, ידיעת הפעול ותחביר (69 נקודות)

בפרק זה עליך לבחור באחד משני קטעים:
קטע א – ערבית קלסית (שאלות 1-5)
או
קטע ב – ערבית מודרנית (שאלות 6-9)

קטע א – ערבית קלסית

אם בחרת בקטע זה, קרא אותו, וענה על ארבע מן השאלות שאחריו:
על אחת מן השאלות 1-2 (הבנת הנקרה), ועל שלוש השאלות 3-5 (ידיעת הפעול ותחביר).

كان عمر بن الخطاب يراقب أبي بكر بعد صلاة الفجر وتنبه أن أبي بكر يخرج إلى أطراف

(1) (2) المدينة ويدخل في أحد البيوت لساعات. مررت الأيام وما زال الخليفة يزور هذا

البيت الصغير وقر عمر دخول هذا البيت بعد خروج أبي بكر منه ليعرف ما السر.

(3) (4) فوجد سيدة عجوزاً عمياً فسألها: ماذا يفعل هذا الرجل عندكم؟ فأجبت: والله لا

أعرفه ولكنه يأتي كل صباح وينظف لي البيت ويكتسه وبعده لي الطعام ثم ينصرف.

(5) (6) جثم عمر بن الخطاب على ركبتيه وأجهشت عيناه بالدموع.

164

١٦٤

הבנת הנקרה (44 נקודות)

אם בחרת בקטע א, ענה על אתה מן השאלות 1-2 (שאלות על הקטע או תרגום הקטע).

1. אם בחרת בשאלה זו, ענה על שישה סעיפים:

על חמישה מון הסעיפים (1)-(6) (לכל סעיף – 7 נקודות), ועל סעיף (7) (חובב) (9 נקודות).

שים לב!: ניקוד אינו נדרש כל.

שים לב!: קו קצת משמעו השלמה של מילה אחת בלבד; קו ארבע משמעו השלמה של יותר ממילה אחת. בסעיפים (1), (6). נדרש השלמה של מילה אחת בכל מקום ריק.

(1) إنسخ إلى دفترك الجملة، وأكملها بالعربية / העתק למחברתך את המשפט, והשלם אותו بالعبرית.

شاهد عمر بن الخطاب أبا بكر بعد ال _____ ولاحظ أنه أحد ال _____ في أطراف المدينة.

(2) إنسخ إلى دفترك الجواب الصحيح / העתק למחברתך את התשובה הנכונה.
زار الخليفة البيت الصغير مراراً وتكراراً.

صحيح / خطأ

(3) أجب بالعربية في دفترك / ענה בעברית במחברתך.
متى دخل عمر البيت الصغير ولأي سبب؟

(4) إنسخ إلى دفترك الحرف الذي يدل على الجواب الصحيح / העתק למחברתך

את האות המציינת את התשובה הנכונה.

من يسكن في البيت الصغير؟

أ. رجل عجوز.

ب. مُسِنَّةٌ عمياء.

ج. أبو بكر.

(5) أجب بالعربية في دفترك / ענה בעברית במחברתך.

ماذا يفعل الخليفة أبو بكر في بيت العجوز؟ ذكر ثلاثة أشياء.

(6) أكمل الجملتين في دفترك بالعربية أو بالعربية / השלם את המשפט במחברתך

בערבית או בעברית.

أ. الضمير "ها" في الكلمة "سألها" (السطر 4)

يعود إلى _____ .

ب. الضمير "ه" في الكلمة "ل肯ه" (السطر 5)

يعود إلى _____ .

(7) **שאלות חובה** – רتب الجمل التالية حسب تسلسل الأحداث / סדר את

المصطلحات الآتية لففي سדר الترتيبات (كتوب بمחרתך את האותיות בלבד
מימין לשמאל).

- أ. إكتشف عمر أنّ أبي بكر يزور بيت عجوز عمياء.
- ب. تأثّر عمر من أعمال الخليفة.
- ج. تجسّس عمر على أبي بكر.
- د. فهم عمر أنّ العجوز لا تعرف أنّ الزائر هو الخليفة أبو بكر.
- ه. شكّ عمر في أبي بكر.
- و. أدرك عمر أنّ الخليفة يساعد العجوز كل صباح.

תרגומים

אם בחרת בשאלת זו, תרגום במחרתך לעברית את הקטע שקרהת. (44 נקודות) .²

ידעית הפועל (13 נקודות)

אם בחרת בקטע א, ענה על שתי השאלות 3-4.

3. בקטע שקראת (בעמוד 2) מסומנות ארבע מילים במספרים (1)-(4).

בחר שלוש מן המילים, העתק אותן למחברתך, וכתוב את השורש, את הבניין

ואת הצורה הדקדוקית של המילים שבחורת, לפי ההקשר שלן בקטע.

(את הבניין אפשר לבטא במשקל או במספר).

(כל מילה – 3 נקודות; סה"כ – 9 נקודות).

דוגמיה:

המילה	השורש	הבניין	הצורה הדקדוקית
לִمْ يَجْتَمِعُوا	جمع	فعل / 8	עתיד מוג'ום

الميليات

(1) مرّت

(2) ليعرِفَ

(3) أَجَابَتْ

(4) يُعدُّ

4. לפניך שני משפטים (1)-(2).

בכל משפט חסירה מילה, ובסוגרים נתונות שתי אפשרויות להשלמת המשפט, אך רק אחת מהן נכונה.

בחר באחד מן המשפטים (1)-(2), והעתק למחברתך את התשובה הנכונה במשפט שבחרת.
(4 נקודות)

168

١٦٨

(1) بَنَى عمر المسجد لـ _____ (يُصلّ / يُصلّي) داخله المسلمين.

(2) لَمْ (يَجِد / يُوجَد) الخليفة في البيت إلَّا عجوزاً عمياً.

תחביר (12 נקודות)

אם בחרת בקטע א, ענה על שאלה 5.

.5. לפnik חמישה סעיפים (1)-(5), וביהם משפטים הקשורים לקטע שבעמוד 2.

ענה על שלשה מן הסעיפים, על פי ההוראות (לכל סעיף – 4 נקודות;

סה"כ – 12 נקודות).

(1) נסח את המשפט הבא באמצעות תיאור סיבה (المفعول له), וכתוב במחברתך את

המשפט בניקוד מלא (פנימי וסופי).

أٰتِي أبو بكر كُلَّ صباحٍ إِلَى بَيْتِ الْعَجُوزِ الْعَمِيَّاءِ لِأَنَّهُ يَرْغُبُ فِي مَسَاعِدِهَا.

(2) הפוך את משפט המצב (جملة حالية) לתיאור מצב (الحال), וכתוב במחברתך את

המשפט בניקוד מלא (פנימי וסופי).

رَاقِبُ عَمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ أَبَا بَكْرٍ وَهُوَ يَدْخُلُ إِلَى أَحَدِ بَيْوَاتِ الْمَدِينَةِ.

(3) נסח את המשפט הבא באמצעות תיאור אופן (المفعول المطلق), וכתוב במחברתך את

המשפט בניקוד מלא (פנימי וסופי).

أَكْرَمَ أَبُو بَكْرَ الْعَجُوزَ كَمَا يُكَرِّمُ الْوَالَدَيْنِ.

(4) תרגם לעברית במחברתך את המשפט, וכתוב מהי התופעה התחבירית בו.

ما أَكْثَرَ حَسَنَاتِ أَبِي بَكْرٍ!

169

١٦٩

(5) תרגם את המשפט לעברית במחברתך, וכתוב מהי התופעה התחבירית המסומנת בכו.

جَسَمَ عَمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ وَأَجْهَشَتْ عَيْنَاهُ بِالدَّمْوعِ.

המשך בעמוד 8/

קטע ב – ערבית מודרנית

אם בחרת בקטע זה, קרא אותו וענה על ארבע השאלות 6-9.

انضمام الملايين في الهند لـ "حملة نظافة" يقودها رئيس الوزراء

(2) خرج الملايين في الهند إلى الشوارع بمحاسنهم ومجارفهم للانضمام إلى حملة

تنظيف شملت البلاد لتنظيف الحدائق العامة والمباني الحكومية والشوارع.

(1)

(4) وقام رئيس الوزراء الهندي بكنس طريق في حي فقير في "نيودلهي" مشاركاً في

حملة تنظيف الهند.

(6) واختار رئيس الوزراء عيد ميلاد زعيم استقلال الهند، "مهاتما غاندي" لإطلاق حملة

من 5 أيام لتغيير صورة الهند كواحدة من أقدر دول العالم. ويشار إلى أنَّ الحملة

(2)

(8) تهدف أيضاً إلى حل مشاكل تلوث الشوارع التي تعاني منها الهند.

(3)

وسيقت الحدث حملة إعلانية حثّ المواطنين على المشاركة في تنظيف وترتيب

(10) منازلهم ومكاتبهم.

170

١٧٠

הבנת הנקרה (44 נקודות)

אם בחרת בקטע ב, ענה על שאלה 6.

6. ענה על שישה סעיפים:

על חמישת מון הסעיפים (1)-(6) (לכל סעיף – 7 נקודות), ועל סעיף (7) (**חובה**) 9 נקודות).

שים לב: ניקוד איננו נדרש כלל.

(1) إنسخ إلى دفترك الجملة، وأكملها بالعربية / העתק למחברת את המשפט, והשלם אותו בערבית.

تَجْرِي فِي الْهَنْد _____ يَتَّرَأَسُّهَا _____ الْهَنْدِيُّ.

(2) إنسخ إلى دفترك الحرف الذي يدلّ على الجواب الصحيح / העתק למחברת את האות המציינת את התשובה הנכונה.

من شارك حملة النظافة؟

أ. الزعيم الهندي "مهاتما غاندي".

ب. رئيس الحكومة الهندي.

ج. هنود كثيرون.

د. الجوابان ب وج صحيحان.

(3) إنسخ إلى دفترك الجواب الصحيح / העתק למחברת את התשובה הנכונה.

عقدت حملة النظافة في "نيودلهי" فقط.

صحيح / خطأ

(4) إنسخ من النص إلى دفترك الجملة التي تدلّ على أنّ / (העתק מן הטקסט

למחברתך את המשפט המופיע ש

رئيس الوزراء الهندي كان خير قدوة لسكان دولته.

(5) أجب في دفترك بالعربية / ענה במחברתך בעברית:

ماذا كان هدف الحملة الإعلانية التي سبقت حملة النظافة؟

(6) أكمل في دفترك بالعربية / השלם במחברתך בעברית:

أ. الضمير "ها" في الكلمة "منها" (السطر 8) يعود إلى ...

ب. ما هو النושא (عوشا الفعل) شل الفعل "حتّى" (السطر 9)؟

ענה על סעיף (7) (חובב).

(7) عנה במחברתך בעברית על שני חלקים השאלה.

أ. ماذا فعل سكان الهند في إطار حملة النظافة وكيف؟

ب. إلى ماذا تهدف حملة النظافة؟

/המשך בעמוד 11/

ידעית הפועל (13 נקודות)

אם בחרת בקטע ב, ענה על שתי השאלות 7-8.

7. בקטע שקראת (בעמוד 9) מסומנות ארבע מיללים במספרים (1)-(4).

בחר בשלוש מן המילים, העתק אותן למחברתך, וכותב את השורש, את הבניין

את הצורה הדקדוקית של המילים שבחרת, לפי ההקשר שלهن בקטע.

(את הבניין אפשר לבטא במשקל או במספר).

(לכל מילה — 3 נקודות; סה"כ — 9 נקודות).

דוגמיה:

המילה	השורש	הבניין	הצורה הדקדוקית
לִמְיַגְּתָמּוּעַ	לִמְגֹזֶם	לִמְגֹזֶם / 8	עתיד מג'זם

המילים

(1) קָנֵס

(2) יُשَارֵךְ

(3) תְּعִנֵּי

(4) חַתֵּט

8. לפני שני משפטים (1)-(2).

בכל משפט חסירה מילה, ובסוגרים נתונות שתי אפשרויות להשלמת המשפט, אך רק אחת מהן נכונה.

בחר באחד מן המשפטים (1)-(2). העתק למחברתך את התשובה הנכונה מן המשפט שבחרת.

(4 נקודות)

(1) طلب رئيس البلدية من سكان المدينة (الانضمام/يُنضمُوا) لحملة نظافة الشوارع.

(2) لִמְיַגְּתָמּוּעַ (يُسْتَطِيعُوا/يُسْتَطِعُون) مواطنو الهند حل مشاكل تلوث البيئة بدون مساعدة حكومية.

המשך בעמוד 12/

תחביר (12 נקודות)

אם בחרת בקטע ב, ענה על שאלה 9.

- . 9. לפניו חמישה סעיפים (1)-(5), ובهم משפטים הקשורים לקטע שבעמוד 8.
ענה על שלשה מון הסעיפים על פי ההוראות (לכל סעיף – 4 נקודות; סה"כ – 12 נקודות).

(1) הפוך את תיאור המצב למשפט מצב, שנה את המשפט בהתאם, כתוב אותו מחדש

במחברתך, ונקד ניקוד מלא (פנימי וסובי).

يكتس رئيس الوزراء الطريق في أحياه "نيودلهي" مُشارِكاً في حملة تنظيف.

(2) הקדם את بلغני אן למשפט, שנה את המשפט בהתאם, כתוב אותו מחדש

במחברתך, ונקד ניקוד מלא (פנימי וסובי).

يتحدّث مواطنو الهند عن أهمية دور الدولة في الحفاظ عن البيئة ومنع التلوّث.

(3) נשלול את המשפט שלහן באמצעות لا النافية للجنس, וכותב אותו במחברתך בניקוד

מלא (פנימי וסובי).

هناك علاقة وطيدة بين القذر في الشوارع والأمراض الوبائية.

(4) תרגם את המשפט לעברית במחברתך, וכותב ממי התופעה התחבירית שבמשפט.

يعتبر تلوّث البيئة من أكثر المشاكل خطراً في القرن الـ 21!

174

(5) תרגם את המשפט לעברית במחברתך, וכותב ממי התופעה התחבירית שבמשפט.

ما أوسّخ شوارع الهند.

١٧٤

פרק שני – לשון העיתונות (21 נקודות)

בפרק זה חמיש שאלות 10-14.
בחר בשלוש מן השאלות, וענה על פי ההוראות (לכל שאלה – 7 נקודות).
ניקוד איננו נדרש בכל.

בשאלות 10-11 יש להשלים את המילים החסרות מרשימת המילים שבמsegורת למטה (שים לב: ברשימה יש שתי מילים מיותרות).

העתק למחברתך את המספרים, וליד כל אחד מהם כתוב את המילה המתאימה.

10. "السيسي" و "بوتين" يبحثان توثيق ال _____ بين البلدين، ويناقشان
(1) _____ الإرهاب في الشرق الأوسط. (2) _____

11. أيدَت المُترجمة الألمانية لكتاب "ألف ليلة وليلة" (3) _____ التي تقول إن _____ الكتاب هو قصة "شهرزاد" الهندية. (4) _____

רשימת המילים להשלמת המשפטים בשאלות 10-11:				
ثقافية	إطار	روابط	منح	وجهة النظر
السيسي	بوتين	الإرهاب	ألف ليلة وليلة	شهرزاد

12. ترجم الجملة التالية إلى العربية في دفترك / ترجم את המשפט לעربية במחברתך.
nikod אינו נדרש בכל.

צירוף המופת "ألف ليلة وليلة" היא אוצר ספרותי שמקורו אינו ערבי.

13. أكتب في دفترك جملة تشتمل العبارة "قرارات اللجنة".
 כתוב במחברתך משפט ובו הצירוף: قرارات اللجنة.
 במשפט ציריות להיות שמונה מילים לפחות. nikod אינו נדרש בכל.

14. ترجم في دفترك الإعلان التالي إلى العربية / ترجم بمخطوتك לעברית את המודעה שלפניך.

"مركز تعليم الكرمل"

نعلن عن بدء التسجيل
لللقب الأول A.B. في التخصصات التالية:
العلوم الاجتماعية، الفنون والمسرح،
الحسابات مع تركيز في الاقتصاد، الإعلام،
الإدارة والاقتصاد، الأدب العربي + شهادة التدريس
للتتسجيل - مركز تعليم الكرمل:
٠٤-٨٢٠٨٨١

פרק שלישי – הבה בכתב (10 נקודות)

ענה במخطוتك על שאלה אחת בלבד מן השאלות 15-19.

צין את מספר השאלה שבחרת לענות עליה.

כתוב תשובה, ובها 35 מילים לפחות.

ניקודינו נדרש כלל.

15. صف العلاقات بين شخصيتين في إحدى القصص / القصائد التي تعلمتها.

16. أكتب عن مضمون إحدى القصص / القصائد التي تعلمتها.

17. أكتب عن قصة الإطار في الكتاب "ألف ليلة وليلة".

18. أكتب عن حدى حزين / سار طرأ في إحدى القصص / القصائد التي تعلمتها.

19. أكتب عن الانتخابات الأخيرة في دولة إسرائيل.

176

171

ב鹹לה!

זכות היוצרים שמורה למדינת ישראל
אין להעתיק או לפרסם אלא ברשות משרד החינוך

דף תשובה לשאלון ערבית

מכון הנרייטה סאלון
המרכז לבחינות בגרות

משרד החינוך
המזכירות הпедagogית
הפיקוח על הוראת העברית

דף תשובה לשאלון ערבית, 1 יחל, מס' 019102, קיץ תשע"ה*

הנחיות כלליות:

- בדגם זה ניתנות תשיבות על שאלות המבחן והනחיות למתן הציון.
- בדגם מוצגים רכיבי התשובה העיקריים, אך לא מובאים בו כל הרכיבים האפשריים.
אם כתוב התלמיד בתשובתו רכיב שאינו בדגם, על המעריך לבדוק את נכונותו בהתייעצות עם המעריך הבכיר.
- קי אלכסון ① מסמן תשובה חלופית (כל אחת מן התשובות מתקבלת באוטה מיד).
- סוגרים מציינים תשובה שאינה הכרחית לקבלת מלאה הציון.
- ההנחיות בדגם מנוסחות בלשון זכר ומכוונות למעריכות ולמעריכים אחד.

פרק ראשון — הבנת הקרא וידעית הפועל

הבנת הקרא

על התלמיד לענות על חמש מஹשאלות 1-6, ועל שאללה 7 (חובה!); לכל שאלה.

1. עיתוני הממשלה בסין (פרסמו את הידיעה).

2. خطן.

3. دول.

4. في إيطاليا.

5. הפגישה חשובה מאוד וצפוי שהיחסים בין סין למדייניות אירופה יתפתחו אחרת.

6. رئيس الحكومة / الوزراء الصيني.

7. ראש הממשלה הסיני יוכח/ישתתף בפגישת מנהיגי אירופה ואסיה/פגישה עם מנהיגי אירופה ואסיה באיטליה,

יבחר רئיס הממשלה הסיני الاجتماع לزعماء אירופה ואסיה (בביקור באיטליה) // (حضور אל...) الاجتماع مع זuumاء אירופה ואסיה (בביקור באיטליה).

زيارة لألمانيا // يزور ألمانيا

חתימה על הסכם מסחרי עם רוסיה.

(אל)توقيع على اتفاقية تجارية مع روسيا

ידיעת הפעול
על התלמיד לענות על שאלה 8.

.8

המבנה	השורש	המילה
1 / فعل	خضر	(1) يحضرُ
2 / فعل	وقع	(2) توقيع
1 / فعل	خرج	(3) خارج
8 / اعتَلَ	جمع	(4) إجتماع
5 / تَفَعَّلَ	وقع	(5) متوافع
5 / تَفَعَّلَ	طور	(6) تقطُّع

פרק שני — משפטים להשלמה
על התלמיד לענות על שאלה 9.
יש להשלים רכ شمונה מילים מתוך הרשימה, ולנקז ניקוד פנימי.

9. (1) العاشر
 (6) شمالها
 (7) ثانية
 (8) المكتوبة
 (9) جلسة
 (10) أربع
 (2) ألاعاء
 (3) الفطر
 (4) شهر
 (5) وسط

פרק שלישי — תחביב

על התלמיד לענות על שתי שאלות: על אחת מן השאלות 10-12, ועל אחד מן השאלות 13-15.
 10. أدخلوا.
 11. الذي.
 12. القصيرة.

על התלמיד לענות על אחת מן השאלות 13-15; לכל תשובה.

13. رأيت هؤلاء التجار في السوق الكبيرة.

14. سأله المعلم الطلاب لأنهم أسلمة التصريح.

15. مروان هو الطبيب الجديد في هذا المستشفى.

דוגמ תשובות לשאלון בעברית, 2 יח"ל, מס' 019204, קיז תשע"ה*

הנחיות כלליות:

- בדוגמה ניתנות תשובות על השאלות במבחן והנחיות למבחן העיוני.
- בדוגמה מוצגים רכיבי התשובה העיקריים, אך לא מובאים בו כל הרכיבים האפשריים.
אם כתוב התלמיד בתשובתו רכיב שאינו בדוגמה, על המעריך לבדוק את נכונותו בהתייעצות עם המעריך הבכיר.
- קי אלכסון (1) מסמן תשובה חלופית (כל אחת מן התשובות תתקבל).
- סוגרים מציענים תשובה שאינה הכרחית לקבלת מלאה הציוו.
- ההנחיות בדוגמה מנוסחות בלשון זכר ומכוונות למעריכות ולמעריכים כאחד.

פרק ראשון — הבנת הנקרא וידיעת הפועל

הבנת הנקרא

על התלמיד לענות על ששה מן השאלות 1-7, ועל שאלה 8 (חובה).

- .1. (1) המدرسة
(2) האנודידת
(3) מושם
- .2. בין הפעולות החברתיות החשובות ביותר.
- .3. עץ הזית / شجرة الزيتون
כתב רך שגירה
- .4. خطן.
- .5. (1) מסרحيות.
(2) וعرضوها.
- .6. מסרحيות.
- .7. א. המנהל הודה לכל התלמידים והמורים.
ב. הוא הודה להם על שהם היו שותפים להצלחת הפעולות / נתלו חלק בהצלחת הפעולות.
- .8. תחרויות בידע כללי (על עץ הזית).
תתגים עממיים על עץ הזית.
הצגות, שהתלמידים כתבו/ חיברו, בנושא הזית.

דיעוט הפועל

על התלמיד לענות על שאלה 9.

.9. 4 מילימ.

המבנה	השורש	המילה
8 / إفْعَل	عير	(1) تعتير
5 / تَقْعِل	علم	(2) التَّعْلِمُ
1 / فَعَلْ	دلل	(3) تَدْلُلُ
3 / فاعل	برك	(4) مُبَارَّكَة
4 / أَفْعَلْ	دور	(5) مُدِير
4 / إفْعَلْ	نجح	(6) إِنْجَاحٌ

פרק שני – לשון העיתונות

על התלמיד לענות על **ארבע** מן השאלות 10-15.

בשאלות 11-10 על התלמיד להשלים את המילים החסרות.

10. (1) خطاباً

(2) العنف

.11. (3) الانتخابات

(4) أحزاب

בשאלות 12-13 על התלמיד לתרגם לערבית.

.12. قرر الرئيس المصري اتخاذ إجراءات / الإجراءات ضد المسلحين في القاهرة.

.13. هدف زيارة الوفد هو حل الوضع / الحال / الحالة الأمنية / في الجنوب.

14. תרגום מודעה לעברית

מסיבת חג / יום האהבה 14.2.15

עם האכן אבראהים ח'ליל

(ה) כוללת / (ש) תכלול אורוחה מפוארת ומשקאות קלים

הוזדווג והזמיןנו / מהרו להזמין/לשryanן מקום

מלון שרתון נצרת

054-7687153

15. חיבור משפט

גנות היוצרים שמורה למדינת ישראל
אין להעתיק או לפרסם אלא בראשות משרד החינוך

דגם תשובה לשאלון בעברית, 2 יחל, מס' 905, קיץ תשע"ה

הנחיות כלליות:

- בדגם זה ניינו תשבות לשאלות המבחן והנחיות למתן הציון.
- בדגם מוצגים רכיבי התשובה העיקריים, ואין בו כל הרכיבים האפשריים.
- כאשר תלמיד כותב בתשובתו רכיב שאינו בדגם, על המעריך לבדוק את נכונותו בהתייעצות עם המעריך הבכיר.
- קו אלכסון **(1)** מסמן תשובה חלופית (כל אחת מן התשובות תתקבל).
- סוגרים מציגים תשובה שאינה הכרחית לקבלת מלאה הציון.
- הנחיות בדגם מנוסחות בלשון זכר ומכונות למעריכות ולמעריצים כאחד.

פרק ראשון — הבנת הנקרוא, ידיעת הפעול ותחביר

על התלמיד לבחור באחד משני קטעים: קטע א — ערבית קלסית או קטע ב — ערבית מודרנית.

קטע א — ערבית קלסית

הבנייה הנקרוא

על התלמיד לענות על אחת מן השאלות 1-2.

1. אם התלמיד בחר בשאלת זו, עליו לענות על תמיסת מן הסעיפים (1)-(6), ועל סעיף (7) (**חובה!**):

- (1) صلة – يدخل – بيوت.
- (2) صحيح.
- (3) עמר נכנס לבית הקטן לאחר שהוא יצא ממנה כדי לדעת מהו הסוד. (כלומר, כדי לדעת מדוע ابو בכר מבקר בבית הזה / מה סוד ביקורו בבית זה).
לא פירט את ה"סוד".
- (4) ב.
- (5) מנקה את הבית, מטאטא אותה, מכין (לזקנה) אוכל.
- (6) א. سبدة / عجوز / عمباء.
גברת / אישة (זקנה עיורת) / זקנה (عيורת).
ב. الرجل / أبو بكر.
- (7) סעיף **חובה!**
ה – ج – أ – و – د – ب

תרגם הטקסט :

עמר בן אלח'טאב עקב אחר אבו בכר לאחר תפילת השחר, ושם לב / הבחן שאבו בכר יוציא אל פאתיה העיר /
קצויי העיר / (לקבל גם: קצתה העיר) ונכנס לאחד מהבתים לשועוט. עברו הימים והחליף לא פסק מבקר /
המשיך לבקר / עדין מבקר בבניין קטן זה / בבית הקטן הזה.

umar hrilit lihikns libayit zo, laachor shiata manno / laachor ziyat abu bcar cdi ledut maho sod. (1/ ozo) me'a
gavrat zkena uiyortot wasal atota: maha uoshah aish zo azlcam? (ozo) untaha: chi allla, ainiyim mckirah atoton, abel hoa
ba bcal boker, mnaka li at bayit, metatata, mckin li aocel vachor kr mstaklik.
yrd / crur umar ul (sheti) bercoi vprz bbbci / morer bbbci / (sheti) univo hoi ul sf dmutoot.

דיעת הפועלעל התלמיד לענות על שתי השאלות 3-4.

המילה	השורש	הבנייה	הצורה הדקדוקית
(1) מְרַת	מר	فعل / 1	أَمَاضِي / עבר
(2) لِيَعْرِفُ	عرف	فعل / 1	أَمْضَارُ الْمَنْصُوبِ / عَتِيدٌ مَنْصُوبٌ
(3) أَجَابَتْ	جوب	أَفْعَلَ / 4	أَمَاضِي / עבר
(4) يُعَدُّ	عدد	أَفْعَلَ / 4	أَمْضَارُ / הוּא-עַתִיד

על התלמיד לענות על אחד מן הסעיפים.

(1) يُصَلِّي.

(2) يَجِدُ.

תחביה
על התלמיד לענות על שאלה 5.על התלמיד לענות על שלשה מן הסעיפים (1)-(5).

- (1) أَتَى أَبُو بَكْرٍ كُلَّ صَبَاحٍ إِلَى بَيْتِ الْعَجُوزِ الْعَمْيَاءِ رَغْبَةً فِي مُسَاعَدَتِهَا.
- (2) رَاقَبَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ أَبَاهُ يَكْرِي دَاخِلًا إِلَى أَحَدِ بُيُوتِ الْمَدِينَةِ.
- (3) أَكْرَمَ أَبُو بَكْرٍ الْعَجُوزَ إِكْرَامَ الْوَالَدِينِ.

(4) תרגם לעברית את המשפט, וכותב מהי התופעה התחבירית בו.

כמו / מה רבים מעשי החסד / הצדקה של אבינו בכיכר!

התופעה: מה להביע התפעלות / מהPEGG

- (5) ישב (ירד / כרע) עמור בן אלחטאב על (שתי) ברכייו (שתתי) עינייו/ עיניו היי על סף דמויות (אפשר גם: ופרץ ברכיו / מזר ברכיו).

קטע ב – ערבית מודרנית

על התלמיד לענות על ארבע השאלות 6-9.

הבנת הנקרה

- על התלמיד לענות על חמשה מן הסעיפים (1)-(6), ועל סעיף (7) (חווביה).

(1) حملة - نظافة - رئيس - الوزراء كل ميله
(2) د. د.
(3) خطأ.
(4) وقام رئيس الوزراء الهندي بكنس طريق في حي فقير في "نيود
لَا تكتب مشاركا في".
(5) (لم يمكّن إثبات ذلك) כדי להা�יץ באזרחים להשתתף بنיקוי وبسي
כתב רק "نيكوي" (لלא סיידור)
כתב רק "בתיהם" או "مرشدיהם"
(6) أ - مشاكل (تلوث البيئة) .
ب - حملة (إعلانية).
(7) أ. تושبي היהודו לדרוחות לנוקות את הגנים האזרוריים, המבנים
והמגראות שלהם.
ב. מטרות ימבען הניקיון הן לשנות את דמותה של היהודו, כאחת מה()
בועלם, וכן לפטרו את בעיות היהודים /כלכך ברוחות, שהיהודים()

ידיעת הפועל

המיליה	השורש	הבנייה	הצורה הדקדוקית
(1) كَنْسٌ	كنس	فعل / 1	مصدر / شم فاعلة
(2) يُشَارُ	شور	أفعَلٌ / 4	المضارع المجهول / هوهـ-عtid سبيل
(3) تَعَانِي	عني	فَاعَلٌ / 3	المضارع / هوهـ-عادي
(4) حَثَّ	حثـ	فَعَلٌ / 1	أُمَاضِي / عابرـ

- על התלמיד לענות על אחד מן השעיפים.

 - (1) الانضمام - 100%.
 - (2) يستطيع - 100%.

תchapir

9. על התלמיד לענות על שלושה מון הסעיפים (1)-(5).

(١) يُكْنِسُ (أو يُكْنِسُ / تُكْنِسُ) رَئِيسُ الْوُزُرَاءِ الْطُّرْقِ فِي أَحْيَاءٍ "نِيُولِهِي" وَهُوَ يُشَارِكُ / يُشَارِكُ / وَهُوَ مُشَارِكٌ فِي حَمْلَةِ تَنظِيفِ .

(2) بَلْغَنِي أَنَّ مُوَاطِنِي الْهَنْد يَتَحَدَّثُونَ عَنْ أَهْمَيَّةِ دُورِ الدُّولَةِ فِي الحَفَاظِ عَلَى الْبَيْعَةِ وَمَنْعِ التَّأْوِلِ.

(٣) لا علقة وطيدة / وطيدة / وطيدة بين القدر في الشوارع والأمراض الوبائية.

(4) ביום הסביבה נחשב לבעה המסוכנת ביותר במאה ה-20.

הטופעה: תאור הבדיקה/ תמיון.

(5) כמה/ מה אלגוריתמים/מנגנונים בפתרונות הינו

החותמאות: מה ההפניות (האילוקוֹת)

פרק שני – לשון העיתונות

על התלמיד לענות על שלוש מן השאלות 10-14.

השלמת משפטים – שאלות 10-11.

روابط - قضية . 10

11. وجهة النظر - إطار.

.12 . (إن) الرائعة (الأدبية) "ألف ليلة وليلة" هي كنز أدبي أصله ليس عربياً.

. 13 כתיבת משפט

.14 תרגום מודעה לעברית

מרכז לימוד "הכרמל"

אנו מודיעים על תחילת הרישום לתואר ראשון A.B. בהתחזיות הבאות:

מדעי החברה, אمنיות ותיאטרון, חשבונאות עם התמקדות בכלכלה.

תקשורת, מנהל וככללה, ספרות ערבית + תעוזת הוראה.

פרק שלישי – הבעה בכתב

על התלמיד לצעות על אחת מו השאלות 15-19.

סוג הבחינה: בגרות לבתי ספר על-יסודיים
מועד הבחינה: קיץ תשע"ה, 2015
מספר השאלה: 019104

עולם העربים והאסלאם

(לבתי ספר עבריים)

חידיה ראשונה

הוראות לנבחן

- א. משך הבחינה: שעה וחצי.
- ב. מבנה השאלה וنمط הערה: בשאלון זה שני פרקים.
 פרק ראשון – מוחמד וראשית האסלאם
 התפתחות דת האסלאם
 סה"כ – 60 נקודות
- פרק שני – עידן האימפריות – מושגים
 (10x4) – 40 נקודות
 סה"כ – 100 נקודות
- ג. חומר עזר מיותר בשימוש: אין.
- ד. הוראות מיוחדות:
 - (1) הקפד על כתיב יד ברור וקריא.
 - (2) לאחר סיום הבחינה וטרם מסירתה למשגיח, בדוק אותה שנית.
 - (3) המלצת לחלוקת זמן: שעה אחת – לפרק הראשון
 חצי שעה – לפרק השני

כתב במחברת הבחינה בלבד, בעמודים נפרדים, כל מה שברצונך לכתוב בטיפות (ראשי פרקים, חישובים וכדומה).
 רשם "טיטה" בראש כל עמוד טיטה. רישום טיטות כלשון על דפים שימושי למחרבת הבחינה עלול לגרום לפסילת הבחינה!

הנחיות בשאלון זה מנוסחות בלשון זכר ומכוונות לנבחנות לנבחנים אחד.

ב ה צ ל ח ה !

/המשך מעבר לדף/

השאלות

פרק וואשו (60 נקודות)

בפרק זה שני נושאים:

- I. מוחמד וראשית האסלאם (שאלות 1-2)
- II. התפתחות דת האסלאם (שאלות 3-4)

עמה על שתיים מן השאלות 1-4 (לכל שאלה – 30 נקודות).

I. מוחמד וראשית האסלאם

1. בשורתו של הנביא מוחמד

- A. תאר בקצרה את ההתגלות הראשונה שזכה לה הנביא מוחמד, את תגובתו על התגלות זו, ואת תגובת אנשי מפה על הבשורה שלו בערים. (15 נקודות)
- B. הסבר בקצרה מהי ההגירה מהי החשיבות של ההגירה בהתפתחות האסלאם, ומהי חשיבותה בימינו? (15 נקודות)

2. גיבוש האומה האסלאמית בא-מדינה

- A. האג שלושה קשיים שעמדו לפני מוחמד כשהגיע לא-מדינה. (15 נקודות)
- B. כנוב את דרכי ההתמודדות של "חוזה האומה" (עهد אל-אמה) עם שניים מן הקשיים שהציג בסעיף A. (15 נקודות)

II. התפתחות דת האסלאם

3. עיקרי האסלאם

א. קרא את החידת' שלפניך, וענה על השאלה שאחריו.

מטרו לנו מסדד, ואבו בכר בן אבי שיבת אמרו: מסר לנו יהיא, מפי עבד אלה בן אל-אחים מפי אל-זolid בן עבד אלה בן אבי מעית', מפי יוסף בן מהא מפי עבד אלה בן עמר, אמר: נהגתי לכתוב כל דבר ששמעתו מפי שליח אלה עליו השלום ושרצתי לזכורו. ואו אסרו עליי [בנן] קרייש זאת, ואמרו: היכזד אתה כותב כל דבר שאתה שומע, והרי שליח אלה עליו השלום בשור ודם המדבר מתוך כס ומתוך שביעות וצון [כלומר במצבי רוח שונים]. והפסkont כתוב. ומספרתי זאת לשיח אלה עליו השלום, והוא הצבע באצבעו אל פיו, ואמר: כתוב, שכן בחיי אשר נפשי בידי יוצאת מפי רק אמרת".

(מתוך: ابو דاؤד, סנ', כתאב אל-עלם)

הסביר מהו חידת'.

בתשובתך כתוב על מבנה החידת', על תוכנו ועל חשיבותו לאסלאם.

הדגים את תשובתך מן החידת' שלפניך.

(18 נקודות)

ב. מדוע היה צריך בביבורת החידת'? תאר בקצרה את מנגנון הביקורת האסלאמי של החידת'. (12 נקודות)

4. פילוגים באסלאם

ענה על שני התת-סעיפים (1)-(2). (15 נקודות)

- א. (1) תאר את הרקע לעליית תנועת הח'ווארג.
(2) ציין שני עקרונות של תנועה זו: עיקרונן אחד הבא לידי ביטוי בחידת' שלפניך, ועיקרונו נוסף.

אמר הנביא: שמעו והישמעו [לשליט], אף אם נתמנה לשליט עליכם עבד חבשי בראשו דומה לציימון.

(מתוך ע' קופלביץ [מתרגoms ועורך], עולם של הנביא מוחמד: חברה ודת על פי החידת', עמ' 223)

188

١٨٨

- ב. מהו הגורם המרכזי לפיצולים בזרם המרכזី בשיעיה?
מדוע המאה העשירה מוכונה "מאה השיעיות"?
(15 נקודות)
/המשך בעמוד 4

פרק שני – עידן האימפריות – מושגים (40 נקודות)

כתוב בקצורה על ארבעה מן המושגים 5-11 (לכל מושג – 10 נקודות).

.5. אמצעair

.6. מואלי

.7. אל-בריד ואל-אח'באר

.8. שורא

.9. בית אל-חִפְמָה (דאר אל-חכמה)

.10. שושלת בית עת'מאן

.11. ממילופים

סוג הבחינה: בגרות לבתי ספר על-יסודיים
מועד הבחינה: קיץ תשע"ה, 2015
מספר השאלה: 019105

עולם העربים והאסלאם

(לבתי ספר עבריים)

יחידה שנייה

הוראות לנבחן

א. משך הבחינה: שעה וחצי.

ב. מבנה השאלה ופתחה הערכתי: בשאלון זה שני פרקים.

פרק ראשון — מצרים איראן טורקיה	פרק שני — سوريا ولبنان — מושגים
א'	
ירדן, ערב הסעודית ומדינות המפרץ — מושגים	סה"כ — 40 נקודות

ג. חומר עזר מיותר בשימוש: אין.

- ד. הוראות מיוחדות:
- (1) הקפד על כתיב יד ברור וקריא.
 - (2) לאחר סיום הבחינה וטרם מסירתה למשגיח, בדוק אותה שנית.
 - (3) המלצת לחלוקת הזמן: שעה אחת — לפרק הראשון
חצי שעה — לפרק השני

190

١٩٠

כתב במחברת הבחינה בלבב, בעמודים נפרדים, כל מה שבצונן בתבונת טיטובה (ראשי פרקים, חישובים וכדומה).
רשום "טיטובה" בראש כל עמוד טיטה. רישום טיטות כלשון על דפים שמהווים למחברת הבחינה עלול לגרום לפיטול הבחינה!

הנחיות בשאלון זה מנוסחות בלשון זכר ומכוונות לנבחנות ולנבחנים כאחד.

ב ה צ ל ח ה !

/המשך מעבר לדף/

ה שאלות

פרק ראשון (60 נקודות)

בפרק זה שלושה נושאים:

- I. מצרים (שאלת 1)
- II. איראן (שאלת 2)
- III. טורקיה (שאלות 3-4)

עונה על שתים מן השאלות 1-4 (לכל שאלה – 30 נקודות).

I. מצרים

1. שלטונו הנשייסאדאת

לפניך קטע מן הנואם של נשיא מצרים אנוואר אל-סדאת, שנישא בכנסת ישראל

ב- 20 בנובמבר 1977.

קרא את הקטע, ועונה על שני הסעיפים א-ב שאחריו.

"אני מוצא ציודך לכל מי שהחלטי הפליהו אותו או הביע ספק באמינותו של כוונותי העומדות מהורי החלטתי. אין אחד שתיאר לעצמו שנשיא המדינה הערבית הגדולה ביותר, הנושאת את הממעסה הגדולה ביותר ואת האחריות הראשונה במעלה בסוגיית המלחמה והשלום באזרה המורתת תיכון, יכול להזכיר על החלטתו המתבטאת בנסיבות לילכת לאرض היריב כאשר עוזנו במצב מלחמה; יתרה מזאת – כאשר כולנו יחד עדין סובלים מتوزאותיהם של ארבע מלחמות אכזריות במשך שלוש שנים; ועל כל זה – בזמן שמשמעותיהם של קרבותן מלחמת 1973 עדין חיות את הטרגדיות של אלמנות, של יתומות, של הקרבנות אבות ובנים שנפלו חיל."

(מתוך אתר הכנסת)

א. על פי הקטע, מה היה המועד של מצרים באזורה?

על פי מה שלמדת, הבא שתי עדויות למעמד זה של מצרים באזורה. (15 נקודות)

ב. הבא שלוש סיבות ליזמת השלום של הנשייסאדאת. (15 נקודות)

II. איראן

2. המהפכה האסלאמית ווישומה

- א. הצג את רעיון "ולאיתי-פקיה" (שלטון חכם ההלכה), כפי שהתפתחה במחשבת הפליטית של המהפכה באיראן. הסבר את החידוש בעיקרו זה. (15 נקודות)
- ב. הסבר מדוע נאלצו חכמי הדת ששלטו באיראן לותר על חזונם. תאר והסביר שני אילוצים שבגללם התאפשרו חכמי הדת בשלטון באיראן על הגשמת חזונם. (15 נקודות)

III. טורקיה

3. מצטפא כמאל ווירושי

- א לדעת מצטפא כמאל, מה הייתה הסיבה לנחשות של תושבי טורקיה? ציין והסביר שלוש מטריות של הרפורמות של מצטפא כמאל שנעודו לקדם את תושבי טורקיה. (15 נקודות)
- ב. ציין והסביר שלוש פעולות של אנשי "המחלגה הדמוקרטיבית" בטורקיה בשנות החמישים של המאה העשרים, שפגעו ביחסים משנתו של מצטפא כמאל, והובילו להפיכה הצבאית הראשונה בטורקיה (1960). (15 נקודות)

4. "הבעיה הкорדית"

- קרא את הקטע ש לפניו, וענה על שני הטעיפים א-ב לאחריו.
- בממשל האמריקני גברים הזעם והתסכול לנוכח השאננות של טורקיה בכל הנוגע לארגון המדינה האסלאמית (داع"ש), וביחוד משום שטורקיה לא מנעה את ההשתלטות של הג'האדיסטים על העיירה הcorsית קובאני שבטורקיה, בכלל הדומי של טורקיה [...] הזעם וושינגטון נובע מן הסירוב של טורקיה לספק סיוע לוגיסטי בסיסי לאזות-הברית ולבנות בריתה בהתקפותיה למייגר הג'האדיסטים, אף על פי שטורקיה מוחיבת לכך בהיותה חברה בברית נאט"ז [...]. אף שהפרלמנט הטורקי אישר מעורבות של צבא טורקיה, הנשיא ארדואן טרם התחייב לכך.
- (מעובד על פי כתבה מהארץ, 8/1/2014)

192

١٩٢

- א. טורקיה אינה מסיימת לכורדים בהגנה על קוואני. על פי מה שלמדת, הסבר סיבה אפשרית אתה לכך. (15 נקודות)
- ב. הצג את יחס הממשלה הטורקי כלפי המיעוט הcorsדי בטורקיה. כתוב מהי "מפלגת הפעלים הcorsית" (PKK) ומהי מטרת הפעולות של מפלגה זו בשטחי טורקיה. (15 נקודות)

המשך בעמוד 4/

פרק שני – מושגים (40 נקודות)

בחור באתה שני הנושאים שלפניך, כתוב בקצרה על ארבעה מן המושגים בנושא שבחרת (אין לענות על מושגים שני הנושאים). (לכל מושג – 10 נקודות)

נושא א: סוריה ولبنון

- .5. מפלגת הبعث'
- .6. עליים
- .7. "האחים המוסלמים" בסוריה
- .8. בשאר אל-אסד
- .9. הפלסטינים לבנון
- .10. תנועת חזבאללה
- .11. מלחמת לבנון השנייה

נושא ב: ירדן, ערבת הסעודית ומדינות המפרץ

- .12. השושלת האשמנית
- .13. "ספטMBER השחור" (1970)
- .14. הסכם השלום בין ישראל לירדן
- .15. וְאַבָּאִים
- .16. "האים השעי"
- .17. מלחמת המפרץ (1991)
- .18. איחוד האמירויות הערביות

ב鹹לחה!

זכות היוצרים שמורה למדינת ישראל
אין להעתיק או לפסם אלא ברשות משרד החינוך

דעת ת审判ת של דין רעבם ואמלא

194

١٩٤

משרד החינוך
המקיימות הпедוגוגית
הפקוח על הוראת העברית

מחוון לשאלון בעולם העربים והאסלאם, מס' 019104, קיץ תשע"ה

פרק ראשון

על התלמיד לענות על שתיים מן השאלות 1-4.

מחמד וראשית האסלאם

1. בשורתן של מוחמד

- a. על התלמיד לתאר את ההתגלות הראשונה שזכה לה הנביא מחמד, את תגובתו על התגלות זו, ואת תגובה אנשי מכח על הבשרה שהטיף לה בעיר.

התגלות למוחמד

- בעת שהוא התבונד על הר סמוך מכח נгла למוחמד המלך גבריאל וציווה עליו לקרוא משמו שהיה כתוב על פיסת בד. מחמד סירף, אך לאחר שהמלך אלץ אותו לקרוא את הכתב — הפסוקים הראשונים של סורה ٩٦.

תגובהן של מוחמד

- מחמד היה שותה השטגוע ואפילו שקל להתאבד. אשתו ח'דיג'ה היא שהרגיעה אותו, ודודה ורקה בן נופל זיהה שמדובר בהתגלות של אלוהים, והיה הראשון שראה במחמד נביא.

תגובהן אשבי מכח

- בהתחלתו לעזוב אשבי מכח למוחמד ולסחוור עם. האיוונים חמירו עד כדי כך שחייו של מוחמד היו בסכנה. לתגובה זו היה כמה סיבות — מחמד היה עני, מושפחה פחותת מעמד; הבשרה שלו אימנה על הסדר החברתי הקים על הפולחן בceleבשה שעילוי ועשה בבלקה כללה מכח; ראה חשש מגיעה בכבודם של האלים המקומיים.

b.

- על התלמיד להסביר בקצרה מהי הגירה, ולכתוב מהי החשיבות של ההגירה בימיינו.

ההגירה — ההגירה שמחמד וחסידיו הראשונים ממכה לית'רב (אל-מדינה) בשנת 622.

חשיבותה בתפתחות האסלאם

- לאור ההגירה לית'רב נתק מוחמד מבני שאל קבוצת מאנים קתנו יחסית ונודפת, שהיה חשש לחיו בזמן מסוים, למונигג של קהילה פוליטית. בא-מדינה הוא קיבץ אליו מתאסלמים חדשים ובים, וgiveesh את האסלאם ככוח פוליטי חשוב באזורי החג'יא ובಚ'אי האי ערבית בכלל, זה היה הבסיס שמננו כבש מוחמד את מכח, דבר שאפשר לאסלאם לכבותו מהאזור יותר את חי'i האי ערבית כולו, כמו כן בא-מדינה הונחו יסודות חשובים להלכה המוסלמית.

בטויי החשיבות במניין

- ההגירה היא השנה הראשונה בספריה המוסלמית.

- תנויות פונדמנטליות קוראות "הגירה חדשה" — ציאה מן התרבות המשוחחת כדי ליצור בסיס חדש שיהיה אפשר להזוז ממנה לאסלאם הטהור שלא השפע מהשפעות זרות ובעקבות כך הוועת. עברו תנויות אלה ההגירה של מוחמד היא דם שיש לחוקות אותן.

2. גיבוש האומה האסלאמית בא-מדינה

- a. על התלמיד להציג שלושה קשיים שעמדו לפני מוחמד כשהגע לא-מדינה.

בקשיים:

- סכסוך מתואזר בין השבטים הדגולים בית'רב [אסות וח'זין].

- מתח בין המהאג'רין, המאמינים הוותיקים ממכה שהיגרו עם מוחמד לית'רב, ובין האנצאר, המתאסלמים החדשניים ית'רב.

- מתח בין המוסלמים לבין השבטים היהודיים שישבו בית'רב.

- איזם מצד קרייש וכמה.

- תחרות מצד מנהיגים מקומיים שלא שוו להכי במעמד הבוכורה של.

- על התלמיד להסביר את דרכי ההתמודדות של "חזזה האומה" (עהד אל-אמה) עם שנים מן הקשיים שציין בסעיף א. עהד אל-אמה מגדיר את המחויבות הדדית של השבטים בית'רב זה כלפי זה במסגרת האסלאם, שהיא מסגרת על-שבטית, וכך הוא פותר את הסכסוך בין השבטים.

- עהד אל-אמה מגדיר את האנצאר כמיון "שבט" שיש לו מקום במסורת העיל-שבטית של האסלאם, וכך הוא מקטין את המתח בין המהאג'רין לאנצאר.

- עהד אל-אמה מגדיר את המחויבות של היהודים לכל תושבי ית'רב ואת המחויבות שלהם בעת מלחמה, וכך הוא מקטין את החיכון בין נסילם לבין השבטים האחרים.

- עהד אל-אמה מגדיר את מקומו של מוחמד כבודו עליון בסכוסים בין שבטים לבתי אב בית'רב, וכך הוא מציין אותו מעל מנהיגים מתחרים.

למד תשובות לשליחים רעים והאמאים

3. עיקרי האסלאם

א. על התלמיד לענות על השאלה על החדית.

מסרו לנו מסד, ואבו בכר בן אבי שיבת אמרו: מסר לנו יחיא, מפני עבד אללה בן אל-את'ג'ס מפני אל-וולד בן עבד אללה בן אבי מעית', מפני יוסף בן מהא מפני עבד אללה בן עמר, אמר: בהגתי לכתב כל דבר שמשמעותו מפני שליח אללה עליו שלום ושרצתי לכדרו. ואז אסרו עליי [בנוי] קריש זאת, ואמרו: היכיזד אתה כותב כל דבר שאתה שומע, והרי שליח אללה עליו השלום בשור ודם המדבר מתחך בעש ומתוך שבויות רצון [כלומר במצבי רווח שוננים]. והפסחת זאת לשילוח אלה עליו השלום, והוא הגביע באצבעו אל פיו, ואמרו: "קמוב, שכן בתמי אלה אשר נפשי ביזו יוצאת מפני ריק אמרת".

(מתוך: ابو דاؤד, סנין, כתאב אל-עלם)

על התלמיד להסביר מהו חידית.

בתשובהו עליו לכתוב על מבנה החידית, תוכנו וחישובתו באסלאם, ולהדגים מן החידית' שלעיל.

חידית'

מוסורת על אודות דבר-מה שהנביא محمد עשה או אמר. שימושה תקדים לפסיקת הלכה באסלאם.

מבנה

החדית' מרכיב שני חלקים – שושלת מסירה (אסנאנד) ותוקן (מתן). בחידית' זה שושלת המסירה היא "מסרו לנו ... מפני עבד אללה בן עמר שאמרנו"; התוקן הוא הסיפור על כתיבת דברי הנבואה.

תוקן

תוקן החידית' הוא דבר-מה שהנביא עשה או אמר. בחידית' זה האמירה נוגעת לאמותות הדברים שהנביא אומר שנספרו לו בהשראת אלוהים, لكن אם אין יכולם להיות שקר אף על פי שהנביא הוא בן אנוש.

חשיבות

החדית' היה מקור לפסיקת הלכה על פי מנהג הנבואה. חידית' זה מבסס את העובדה שhammad מדבר בהשראת אלוהים, لكن כל מה שייצא מפני הוא אמות גם הוא רק בשור ודם. לכן דבריו של הנביא יכולים להיות בסיס לפסיקת הלכה גם אם אין נמצאים בקריאן.

ב. על התלמיד להסביר מדוע נוצר הצורך בבדיקות החידית', ולתאר בקצרה את מנגנון הבדיקה האסלאמי של החידית'.

ចוון

היה מספר גדול מאוד של חידיתים שנוצרו כדי להתמודד עם מצבים שלא טופלו בקריאן, היו חידיתים ששטרו זהות זהה. כדי להחיליט על פי אילו חידיתים לנהוג, היה צורך במנגנון בICATION.

מנגנון הבדיקה האסלאמי

הנחת היסוד של מנגנון הבדיקה זהה היא שהנביא אינו יכול לשוגות מכיוון שהוא זכה להתגלות של אלוהים, אך אי אפשר לפ██וק נונגוע לאמותות חידית' על פי התוקן שלו. לכן מנגנון בICATION החידית' מתמקד במסורים ("מדע האנשים"علم (ל)-ריא"ל). שני דברים עיקריים נבחנים – אם העברת המסורת מאדם לאדם, כפי שהיא מתוארת בשושלת המסירה (אסנאנד), היא אפשרית, ואם המסורים היו מסוימים מאמינים ונושאים טובים ומוסרים.

על פי זה מוחלקים חידיתים ל"בריא" (צחיח), "טוב" (חסן) ו"הוראה / חלש" (צ'ער').

4. פילונים ושינויים

- א.** אמר הנביא: שמעו והשמעו [לשליט], אף אם נתמגה לשליט עליים عبد חבש שורשו זומה לזמן,
על התלמיד לתרא את הרקע לעליית תנוטה הח'ווארה.
על התלמיד לצין שני עקרונות: עיקרונו אחד של תנוצה זו הבא לידי ביטוי בחידת', ועיקרונו שני נוסף.

הח'ארכ'יה נצירה על רקע מלחמות האזרחים (פתקנה) בין עלי למעاوية. לאחר שאנשי מעاوية ראו שהם עומדים להיות
מושבים בקרב, הם הציעו גוררות בעניין הזכות לה'יפות, הח'וואר' התנגדו לגוררות, ופרשו ממנהו של עלי לאחר
שהוא הסכים לה, מכיוון שבתו שיש להשאיר את ההחלטה בידי האל, והוא תtabטא בינויחון בקרב.

עקרונות הח'ארכ'יה
עיקרונו המתבטה בחידת' — קנה המידה היחיד לו יכולות לח'יפות הוא הדבקות באסלם. נמצא, לבסוף, על
למואה החצינו או לבריאות און כל חשיבות.

עקרונות שניים בחידת'
— החובה לפעול. על כל מסלום מומתלת חובה לאפשר לשליט שלית שאינו ראוי, ככלומר אינו מסלם אדוק די',
ולא משנה מה המחייב. [עיקרונו זה מבוסס על הظיוויי "אל אמר באלא-מעורף ואל-ימניך" — החובה
לפעול למען חסוב ולהנתקן מן המגונה].

— הדגשת המעשים, ולא רק הכוונה. על פי הח'ארכ'יה מסלום טוב מקפיד על מילוי כל המצוות, קללה כחמורה.

— "תכפיר". על פי הח'ארכ'יה אפשר להכריז על מסלום שחטא על כופר וכמי שחוoba להילחם בו.

— העלתה וה'הא'ד למועד של אחד מעמודי האסלם. מכיוון שהלחימה בכופרים כה חשובה, עברו הח'וואר'

ה'הא'ד והוא מעווה אשית השורה בבעודה לחומשת "עמדו האסלם" האחחים. על התלמיד להסביר מהו הגורם המרכזי לפיצלים בזורם המכוכב בשער, ומדוע המאה העשירית מכונה "המאה השיעית".

הסיבה לפיצול — מחלוקת בנוגע לאיזה מצאצאי עלי יירש את האמאמות. הшибעים מאמינים שהנביא הורייש את ההנenga וחולק מושרטת אליהם שלו ("נו' מוחמד") לבן דודו עלי בן אבי טאלב. מפעם לפעם, כאשר מת אמאם,

ונצרו מחלוקת בשיעה בונגוע לאדם הרاوي לשעתו. החנפים טענו שהאמאים היורש היה מהמודד ابن אל-חנפייה, ואילו הזורם המרכזי טען לזכותם של חסן וחסין.

האסמאעילים טענו שיורשו של ג'affer היה צריך להיות אסמאעיל ולא מוסא אל-קאט'ם. היזדים סבורו שהיורש היה

צריך להיות זید בן עלי.

ב.

"המאה השיעית"
המאה העשירית מכונה כך מכיוון שהיא עלו לשולות שיעיות בכל רחבי העולם המוסלמי. הפטמים כבשו את מצרים וביססו את הח'ילות האסמאעילית בצפון אפריקה, הבוהים שלטו במערב איראן ובעיראק, החמדאנים שלטו בסוריה, והקורטטטים שלטו בבלח'רין. זו גם המאה שבה התגבשו העקרונות והמנהיגים העיקריים של השיעיה.

מושגים – עידן האימפריות**5. אמצער**

העירום החדשות שהקימו הARBANS, פערם וברות בספר המדובר. לאחר הכיבושים התיישבו הARBANS בערים חדשות שהקימו, רובן בספר המדובר. ערים אלה נקבעו למרכז שלטון, מטבח ותרבות, ומושכו אליהן אנשים רבים. חלק מהן נעשו ערים חשובות בארץות שבונן שכנו, ובין הערים החשובות ביותר בעולם האסלאמי. בין הערים האלה – כופה וצארה בעירק, פולטאט (שנויותיה קהיר) במצרים.

6. מואלי

מתאסלמים חדשים, לא ערבים. בראשית התפשטות האסלאם הייתה ההתקוממות אפרתית רק אם המctrף הוא במעמד "מולא", נספח, לאחד השבטים הARBANS. השם הזה הוחל אחר כך על מתאסלמים חדשים שלא התקוממו כן. משך תקופה ארוכה נקבעו המואליים מוסלמים מדרגה שנייה, והוא מקופחים לעומת הARBANS. מעמוד זה היה המנע הפיכתם לאחד הכוחות העיקריים בתפקיד השיעית ובCORD הנקרא.

המואלי היו ערך חשוב לשילוב התרבות של האזורייםכבושים בתרבות המוסלמית. לニיסון של מואלי, שהיו אנשי שלטון באימפריות הקודומות, היה ערך רב בניהול האימפריה המוסלמית, והם תפלו בעמדות מפתח במטה הח'ליפות.

7. אל-בריד ואל-אחים

שירות הדואר שהקים מואהיה. שירות דואר וכוב של שירותים שהביר את כל חלקי האימפריה. השירות התבസ על תחנות שמוקמו במקומות קבועים ואפשרו החלפת טסומים ושלחים. השירות אפשר העברת מידע ופקודות בינהו בין הפריפריה של האימפריה למטריצה, ואפשר שליטה ופיקוח יעילים של הבירה בחלקים מורחקים של האימפריה. השירות התפתח לכדי שירות מודיעין וריגול עילאי. [כל הנראה התבבס השירות זה על שירותים דומים שהיו באימפריה הסאסאנית ובאימפריה הביזנטית].

8. שורא

מוסעה, המועצה הבוחרת שבחורה את היירש לעמר בן אל-ח'טאב. לפני מותו מינה עמר מועצה של שישה אנשים שיבחרו את יורשו. חברי המועצה היו כולם מהאג'ון משפט קורי, מהקבוצה הראשונה של המאמינים שגלו ממנה עם מחמד בה'ירה. הם בחרו לח'ליפה בעת'מאן בן עפאן, ועוררו בכך חששות בקרב האנצ'אאר שמא המדייניות של העדפת בני קורי ובני מכיה שנקט עמו תימשך. בעידן המודרני ראו מודרניסטים בשורא ותקדים כאשר ניסו למצואו בסיס בהיסטוריה האסלאמית למוסדות דמוקרטיים. השורא היא וריאציה על דרך בחירה מסורתית של מנהיגים שבטים.

9. בית אל-חכונה (دار אל-חכונה)

האקדמיה למדעים שייסד הח'ליפה אל-מאםון. אל-מאםון, שאחד את המחקר המדעי והעיוון הפליטופי, הקים בגדאד מוסד מלכתי למדעים. בבית אל-חכונה התרכו מתרגמים שעסקו בתרגום כתבים יווניים וארמיים לערבית, ומולדים שהמשיכו פיתוחו את המחקר המדעי על בסיס התרגומים האלה. מפעל התרגומים זהה הבסיס להתקנות מדעית מוהירה ורחבת של המדעים בעולם האסלאם. התרגומים שימרו מידע רב מאוד של התרבות היוונית הקלסית שאולי היה הולך לאיבוד. ההתקנות המדעית בעולם האסלאם היו בסיס להתפתחות מדעית מאוחרת יותר באירופה.

מחוון לשאלון בעולם העربים והאסלאם, מס' 019105, קיץ תשע"ה

פרק ראשון

על התלמיד לענות על שתיים מן השאלות 1-4 (לכל שאלה – 30 נקודות).

מצרים

1. שלטון הנשיא סאדאת

- a. על התלמיד לומר על תפקידו מה היה המழמ שלבטים באזרו, ולהביא שתי עדויות למעמד זה.
מצירם היא המדינה החשובה ביותר באזרו ששונשת את העלייה למלוכה ולשלוט עם המדינות השכנות לה, וסאדאת הוא נשיאו, لكن אחריות זו נופלת עליו.
עדויות למעמד המוכחי של מצרים:

- למצרים היה תפקיד חשוב מאוד במלחמות שהובילו לפרוץ מלחמות ששת הימים.
- מצרים יזמה את המלחמות שהובילו לפרוץ מלחמות יום היפורים.
- מצרים התערבה בענייני הפנים של מדינות במזרח התיכון (תימן, סוריה).
- מצרים יזמה את הקמת הקהיליה הערבית המאוחדת ("קע"ם").

b. תחילתה בריטי-המעוצבות ואחר כך ארצות-הברית "хиיזרו" אורה כדי שתתירה בת בריטן.
על התלמיד להביא שלוש סיבות ליוםת השלום של הנשיא סאדאת משנת 1977.

- ניסוין לזכות בסיע גдол יותר ובתקינה רובה יותר מארצות-הברית באמצעות פניה ישירה לישראל.
—אכובה מן הסיע של מדינות ערב, لكن אין חשש מניתוק היחסים עמן.
— הצורך בהצלחה ביילואנית כדי להשתק מבקרים מבית.
—הזרת השליטה המלאה בשדות הגפט של סיני לידי מצרים.
—דרך להשיב למצרים את חצי האי סיני.
—הזרת השליטה המלאה בתעלת סואץ לידי מצרים.
—דרך לבטא את העצמאות של מצרים ולהשתחרר מן ההשפעה הרבהה של בריטי-המעוצבות שהיא עד אז.

איראן

2. מההפקה האסלאמית ויישומה

a. על התלמיד להציג את רעיון "ולאייט-פקיה" (שלטון חכם ההלכה) כפי שהתפתחה במחשבה הפוליטית של המהפכה באיראן, ולהסביר את החידוש בעיקרונו זה.
העיקרונות:

שליטון במדינה צריך להיות נתון בידי חכמי ההלכה, כדי להקים מדינה אסלאמית אמותית, שתשביך את ערכי האסלאם המקוריים, השיליטים הישירים צריכים להיות אנשי הדת שעמדו מעל הדרגת המדיני המבצעי. אי-אפשר להסתפק בהנאה ובسمכות מוסריות.
החדשות:

לפniין הגות של חכמי הדת השיעים, והאסלאמים בכלל, מועלם לא עדרה על זכותם של שליטים לשלוט. אפילו ח'ומייני בהגותו המוקדמת קיבל כمبرון מآلיה את העבודה שהמלוכה תשלוט, ואנשי הדת רק יניחו אותה בדרכם.
שליטון ישר של אנשי הדת הוא רעיון חדש.

b. על התלמיד לחשבי מודיע נאלו וחכמי הדת בשליטון באיראן לעוות על חזוןם. בתשובתו עלי להביא שני דוגמאות לאילוצים שבגללם ייתרו אנשי הדת בשליטון באיראן על הגשות חזוןם.
החזון היה זהה לאסלאם המקורי כדרך לניהול חייהם יום של הפרטיהם והמדינה. אבל ההלכה האסלאמית מותבשת על מעיצאות של המאה השביעית לטפורה ועל השינויים שחלו במצוות ובחברה כללית בעיר בשלוש מאות השנים שלאחר מכן. היא אינה מותאמת לחיקם במערכות כלכלי-חברתית של המאה העשורים שהיא שונה. لكن היה צורך להתפסר.

אלוצים:

- תורת "ולאיתי- פקיה" התאימה למנהג דתית בקינה המידה של ח'ומייני, אבל לא היו יורשים כאלה, لكن פוצלו הסמכויות כדי להתאים לממדינת מודרנית.
- הצורך לשורח חוקים ש"מושעת המפקחים" פסלה מנמקרים דתיים טהורם, והוביל לשילוט חלק מן הסמכויות שלה ולערעור העיקרונו של "ולאיתי- פקיה".
- הביעות שיציר הריבוי הטבעי הגדול אילצו את ההנאה המהפקנית לסתוג מדיניות של עידוד היולדות.
- הצורך לקיים פעילות כלכלית מודרנית אלץ לאשר הלהה למעשה מונע הלוואות האסורה באסלאם גם אם הוא הoso בשמות אחרים.
- מאבק כוח איסיים אילצו להעביר חלק מן הסמכויות שהיו אמורות להשמר בידי אנשי הדת לאנשים ולמוסדות שאינם דתיים.

טורקיה**מצפפה במאו וירשין**

- .א. על התלמידי לומר מה לדעת מצפפה כמאו היזהה הסיבה העיקרי לנחשלות של העם הטורקי, לצין ולהסביר שלוש מן הרופומות שביצע כלפי שוניעו לקדם את תושבי טורקיה.

הסיבה העיקרית: הציויליזציה הדתית האסלאמית הנחשלה מונעת מטורקיה ומן הטורקים להתקדם.

הרופומות:

- ביטול הסולנות והקמת רפובליקה שיש לה משטר פרלמנטרי.
 - ביטול מוסדות המנהל האסלאמיים והחלפתם במוסדות ממשלה חילוניים.
 - ביטול מיניסטריוון הוואקר והאלמת הנכסים הרבים שהיה בידו.
 - הפיכת העולמא' לעובדי מדינה הכהופים לאחד ממשרדי הממשלה.
 - ביטול מוסדות החינוך הדתים והחינוך הדתי במוסדות שאינם דתיים.
 - ביטול הח'יליפות.
 - החלפת החוק האסלאמי בקובצי חוקים אירופיים.
 - איסורים על סמנים אסלאמיים חיצוניים בלבוש ובהתנהגות.
 - החלפת לוח השנה האסלאמי בלוח השנה הגרגוריאני המקובל באירופה.
 - ביטול הסעיף בחוקה הקובע שהאסלאם הוא דת המדינה.
 - החלפת הכתב העברי בכתב באותיות לטיניות והקמת האקדמיה ללשון הטורקית.
 - הענקת זכויות לנשים.
 - הדגשת האופי הטורקי של המדינה על חשבון האוכל האסלאמי שלה.
- .ב. על התלמידי להציג שלוש פעולות שביצעו אנשי המפלגה הדמוקרטית בטורקיה במהלך שנות החמישים, שפגעו במשנתו של מצפפה כמאו והובילו להפיכה הצבאית הראשונה בטורקיה (1960).
- החזרת לימודי הדת והכרה רשמית בתבティ הספר הדתים.
 - ביטול האיסור על שידורי דת ברדיio.
 - בניית מסגדים באזורי הכפרי במימון קרן מיוחדת של ראש הממשלה.
 - פגיעה במוסדות ובאישים של "מחלגת העם הרפובליקנית", מפלגתם של כמאו, ומפגתו של כמאו, ופגיעה ביסודות הדמוקרטיים של המערכת הפוליטית.
 - טהרו בצעא: הצעאת תנאים ורים של "מחלגת העם הרפובליקנית".
 - איסור על אנשי אקדמיה לעסוק בפעולות פוליטית.
 - חוקת חוק המתיל עונשים על עיתונאים "הגורמים בכתיות נזק לヨיקרת הפוליטית או הכלכלית של המדינה" ומאפשר סגירת עיתונים.
 - העברת חוק שהשעה את כל הפעולות הפוליטית במדינה לשולשה חודשים.

4. הבעיה הkurdistית

- א. על התלמידי להסביר סיבה אפשרית אחת להתנגדות של טורקיה לטייע לקורדים בהגנה על קוואנגוי.
- הקרים בדורות-មאוחרת טורקיה לחומים לעצמאות כל שנות קיומה של המדינה, וגם אם תמיד עלי השלים במדינה. הטרוקים מעדים פליאו לא תמוך בהם, ולהנחי לדاع"ש לפוגע בכוורתם של הקרים.
 - גמינה בקרים עולאה לחזק את כוחם של המורדים בסוריה, והטרוקים מעדים לתמוך בהמשך שלטונו של אסד.

ב. על התלמידי להציג את יחס המשלט הטורקי כלפי המיעוט הkurdistי בשטחה, ולכתוב מהי "מפלגת הפועלים הkurdistית" (PKK) ומהי מטרת הפעולות של מפלגה זו בשטח טורקיה.

היחס לקרים:

במשך רוב שנות קיומה של טורקיה יש ניסיון לדכא את זהות הקרים הייחודית של הקרים ולהטמע אותם במדינה. נאסר עליהם לשמש בסמנני לבוש מסורתיים, נאסר עליהם לדבר בשפה הursive, ובתקופה מסוימת הם כונו "טורקים מזרחיים" במקום "קרים".

"מפלגת הפועלים הkurdistית" היא הארגון הפוליטי העיקרי של הקרים, בעיקר בשלושים השנים האחרונות. למועדו ה-PKK הוא ארגון טרור kurdi, וرك בשנים האחרונות הפחיתה את פעילותו האלימה והתרכו יותר בפעולות פוליטית. בעבר ניסתה המפלגה להשיג מדינה kurdistית בטורקיה [לפי הסכם סבר], אך כיום הם מדברים על אוטונומיה בתוך טורקיה.

פרק שני: טורקיה – מושגים

על התלמיד לכתוב בקצרה על ארבעה מ-11 המושגים.

נושא א: סוריה ولبنון**5. מפלגת הבעת'**

מילולית – "התחיה". המפלגה שיחאפט' אל-אסד השתיר אליה. מפלגה זו שולטת בסוריה בחמישים השנים האחרונות. ראשיתה של המפלגה בשנות הארבעים של המאה העשרים כתנועה כלל ערבית, שיש לה תנויות אחיות במדינות ערב השונות. בתקופה זו הייתה נועשתה פופולריות בקרב העולים באור לתקייה. אשבי צבא חביר הבעת' השתייכו להפכה שהבילה את חוראי ב-1963, ומאז היא הכוח השולט במדינה. אחרי ההיפהשה ג'דייד ב-1966 עברה השיטה לידי אנשי צבא אלה כמעט כולה. לאחר שוחרר שמרכו הכוח האומי הוא, עצבה, נהפכה המפלגה למען "שלל" שזכה בו המנצח בקרבם בין אנשי הצבא. בחוקה של 1973 הוצאה ההחלטה כי "מפלגה המנהיגה של החברה והמדינה".

6. עליהם

דת שרכזה בצפון סוריה, התפתחה מהшибעה. מחד גיסא מאמיניה הם מייעוט של כ-10% בלבד מאוכלוסיית המדינה, מכאן גיסא אנשי צבא מקרב בני העדה של שולטים במדינה בארבעים השנים האחרונות. רובה הדת העילית מאופיינית בתערובת של דתות סוריות מקומיות עתיקות עם השפעות חזקות של נצרות ואסלאם שיע. רובה העולים חווים בעיריות קטנה ובכפרים בצפון סוריה. מכיוון שהצבא הצעיר ליערים מסלול קידום, התגיים עליים רבים לצבאי, ובעת ההפיכות הצבאיות של שנות הששים הם הגיעו למדינת מפתח במדינה. אחרי ההיפהשה אל-אסד ב-1970 התגברה עוד יותר ההשפעה של העולים על סוריה. העובה שלהם מיעוט בעל השפעה רבה כל כך מעוררת מתח בסוריה ואיבה כלפים מצד בני עדות אחרות.

7. האחים המוסלמים" בסוריה

הארגון המרכזי בסוריה של תנوعת "האחים המוסלמים", שהוא גורם מרכזי במאבק נגד השלטון בסוריה בעשרות השנים האחרונות. בשילוי "אחים המוסלמים" העליים אינם מוסלמים. החל מ-1976 עמדה התנועה בראש אופוזיציה שניסתה להפיל את המשטר של אל-אסד באמצעות פעולה טרור והתקנשות באישי מפתח. הם רצחו אישים חשובים בממשלה ובצבא, ובשנת 1979 השתקלו על בית ספר לקצינים בחלב וזכה 80 פרחי קצונה. המטרת של פעולות אלה הייתה לחולם משבב בסוריה, ואולי אפילו מלחת אזוריהם, ובכך להביא להפלת העליים משלטונו. הם דוכאו ביד קשה בידי האופה אל-אסד בשנות השמונים של המאה העשירה, אבל בשנים האחרונות יש להם שוכן תפקידי חשוב מאוד במרידה בסוריה.

בשור אל-אסד**.8**

בננו של האפט' אל-אסד, נשיא סוריה מאז שנת 2000.² בשאר הוא ננו השוני של האפט' אל-אסד. הוא למד רפואה והתמחה ברפואת עיניים בבית חולים בלונדון. אחראי מות אחיו הבכור בתאונת דרכים [בשנת 1994] הוא שב לسورיה, וטופח להיות יושב לאביו. בשנת 2011 החלו מוחאות נגד שלטונו. מוחאות אלה הופיעו במהלך מלחמות אזרחים, והמורדים אף זכו לתמיכה מסוימת ממדינות המערב. בשנים האחרונות בשאר אל-אסד לחום במורדים באכזריות, ומספר המותים במהלך כוים למאתיים אלף.

הפלסטינים לבנון**.9**

ריכוז גודל של פליטים פלסטינים, אחד הכוחות החשובים לבנון מאז שנות השבעים של המאה העשרים. חלק מן הפליטים הגיעו לבנון לאחר 1948 והתיישבו שם במחנות פליטים, בעיקר סביב ביירות וברום המדיינ. הסכם קהיר משנת 1969 התיר להם לפעול מלבדן נגד יסראאל בתנאי שלא יתעורר בעניינה הפנים של לבנון. לאחר "ספטמבר השחור" בשנת 1970 הגיעו לבנון עד פלסטינים מירדן ואטם הנגוט הארוגנים, ולבנון נשתה בסיס הפעולה הראשי שלהם נגד יסראאל. עם הגידול במספרם, ולאחר שתדרדר המצב הפנימי לבנון בראשית שנות השבעים של המאה העשרים, נעשו הפליטים מעורבים יותר ויותר בפוליטיקה של לבנון. כאשר פרצה מלחמת האזרחים הם היו אחד הכוחות הלוחמים, וחסיבותם במדינתו עלה אף יותר.

כוחם וחסיבותם לבנון ירדו אחרי מלחמת לבנון הראשונה, חתימת הסכמי אוסלו והקמת הרשות הפלסטינית ועלית חזבאללה.

תנועת חזבאללה**.10**

ሚיליארית – עדת האל או מפלגת האל. תנועה שיעית אסלאמיסטית לבנון, אחד הכוחות החשובים ביותר בלבנון. בראשית שנות השמונים נוצרו לבנון מיליציות שונות, מוהן בתמיכת שאל איראן. אחת המיליציות הייתה חזבאללה, שנחיפה לתנועה השיעית החשובה ביותר בלבנון. היא הוקמה בברכתו של איש הדת חסן פדל אלה, וממנהגה בראשיתה היה עבאס מוסוו. לאחר הריגתו של מוסוו החל להנagi את התנועה חסן נסראללה והוא מנהיג אותה עד היום. בהנהגתו הקצינה חזבאללה את העמדות שלה, ובקרה כוח רב. כוים יש לה ארגון צבאי ורופא ורב-עוצמה בדרום לבנון, ופעילי טרור שה פועלו ישראל מלבדן. התנועה עדין מתקבלת מימון ונשך מאיראן, לוחמים של חזבאללה לחםם בפרלמנט הלבנוני.

מלחמת לבנון השנייה**.11**

מלחמת לבנון השנייה שהתרחשה בקיץ 2006. ללחימה בין ישראל לחזבאללה מותקפתה מתוכנת של חזבאללה, שבה נהגו לשילוח חיילים ישראלים ושניים נחטפו, תקפו כוחות צה"ל בדרום לבנון. הלחימה ה恰恰ה בתקיפות מן האוורו ובפעולה של כוחות יבשה קטנים, ומאותר יותר נכנסו לבנון כוחות גדולים. הלחימה האינטנסיבית נמשכה ביולי-אוגוסט של 2006, אך הפעולות של צה"ל בדרום לבנון נמשכה גם חודשים אחדים לאחר מכן. במהלך הלחימה שיגר חזבאללה וקטטות ארכיות טווה חדשות וטילים לשיטה ישראלי. קבות אחדים בדורות לבנון היו קשים וגבו בקרונות רבים. הלחימה הסתיימה לאחר שהתקבלה החלטה בזועצת הביטחון של האו"ם [1701].

נושא ב: ירדן, ערבי הסעודית והמפרץ**12. השושלת האשמייה**

שושלת מלוכה המולכת עד היום בירדן. מקורה בחצי האי ערָב. האmir חסין אבן עלי מונה על ידי "השער העליון" לאmir ושריף של מכה. הוא מרד בעות'מאנים מאוחר יותר, ולאחר מלחמת העלים הראשונה הרכז עלי עצמו כעל מלך ח'יאז. המלוכה לא נשכה ומן רבו, וממלכת ח'יאז נקבעה בידי בני סعد. על פי הסכימים עם הבריטים מונו בניו למלכים במדינות חדשות שנוצרו במהלך התקופה. פיסל אבן חסין מונה לאmir של עירק, ואצאייו מלכו בה עד ההפיכה הצבאית של 1958. עבד אללה אבן חסין מונה לאmir של עבר הירדן, ולאחר קבלת העצמאות נעשה למלך של ממלכת ירדן. אצאיו של עבד אללה מלכים בירדן עד היום.

13. ספטember השחור" (1970)

הינוי להובשת הפלטינים בירדן בידי כוחות הצבא של הממלכה בקיץ 1970. לאחר המלחמה ב-1948 הגיעו לירדן פליטים פלסטינים רבים נישבו ובמנוחות פליטים, ולאחר 1967 נוספו אליהם עוד פליטים חדשים ובאים. ירדן התקשתה מאוד לשבל את האוכלוסייה הגדולה זו במדינה. בסוף שנות השישים של המאה העשרים נהפכה ירדן למרכז הפעולות של פט"ח, שהוא על סף יצירת מדינה בתוך מדינה בירדן. לפט"ח היו מוסדות משלו ומספר גדול מאוד של לוחמים חמושים, והוא חש שהם יאימנו על שלטונו. בקיץ 1970 הוא שלח נגדם את צבאו, וניצל הזדמנות זו כדי להביס ולגירוש את שרדי הכוחות הזרים ששארו בירדן לאחר ניסיון ההפקה. המתקפה זו חיסלה את בסיס הכוח של פט"ח בירדן, ובשנים הבאות הוא עבר לפעול מלבנון.

14. הסכם השלום בין ישראל לירדן

הסכם השלום בין ישראל לירדן נחתם באוקטובר 1994.

מאז שנות החמשים היו יחסי ישראל לירדן קרובים ביותר מכל המדינות השכנות שלה. אחרי הסכם השלום עם מצרים ב-1979, היחסות המנהלית של חסין מן הגדה המערבית והסכם איסול התאפשר ממש ומן גלי ושר עם יודן. המשא ומתן זהה הסתיימו בחותמת הסכם השלום בערבה בשנת 1994: חתמו עליו המלך חסין וראש הממשלה רבינוביץ' בנוכחות נשיא ארצות הברית קליטון.

בהסכם יש הצהרה על שאיפה לשולם "צדוק ובר-קימא" והסדרה של גבולות, מים ועוד.

15. והאבים

תנווה אסלאמית טרורנית שראשיתה בסוף המאה השמונה-עשרה בחצי האי ערָב. שליטי ערבי הסעודית, בני בית סעוד, משתייכים לתנווה זו. התנווה נקאתה על שם מייסדיה, מחמוד אבן עבד אל-האָב, ודוגמתו בטיחור האסלאם מהשפעות זרות ומשיחיות. הם יוצאים נגד פולחן קדושים, קישוטים במוגדים והשפעות צופיות מיסטיות על האסלאם. בית האב של סעוד משתייך לתנווה זו, ובתקופה מסוימת בראשית המאה התשע'-עשרה היא אימעה על דרום עירק. לאחר ניסיונות לדכא אותה באמצעות המאה התשע'-עשרה, הצליח אבן סעוד לשകם את התנווה והמלך בראשית המאה העשורים, וייסד את הבסיס לעرب הסעודית של היום. הנאמנות של בני בית סעוד לואהיota עמודה בבסיס השלטון הדתי הchromoxy בערב הסעודית, והיא הסיבה שהלkers תומכים בתנועות פונדמנטלייסטיות. [בן לאדן, שייסד את אל-קַעְדָה, היה נצר לבית סעוד והאבי אדוק].

16. "האים השיעי"

אים, חלקו אמיתי והחלק מודמיין, שמדינות המפרץ חוותות ממד איראן והשיעיה. אחד האינזטים שמדינות המפרץ הפרסים חוותות ממנו הוא פעילות של תנועות שיעיות בתחוון – מפעילות דתית-פוליטית ועד פעילות טרור. המשטרים החשובים הן מפעילות שיעית מקומית, שהיא חלק מן התסיסה הפנימית במדינות, הן מפעילות שיעית בתמיכת ובמימון של איראן שהיא חלק מניציותו להפיק את המהפקה השיעית ולהרחיב את השפעתה לאזוריים חדשים. יש בסיס מסוים לחששות אלה, אך לעיתים קרובות המשטרים נוטים להפריז בORITY האים על שלטונם שמצויבים שיעים מקומיים ומציבה איראן.

מלחמת המפרץ (1991).

מלחמת המפרץ של קואליציה בין-לאומית נגד עירק שמטורטה הייתה לשחרר את כויהת מן הביבוש של עירק. לאחר מלחמת איראן-עירק נוצרה מתייחדות בין עירק לכווית. הרקע למתייחדות בינהן היה הגישה לנתיבי הספנות במפרץ הפרסי ומכסות הפuktת הנפט של כווית. בגין דלקת כויהת פתו העריקים במלחתה וככשו בקלות את כויהת-הברית, בשיתוף ערב הסעודית שחהש מאומיות, עמדו בראש קואליציה בין-לאומית ששיתפה פעולה במלחתה נגד עירק. כוחות הקואליציה הביסו בקלות את עירק וshoreרו את כווית. בתוך כדי המלחמה, נוסף לשאר הנזקים, פגע העריקים במקני נפט בכווית, וגרמו נזק אקלסטי רב לאו. בהמשך ללחמה זו שיגור הערים טלים לעב ישראל.

איחוד האמירויות הערביות (1971).

איחוד של שבע שיח'יות (נסיכויות) עשירות בנפט בדמות-מזרח חצי האי ערב. הגודלה והידועה שבן היא אבו דאבי. ראשיתו של איחוד האמירויות בהסכם שיתוף פעולה מסויימים שכפו הבריטים על שיח'יות באיזור כדי לעזר את השוד היהודי בתשעים-עשרה. כאשר התחלו הבריטים להסיג את כוחותיהם מן האזור בשנות השישים של המאה העשרים, היו ניסיונות ליצור איחוד של השיח'יות האלה כדי לעמוד מול הכוחות האזרחים גדולים כמו איראן וערב הסעודית. קטאר וחריין פרשו מניסיונות האיחוד והכריוו על עצמאות. ב-1971 הכרזו שאר השיח'יות על הקמת האיחוד. בעניין חוץ מדיניות האיחוד עשירות בנפט, لكن הן משגשגות מאוד מבחינה כלכלית, ומשמעותו גבוהה גובה על פעולים זרים.

List of Writers

- Alon Shlomo (Dr.)** Ex Chief Inspector for Arabic and Islam
- Avivi-Weisblatt Naomi** Former Arabic Inspector of Merkaz District
- Dana Nissim (Prof.)** Chairman of the Research Center for Religions and Cultures of the Middle East at Ariel University
- Fragman Alon (Dr.)** Coordinator of Arabic Studies in Middle Eastern Studies Department at Ben Gurion University
- Friedman Yaron (Dr.)** Lecturer at the Technion, Israel Institute of Technology, and Arabic Teacher in "Ort Kiryat Byalik" High School in Haifa
- Gabai Zvi** Former Ambassador and Translator of Arabic Literature
- Jubran Sulaiman (Prof.)** Emeritus of Arabic and Islamic Studies at Tel Aviv University and Former President of The Academy of the Arabic Language in Israel
- Selzer Dalit** Arabic Studies Coordinator at "Ironi Gimel" High School in Modiin
- Zisser Eyal (Prof.)** Vice Rector at Tel Aviv University

Journal of the Teachers of Arabic and Islam

**The Ministry of Education
The Pedagogical Secretariat**

**The Supervision of Teaching
Arabic and Islam**

Jerusalem, 2016